

FINLAND

OCH

DESS INVÅNARE.

Af

FRIEDR. RÜHS.

Öfversättning.

Andra Upplagan, tillökt och omarbetad

af

ADOLF IWAR ARWIDSSON.

Andra Delen.

STOCKHOLM.

Tryckt hos *Johan-Hörberg*, 1827.

FINLAND

ESSAY

FINLAND

FINLAND

FINLAND

I.

Finlands Namn, Läge, Gränсор och Vidd.

Finland är det Germaniska namn landet erhållit, förmodligen i anseende till sin kärraktiga beskaffenhet; (*Fennen*, moras, kärr). Af infödingarne kallas det *Suomenmaa*. Denna benämning härledes ganska naturligt och ötvunget från *Suomiehenmaa* *) (*kärrinbyggares land*), hvaraf *Suomenmaa* är en sammandragning. Det Germaniska namnet synes vara en öfversättning häraf; åtminstone är det likartadt till sin bildning. — *Suomi* är åter en förkortning af *Suomenmaa*; hvaremot benämningarne *Suomen-saari* (*Finlands ö*) samt *Suomen-niemi* (*Finlands halfö, udde*) begagnas i det poetiska och högtidliga språket.

Finland ligger öster om Bottniska viken, emellan 59 grad. 48 min. och 68 grad. 25 min. bredd, samt 36 grad. 56 min. och 49 grad. 30 min. längd. Dess gränсор utgöra: i norr Lappland, i öster Ryssland, i söder Finska viken, samt i vester Bottniska viken och Sverige. Mot Ryska sidan tillstöta Ingermanland, sjön Ladoga, jemte distrikterna Olónets och Archangel. Den fordna riksgränsen var många tvistigheter underkastad; genom freden i Åbo blef den faststald, men ej tydligen bestämd. Den utstakades sålunda: 1) utmättes tvenne linjer i vester från Nyslott: sedan drog man en linje 2:ne mil i norr från nämnde ställe, och derifrån gick gränsen i rak linje ända till det råmärke, som från åldriga tider skilde Karelen, Nyslott och

*) Af *Suo*, kärr, *mies*, (*genitiv. miehen*), man och *maa*, land, uppkommer *Suo-miehen-maa* eller *Suomiehenmaa*.

Ryska området, vid Tetriensuo, der en gammal stor tall tjente till gränsskillnad; 2) utdrogs linjen på södra sidan så långt, att den träffade den gamla länegränsen mellan Kymmenegård och Nyslott, och 3) utsträckte den sig längs Kymmene-elf. — Mellan Sverige och Ryssland uppkommo tvistigheter: 1) öfver mätningen af de tvenne milar i vester från Nyslott; 2) öfver den verkliga, gamla gränsen mellan Kymmenegårds län och Nyslottska distriktet, och ändtligen 3) öfver öarne i Kymmene. Freden i Werälä bestämde ingenting härom: i Vänskaps- och Förenings-Förbundet emellan Sverige och Ryssland, dat. Drottningholm den 19 Okt. 1791, fastställdes dock, att gränssorna skulle nogare utstakas, men hvilket aldrig kom i stånd. Ryssarne klagade öfver Svenska kommissariernas egensinnighet, och Svenskarne gjorde dem samma förebråelse. På den omtvistade landsträckan af ungefär $\frac{3}{4}$ kvadrat-mil lågo 20 gårdar, hvilkas invånare sedan 1743 icke betalte några utskylder; endast tionden åt presterskapet i de Svenska socknarne Randasalmi och Kerimäki. Tillförene voro de äfven utan domare, och förbrytare, för att undgå straff, uppehölo sig än på Svenska, än på Ryska området; sedermera underkastades de en till hälften af Svenska, till hälften af Ryska bisittare sammansatt domstol. — Det närvarande Finland är ifrån norr till söder ungefär 90 geogr. mil långt; men af olika utsträckning åt öster, hvarigenom det upptager en bredd ifrån omkring 30 till 75 mil, och areala innehållet utgör vid pass 5300 geografiska kvadrat-mil*).

II.

Berg och Vattudrag.

Den bergskedja, hvilken på vestra sidan om Östersjön åtskiljer Sverige och Norrige, utgrenar sig äfven åt

*) Härvid är Wiborgs län, eller det så kallade Gamla Finland, äfven inberäknadt.

öster. Först stryker den längs Lappmarken, hvilken den afsöndrar från Ryssland, löper sedan fram genom Österbotten, och bildar gränsen emellan Hyrynsalmi och Sotkamo socknar, samt Archangelska guvernementet i Ryssland. Vid Koivutaipale i Sotkamo socken afgår en ansenlig sidorygg, hvilken genom åtskiliga grenar skiljer de många och stora vattudrag som genomskära landet, för att genom serskildta utlopp föra dem till hafvet. Hufvudarmen (*Maanselfå*) går ut från Koivutaipale först åt vester, och afsöndrar Kajana härad från Pielisjärvi socken i Karelen samt Idensalmi uti Savolax; fortlöper sedan i sydvest och söder, och utgör gränsen emellan Österbotten och Savolax, i det den åtskiljer Siikajoki och Pyhäjoki socknar ifrån Idensalmi. Vid sydöstra hörnet af Pyhäjoki tager landtryggen sin riktning först åt vester (emellan Pyhäjoki, Kalajoki och Wiitasaari), och sedan i sydvestlig och sydlig sträckning (emellan Lohto, Gamla Carleby och Kuortane socknar i vester, samt Wiitasaari och Saarijärvi i öster om åsen). Derifrån går den mest i sydlig riktning emellan Saarijärvi och Jämsä i öster, samt Ruovesi och Keuru i vester, ned till Wesijako sjö uti Padasjoki socken i Tavastland, hvilken sjö ligger midt på denna landtås och derur vattnet faller både åt Finska och Bottniska viken (*Wesijako, vatten-delning*). Härefter stryker den vidare genom Hollola, vänder sig i början åt sydvest (inom Hollola och Janakkala), sedan åt vester (inom Loppis, samt emellan Somero och Tammela), och ändtligen åt nordvest (genom Loimijoki, Säkylä och Eura) ända till Eura Åminne kapell Luwia i söder om Björneborg, hvarest den mot hafskanten småningom försvinner. — Alla sjöar och vattudrag på vestra och norra sidan om denna hufvudgren af landtryggen, hafva sitt utlopp i den Bottniska; men på östra och södra i den Finska viken.

Från ofta nämnde hufvudgren utgå flera sidogrenar: 1) en vid sydöstra hörnet af Pyhäjoki, hvilken i sydlig och sydoslig sträckning löper genom socknarne Idensalmi, Kuopio, Pieksämäki, S:t Mickel, Christina och Suomenniemi, ända till Willmanstrand, samt innesluter de Karelska sjöarne och Saimen;

2) en i söder om Höllola kyrka, hvilken löper österut, genom Orimattila och Ithis, till Davidstad och Willmanstrand, hvarest denna arm förenar sig med förutnämnde, och innesluter alla vattudrag, som falla i sjön Päijäne; 3) en som från sjelfva hufvudarmen utgår inom Hausjärvi kapell under Janakkala, samt i Nurmijärvi grenar sig, och löper i den ena riktningen genom Thusby och Helsing socken emot Helsingfors, samt i den andra genom Wichtis, Lojo och Karis ända ned till Hangö-udd; 4) en ungefär vid Parviainby, på gränsen emellan Soini kapell (under Pedersöre) och Karstula kapell (under Saarijärvi), hvilken i ofta omskiftande vestlig, sydlig och sydvestlig riktning, löper längs gränsorna af Kuortane och Ilmola, samt Lappfjärd och Sastmola, ända till sjön vid Björkskär, hvarigenom den innesluter Österbotten såsom en från det öfriga Finland afskild dal. Denna gren omfattar på ena sidan alla Österbottniska vattudrag, hvilka genom serskildta utlopp falla i Bottniska viken, och på andra sidan, tillika med den krökning, som hufvudgrenen gör åt Luwia, alla Tavastländska och Björneborgska sjöar, hvilka genom Kumo elf hafva samma utlopp. Alla vattudrag på södra sidan om nämnde hufvudgrens krökning, flyta genom åtskilliga utlopp ner till Finska viken. — På flera ställen framstryker en lång kedja af sandkullar, hvilka här och der utvidga sig till hedar, men på andra ställen åter blifva så höga, branta och smala, att en ryttare kan derstädes knapt komma fram. Märkvärdig är sandryggen, hvilken börjar vid Konnansuo, 5 mil i norr från Idensalmi kyrka, drar sig först i sydost ända till Ryska Finland, vänder sig sedan i vester och stryker genom Tavastland ända till Nyland, der den förlorar sig i stora sandhedar vid hafvet. Ensamme berg och bergskedjor finnas öfver allt i landet.

Hela Finland genomskäres af otaliga till det mesta ganska stora sjöar, hvilka än genom ett smalt sund, än genom ett vattenfall och än genom en större elf, stå i förbindelse med hvarannan; de äro till en del beströdda med öar, och ofta tror man sig midt uti landet vara försatt i en skärgård. Sjöarne, strändernas mångfaldiga krökningar, hvilka än äro jemna,

än beväxta med skog, bilda de skönaste och mest pittoreska utsigter. — Österbotten har, utom flera mindre strömmar, hvilka merendels genom hvarje socken flyta från landtryggen nedåt hafvet, tvenne betydliga vattudrag: I. Uleå-vattudraget. I Uleåträsk samlas från åtskilliga sidor alla de vatten, som uppspringa i det så kallade Kajaneborgs län, och afledas sedan genom Uleå-elf uti Bottniska viken. II. Kyro-elf, hvilken ifrån landtåsen, vid gränsen af Björneborgs län, flyter norrut genom Ilmola, och sedermera nordvest genom Storkyro, Lillkyro och Mustasaari, der den faller ut i hafvet icke långt norr om Wasa. — Oberäknade smärre afskilda vattudrag, har det öfriga Finland tre stora vatten-systemer: I. Vattnen i Björneborgs län och Tavastland. Från gränsen af Pedersöre socken, bredvid den Österbottiska åt Lappfjärd afvikande mindre grenen af landtryggen, flyter ett stort vattudrag genom Ruowesi hvilket förstärkes af sjöar från Keuru socken och Kuorewesi kapell (under Längelmäki) och förenar sig med den stora sjön Nesijärvi, som vid Tammerfors faller i Pyhäjärvi uti Birkala socken. Ett annat vattudrag leder, medelst vattenfallet vid Ihari, den stora Längelmävesi sjön, jemte de många infallande smärre vattnen, in i Pälkäneenwesi, hvilken genom Kostia ström faller in i Roine eller Mallaswesi, som äfven upptager ett tredje stort vattudrag från Padasjoki, Lampis och Hauho socknar. Alla dessa vatten flyta sedan genom Apiakoski och Walkeakoski forsar till fjärdarne Rautunselkä och Konhonselkä i Sääksmäki socken. Der tillstöter från sydost och öster det fjerde vattudraget, hvilket kommande från Pääjärvi sjö uti Lampis socken, flyter fram genom Janakkala (der det förstärkes från Loppis), samt Wånå, förbi Tavastehus till Hattula. Här utbreder det sig till en stor fjärd, Wanajawesi, och faller ut i nämnde Sääksmäki sjöar. De erhålla nya tillopp från Urdiala och Akkas, hvareffter alla dessa från så olika trakter sammanflutna vattenmassor falla genom Kuokkala fors i Lempälä socken, ini Wesilaks sjö, hvilken åter har sitt utlopp i Pyhäjärvi. Dessa på sådant sätt förenade vatten störta sedan genom Nokia fors och ström

in i Kulowesi uti Karkku, der det femte stora vattudraget, hvilket genomskär Ikalis och Kyro socknar, tillstöter ifrån norr jemte vattnen från Mouhijärwi. De löpa sedan genom Tyrwis socken till Wammaskoski fors, samt vidare till början af Kumo elf, och fram till Hvittis socken, der icke blott många smärre vattenledningar upptagas, utan ock genom den ansenliga Loimijoki ån erhålles tillopp af ännu ett sjette vattudrag (sjöarne från Tammela socken i Tavastland, af hvilka den största likaledes kallas Pyhäjärwi). Kumo elf faller vid Björneborg ut i hafvet. — II. Päijäne Wattensystem i Tavastland, hvilket hopsamlas dels från de många ansenliga sjöarne i Wiitasaari, Saarijärvi och Rautalampi socknar genom Laukas socken, dels från Jämsä, Kuhmois och Padasjoki socknar, dels från den stora Puulawesi sjön i Kangasniemi och S:t Mickels socknar, genom Gustaf Adolfs och Sysmä församlingar, och dels från Wesijärwi i Hollola socken. Det flyter genom vattenfallet Kalkkis förbi Heinola in i Kymmene, hvilken blir förstärkt af åtskilliga vatten på begge sidor om riksgränsen och faller ut i Finska viken. — III. Saimens Wattensystem, hvilket samlas dels från nordligaste delen af Idensalmi och Kuopio socknar till flere ansenliga sjöar, och faller ner genom Warkaus fors, dels från de stora Karelska sjöarne genom Oriwirta ström in i Haukiwesi. Härifrån flyter denna förenade vattenmassa förbi Nyslott ner i Saimen, och störtar sig vidare genom Wuoksen in i Ladoga *). Hela denna sammankedning af vatten intill Ladoga, utgör 50—60 mil. Den öfre delen är 276, den medlersta 265 och den lägsta strax nedanom Warkaus mer än 248 fot öfver hafsytan. I den öfre delen möter skeppsfarten hinder på åtskilliga ställen. Från Warkaus, hvarest den blir afbruten genom ett starkt fall, hvilket är sammanträngt mellan flere öar och är 15 fot 5 tum högt, kunna fartyg, som gå 5—6 fot djupt och äro lastade med 250—300 tolfter bräder, obehindradt segla ända till Wilmanstrand (ungefär 14 mils väg). Oaktadt åtskilliga forsar göra förbindelsen mellan de Karelska sjöarne gan-

*) Åbo Tidning, 1803. N:o 95.

ska besvärlig, begagna dock invånarne dem för att komma till Saimen, och detta folks skicklighet och modiga sinnesnärvaro är så stor, att sällan någon annan olycka tilldrar sig, än att båtarne blifva uppfyllda med vatten eller söndersplittrade mot stenarne.

Sjöarne, jemte kärr och mossar, intaga åtminstone $\frac{2}{3}$:del af landets areala innehåll. Så viktiga de förstnämnde i alla afseenden äro för landet (äfven derigenom att de motarbete kalla frostnätter), så skadliga äro deremot kärren och mossarne, hvilka uti Österbotten och Kajana län ofta upptaga flera qvadratmil. De förderfva och förskämma klimatet genom sina kalla och osunda utdunstningar, och förstöra ofta på en enda natt landtmannens hela årsskörd. Uti ofvannämnde orter, der frostnätterna hittills gjort största skada, inträffa de vanligen midsommarstiden, då landets hufvudsäde rågen står i blomning, eller vid slutet af Julii, då den ännu icke är mogen. Thermometern faller då, efter ganska varma dagar, ned till 5 grader, och deraf förderfvas all spanmål, som icke är fullmogen och torr, och de frodigaste sädeskorn sammankrympa till en storlek föga öfver den af kumin. Hvad som förorsakar en så plötslig kyla, är ännu icke uttrönt. Genom de uppodlingar af kärr och mossar man sedan längre tid, och med hvarje år mera verksamt, företager i Österbotten och Savolax, har olägenheten af nattkyla ganska mycket minskat sig. På många orter, t. ex. i Kauhajoki, der frosten fordom skadat sädesfälten åtminstone hvartannat år, inträffar denna olycka numera ej oftare än hvar 4:de och 5:te. Åkrar, belägna vid stora och djupa sjöar, äro, med få undantag, alltid fria från frostsador.

Under den oafbrutna vinter, som i de nordligaste trakter varar $\frac{2}{3}$:delar af året, qvarstadnar all nederbörd i landet. Åarne upphöra att rinna, och frysa någongång ända till botten. Den plötsligt infallande sommaren smälter isen och snön i största hast, en ofantlig vattenmassa uppstår och frambryter med våld. De vanliga afledningskanalerna, de små och stora elfvarne, åarne och bäckarne räcka icke till, att bortföra densamma. Vattnet öfversvämmar stränderna,

gör genomskärningar, rycker med sig träd, jord och stenar, hvilka antingen genast nedfalla, eller sätta sig på de trångaste ställen, der de blifva ett nytt hinder för vattnets aflopp och öka öfversvämningen, hvilken ofta breder sig mera än $\frac{1}{3}$:dels mil omkring begge sidorna af flodbädden. Till dessa öfversvämningar bidraga på många orter de dåligt eller oförsigtigt anlagda dammarne för mjölkvarnar, sågverk, m. m. Det är en lycka samt till och med fördelaktigt om en sådan öfversvämning inträffar i tillbörlig tid och snart går öfver; men kommer våren sent eller förblir det höga vattnet stående i flera veckor, kanske hela sommaren, så går icke blott skörden och årsväxten på de öfversvämmade fälten förlorad, utan jorden blir tillika så utsugad, att hon icke på många år kan återigen bringas till en ymnig afkastning. — Alla dessa ofvan upptagne förhållanden hafva dock, under sednare tider mycket förändrat sig, hvartill inbördes bidrager så väl landets högre odling, som det mildare lynne nordens vintrar under sednaste decennium i märkbar grad antagit.

Genom strömmarnes upprensande under sednare åren, har landet skördat en utomordentlig vinst. De fordom så förderfliga öfversvämningarne hafva upphört, der gräfningar och upprensningar blifvit verkstälde, och flera tusende tunland åker och ängsmark äro sålunda tillvunne. Äfven hafva sjöarnes fallande lättat uttorkandet samt odlandet af kärr och moras, hvilket åter haft ett ganska förderfligt inflytande på luftstreck och den inre välmågan. Man har yrkat, att inrättningen af slussar och kanaler ej är passande för Finland: att vattudragens beskaffenhet, den korta sommaren, den långa vintern och den starka kölden alldeles icke äro gynnande för sådana företag. De fördelar landet häraf kunde vänta, skulle icke svara emot kostnaderna *). — Utan att vilja neka vigten af

---

*) Se: *N. G. Schultén*, Anmärkningar om Finska insjöarnes och vattudragens beskaffenhet. (Tal vid præsidiij nedläggande uti Kongl. Vetenskaps-Academien). Stockh. 1802. 8.

flera bland dessa skäl, torde vid dem likväl flera anmärkningar kunna göras. Den stora vinsten af hvad som blifvit verkställt, behöfver inga bevis; men för ett mindre godt, lärer möjligen ett ännu större blifvit förbisett. Ett land har ringa fördel af sin produktion, i fall det icke kan afsätta eller utbyta densamma; eller rättare, det upphör snart att producera, då detta icke medbringa någon fördel. Vidlöftiga åkrar och ängar gagna i längden föga in uti djupet af ett land, derifrån produkterna med så mycken svårighet kunna utföras. Af kanske större fördel torde det hafva varit, att söka öppna en gemenskap emellan de Savolaxska och Karelska sjöarne, samt Ladoga. Enligt kännares uppgift skall företaget visst icke kunna anses för omöjligt, och i detta fall skulle de rika produkterna af Savolax och Karelens skogar och boskapsskötsel, lätt afsättas i Petersburg. Det är bekant, att det för närvarande drifves en handel med viktualievaror, isynnerhet från medlersta Savolax, oaktadt alla de hinder dem strömmar, landtåsar och andra omständigheter sätta i vägen för densamma. Strömrensningens åtgärder skall väl framdeles sträcka sig äfven dit; men man torde med skäl kunna underställa sakkunniges bepröfvande, huruvida det ej mera gagnat landet, i fall de först blifvit använde vid de östra gränssorna, samt i allmänhet något mera åsett upphjelpandet af den inre gemenskapen.

Så väl den Bottniska som Finska vikens kuster äro beströdda med klippor, öar och skär; derföre är skeppsfarten i begge dessa vatten ganska farlig. De Finska skepparne, hvilka till en stor del bestå af bönder, äga merendels högst ringa insigter uti egentlig navigation. Men dessa skärbönder äro utmärkt skicklige i allt hvad som rör det praktiska af sjömanslivet, och olycksfallen äro vida mera sällsynta än man kunde hafva orsak att förmoda. I den grad de kunnat förskaffa sig bättre bygda farkoster, med starkare tågvirke och segel, hafva ock skeppsbrott med alla år blifvit mera ovanliga.

III.

Luftstrecket och dess följder.

Äfven klimatet måste i ett så vidlyftigt land vara ganska olika. Vid sommarsolståndet har södra Finland knapt 4 timmars skymning: solen går upp mellan 2 och 3 och ner mellan 9 och 10. Under sednaste tiotal af år, har luftstrecket varit mycket mildare; men förut förflöt sällan någon vinter, då kölden icke steg till 26 grader. Likväl äro, äfven under sådana årstider, många dagar mycket blidare, och ofta töar det midt i vintern flera dagar efter hvarannan. Då man beräknar ett medeltal öfver hela landet, kan vintern anses börja i medlet af Oktober och sluta i medlet af Maj: den räcker alltså i 7 månader. Landtmannen har således endast 5 månader, till att för en så lång tid insamla förråder för sig och sin familj, samt foder för sin boskap. Våren infaller i södra delen af Finland icke mycket sednare än i Uppland; endast ungefär 4 dagar förr än Åbo kan Upsala fröjda sig öfver dess ankomst; men i Stockholm börjar vegetationen ungefär 8 dagar tidigare. Skogstrakterna upplifvas af våren förr än skären och kusterna; de yttersta skärens åboer göra, under mycket blida vintrar, sin första resa till Stockholm till och med i slutet af Februari; men öfver hafsvikarne mellan de inre skären har man förut åkt på släda ända till början af April. Under sednare årens milda vintrar, har detta ganska mycket förändrat sig, och länge har Ålands haf icke mera tillfrusit; äfven hafsvikarne hafva varit fria för is, och posterna öfverföras med båtar. — Nattfroster gjorde fordom skada ända inpå sommaren. Man har anmärkt, att de kalla nätterna om våren och början af sommaren, förorsakas hufvudsakligen af nordvestvindarne: full nordanvind är något lindrigare, med en vändning af några strek till öster medför den värma, och varmast är full östanvind. Dessa nordvestvindar äro förmodligen derföre så kalla, att de stryka öfver isen, isynnerhet på vestra kusten af Bottniska viken och Norrska fjällen: från hafvet aflägsna orter, äfven under en högre polhöjd, blifva icke sällan förskonade

från de frostnätter, hvilka på kusterna förorsaka skada. Blott en månad räcker våren. Sommaren är isynnerhet i Juli ofta så varm, att thermometern stiger 30° öfver fryspunkten, sällan 2 eller 3° högre. Sommarvärman i husen håller sig ända till nära slutet af Augusti gemenligen på $20-27^{\circ}$. I skären är sommaren icke varmare än inåt landet, emedan luften på förra stället afkyles af hafvet. Alla växter mogna här tidigare, ehuru på mindre tid ini landet. Orsaken dertill synes vara, att de korta nätterna icke hinna afsvalka luften, så att dygnets medeltemperatur i de nordliga orterna blir åtminstone icke mindre, kanske större än i de sydliga, hvarigenom värman är mera oafbruten. Skären hafva en månads längre höst än de inre trakterna. Maj och Juni äro ganska torra; och om växterna icke skulle vattnas af den fuktighet, som vintern qvarlemnar i jorden, skulle Finland vara ganska ofruktbart. I Augusti och September regnar det mest; September och Oktober äro ganska stormiga; allmännast är nordvestvind. Sunnan och sydvest medföra dagg och mild väderlek. Kallast är hösttiden nordan och inåt landet nordost.

Klimatet är ganska sundt; ehuru pesten någon gång spridt sig äfven till det inre af landet *). De aflägsnaste skogstrakterna och skären närmast hafvet äro de sundaste; här skall af 50 menniskor årligen dö blott en, och man räknar öfverhufvud på hvarje äktenskap något mera än 5 barn. På slättlandet och i folkrika socknar dör årligen hvar 35:te och 40:de; på hvarje äktenskap räknas något mera än 4 barn; i de smärre sjöstäderna dör ungefär hvar 40:de och 45:te, och i Åbo hvar 25:te och 30:de; i dessa sednare orter kunna ungefär 3 à 4 barn räknas på hvarje äktenskap. Största mortaliteten i Finland herrskar i socknarne Rimito och Töfsala i det egentliga Finland, i hvilka årligen dör hvar 23:dje och 25:te, och knapt trenne barn kunna öfverhufvud räknas på hvarje äktenskap; så väl dessa trakters läge och naturliga

---

*) *Wallenius*, Hist. & descript. parœc. Mändyharju, P. II. p. 18, 19. Åboæ 1814.

beskaffenhet, som invånarnes närings- och lefnadssätt åstadkomma ett så ofördelaktigt förhållande *).

IV.

Produkter och Näringar.

Finlands hufvudsakligaste näringskällor äro åkerbruk, skogar, boskaps-skötsel, jagt och fiskfångst. På de flesta ställen är jordmånen god och fruktbarande; en mängd kärr och myror kunna uppodlas och bringas till afkastning. Det är föga, efter bestämda grunder utrönt, hvilka delar af landet kunna anses fruktbarast. På vissa orter, t. ex. i Savolax och Karelen, räknas vid skörden ett ovanligen högt korntal af utsädet; men man sår ock derstädes mycket glest. Åbo län och Nyland erhåller ett lägre korntal; men efter tätare sådd. Jemnförelser emellan geometriska tunnlandens afkastning på olika ställen, äro ej noggrannt verkstälde. I alla händelser kunna större delen af norra Österbotten samt Kajana län, der sandhedar omvexla med djupa kärr och moraser, anses för de mindst fruktbara. Åkerbruket skulle göra långt större framsteg, om landtmannen icke vore så mycket fängslad af följande hinder: 1) det missgynnande klimatet, hvilket lemnar honom endast en så kort tid att bruka jorden och sköta sin åker, och tillika tvingar honom, att inom samma knappa tidrymd företaga ännu många andra arbeten, t. ex. bygnader, reparationer, m. m. Isynnerhet ofördelaktiga äro de långa vintrarne, emedan det under denna tid på många orter felar bonden arbete. De inåt landet och långt åt öster boende landtmän, försumma i anseende till den långa vägen ganska mycken tid, då de föra sina produkter till sjöstäderna. Manspersonerna på vissa ställen i det inre af landet hafva under vinter-aftnarne ingenting annat att göra, än att hugga och klyfva så

*) Se: P. A. Gadd, Om Finska Klimatet och dess följder (Inträdets-tal i Sv. Vet. Acad. 1761), s. 12, f. — Jemnf. års-tabellerna.

mycken ved och torrvedsstickor (*perlor*), som dagligen behöfves i den mörka hyddan. 2) Den, i förhållande till landets storlek, ringa folkmängden, isynnerhet i de inre och öfre trakterna. Landet är därför ännu ringa uppodladt, emot hvad det kunde vara; men dess odling stiger med alla år. Hvarje hemmansägare har dels för afståndets skull och dels för dålig väg, till större och väl underhållna qvarnar, en egen liten väder- eller vattenqvarn, hvarpå hvarje tunna säd kostar honom i malning dubbelt så mycket, som om han skickade den till en ordentlig qvarn; inrättningen, reparationen och tippsigten, som dessa dåliga Finska qvarnar erfordra, röfva från andra arbeten tid och armar. Sällan tager dock bonden numera sin tillflykt till handqvarnen. Så går det honom i allt annat: allt skall han sjelf producera, förädla och sätta i brukbart stånd. Skräddare, skomakare och smeder hafva väl redan blifvit mera allmänna; men i aflägsnare landsorter är han dock ofta nödsakad att, i brist på dessa handverkare sjelf verkställa deras arbeten. Så obetydliga hans utgifter också må vara, äro de dock ganska tryckande, emedan det felas honom allt tillfälle till penningeförtjenst; hans närmaste grannar idka utan åtskillnad samma handtering, producera samma varor och hafva samma behofver: det är således icke tillfälle till någon byteshandel. 3) Besvärligheten att afsätta sina varor, hvilken qväfver all lust att producera mera, än som erfordras till eget behof. Oaktadt landet är uppfyllt med floder och sjöar, lemna de sällan, i de nordliga och nordostliga orterna någon gemenskap med städerna, emedan forsar och vattufall afbryta gemenskapen. Afståndet till städerna är dessutom så stort, att till resorna dit, hvilka måste företagas om vintern, ofta åtgå 2—5 veckor, och der vägarne äro dåliga, ännu mera tid: en forä består till det högsta af 3 tunnor. Också anträdas sådana resor icke egentligen för att afsätta ett öfverflöd af egna produkter, såsom det sker i länder, der en liflig omsättning äger rum, utan af nödvång, för att erhålla salt, jemte andra stadsmannavaror, samt penningar till krono-utskylder. I aflägsnare trakter har därför spanmålen ofta ett ringare värde: man

gifver hellre några kappar råg, än några skillingar i penningar: för ett mindre trädkärl är i vissa landsorter vanliga priset så mycket säd, som det rymmer.

De förnämsta sädesarter äro råg och korn. Uppgiften att ärter skola först för ungefär 150 år tillbaka blifvit bekanta i Finland *), är säkerligen icke tillförlitlig, isynnerhet som man på dem har ett inhemskt namn: *Herne* (*plur.* *Herneet*) i Savolax (*plur.*) *Stoffia*. Bönorna tyckas vara sednare införda i det Finska landtbruket än ärterna. Deras namn *Wapu* **) är tydligen af fremmande ursprung (*Faba*), ehuru troligen redan från katholska tiden, då latinet var klostspråket och den dåvarande industriens. Af ärter odlas i Finland mest de små grå. Bohvete sås i myckenhet i Karelen, Savolax och äfven i Tavastland. Odlingen af hvete har i sednare tider mycket tilltagit, isynnerhet sedan man erhållit goda qvarnar till dess förmalande. Det Finska hvetet torde vara tunnskaligare än vanligt. Hafran är numera äfven ett ganska allmänt nyttjadt spanmåls-slag. Vid den fordna riksgränsen mot Ryssland är det ett hufvudsäde. I Uleåborg utsås vinterrågen i medlet utaf Augusti, skjuter i ax i sednare hälften af Juni, blommar mot slutet af Juli, skördas i slutet af Augusti månad och ger äfven i sämre åkrar i afkastning mellan 5 och 6 kornet. Der fälten äro väl skötta och gödda är afkastningen vida högre. Korn utsår man i sista dagarne af Maj och början af Juni. Det lyckas öfverhufvud uti Finland vida sämre än i Sverige, samt tyckes ej vara alldeles tjenligt för det förstnämnda landet, ehuru sjelfva sädesarten här blir lika grof och strid som annorstädes. Det gifver vanligen 4:de och 5:te kornet. I södra Finland är säkraste såningstiden mellan den 9 och 15 Maj, och säden mognar gemenligen inom 12 à 16 veckor. Afkastningen är här långt större: i Nyland och Tavastland, der utsädet, i anseende till åkrarnes styrka, göres glesare, skördar man sällan

*) *Gadd*, I. c. s. 21.

**) På vissa orter, t. ex. i några delar af Tavastland, erhålla dock äfven ärterna namnet *Wapu*.

under 6:te kornet ofta det 10:de och 12:te, ibland det 13:de och derutöfver. I allmänhet räknar man i goda år på det 8:de af rågen och på det 7:de af vårsädet. — Det mesta ogräset på åkrarne låter lätt utrota sig; förderfligast är den så kallade åkertisteln. Bladmasken (*limax agrestis*) affräter höstetiden det uppskjutande vintersädet; men skadar icke roten: en desto farligare fiende har säden i rotmasken (*tipula palustris atra*). Åkerredskapen äro i några trakter ännu ganska ofullkomliga, och förtjena att förbättras, hvar till Hushållnings-Sällskapet i Åbo redan mycket bidragit, genom anläggandet af en samling utaf modeller. I allmänhet har ekonomien vunnit mycket i sednare tider, dels genom storskiften, hvilka redan temligen allmänt gått för sig, dels genom nitiska och insigtsfulla patrioters exempel. Finland skulle kunna göra ganska betydliga utskeppningar af säd; men det saknar allt tillfälle till afsättning, emedan de ofantligt höga tullafgifterna för utländsk spanmål i nästan alla Europeiska länder, sätter härvid ett oöfvervinneligt hinder i vägen. Den Finska landtbrukaren lider, under sådana omständigheter, alldeles oberäkneligt, äfven genom en nyligen tillåten fri införsel af råg från Est- och Lifland. Dessa sädessrikare orter kunna utan svårighet underbjuda den inhemska producenten. — Frostens skadliga inflytande aftager med alla år; likväl verkade den 1821 en nästan allmän missväxt. — Som Finnarne torka sin spanmål i rior, kan den ganska länge bevaras. Redan för mer än 70 år (1750) tillbaka började man anlägga upplags-magasiner, och sedan 1810 har regeringen åter bemödat sig, att få sådane inrättade, så vidt möjligt, i hvarje församling. Deras ofta dåliga förvaltning, har mycket nedsatt förtroendet för dem, likväl hafva de flesta socknar, hvilka någongång ägt driftiga och verksamma pastorer, anlagt sådana *). Dessutom har kronan egna magasinier för den spanmål, som landtboen inbetalar i krono-utskylder af flera slag. I de norra trakterna och inre landsorterna äger

*) En historia om Finlands socken-magasiner finnes i K. ejs. Hushållnings-Sällskapets Underrättelser, 2 Saml. 7 häft.

väl allmogen ganska betydliga sädesförråder; men dessa blifva dock vanligen lätt medtagna, stundom efter ett enda missväxt-år, och alltid om flera efter hvarandra infalla. Regeringen har dock i sednare tider gjort betydliga upplag, till förefallande behof. Finnarne, isynnerhet i de norra trakterna, ibland äfven i det egentliga Finland och Nyland, måste ännu stundom vid svåra år taga sin tillflykt till allehanda surrogater. Man bereder bröd af tallbark, hvilken vartiden samlas till detta behof och så mycket som möjligt renas från alla hartsaktiga delar; deri inblandas mjöl efter råd och lägenhet. Uti vissa delar af Savolax och Karelen användes bark i brödet, om ock behofvet icke helt och hållet kräfver det. Andre begagna bland brödet Bäckblad (*Convallaria polygonatum*), Misne (*Calla palustris*, Behfa), Ängsyra (*Suola Heinä*, *Rumex acetosa*), Paukku Heinä (*Lychnis dioica*), m. fl. Stampbrödet beredes af agnar, sådor, halm och något mjöl. Af detta näringsmedel betjena sig bönderna framför allt i norra Österbotten, äfven när de hafva ett temligt förråd af spanmål. I allmänhet har man dock under sednare år kunnat öfver allt förse sig med rent bröd. I nyare tider är den vigtiga upptäckten gjord, att äfven rhen- och Islandsmossa kunna söndermalas till mjöl, och gifva ett sundt och temligen välsmakande bröd. Det förra slaget förekommer i Finland i mera ymnighet än det sednare. Mossan behöfver 3 år, innan den hinner till sin fullkomliga mognad. Beqvämast är att göra insamlingen mid-sommars- och Michaeli-tiden. En viss bitterhet är isynnerhet Islands mossan egen; men hvilken dock förgår genom förnyad kokning. Sedan torkar man densamma, och antingen söndergnuggar den i säckar eller också malar den på en qvarn; rehn mossan kan lättare förvandlas till mjöl. Den blir bakad antingen allena eller med någon tillsats af råg-, korn- eller hafremjöl. Hushållnings-Sällskapet i Åbo gjorde sig, då skördarne öfverhufvud ännu voro mindre gifvande i Finland, mycken möda att uppmuntra invånarne till begagnande af detta näringsmedel; det har låtit trycka och bland folket utdela anvisningar till dess

beredning *), kringkicket prof af rätta mossarten till alla trakter, och utsändt resande för att göra folket bekant med bästa tillredningssättet. I början mötte deras bemödanden stora svårigheter. Folket förblandade rätta mossan med andra till en del skadliga lungmossor, och afskydde den såsom en giftig ört. I många trakter blefvo undervisningarne upptagna med köld och åtlöje, isynnerhet i Nyland, der bönderna äro vana vid en yppigare lefnad. Äfven fanatismen satte sig häremot; man höll det för syndigt, att afknappa för boskapen dess näring, och ansåg missväxtår såsom ett straff af Gud, hvilket menniskan måste underkasta sig.

Finnarne hafva ett alldeles eget sätt att förvandla ouppodlade jordstycken till bördiga åkerfält. Detta var i början allmänt öfver hela deras land; men brukas numera egentligen blott i vissa trakter, isynnerhet inom norra Tavastland, Österbotten, Savolax och Karelen. Svenskarne kalla det svedja; Finnarne hafva derpå serskildta benämningar, efter den till odling bestämde skogsmarkens beskaffenhet och deraf härflytande olikhet i arbets-metoden. Det gifves fem sådana sätt att förvandla skogbevuxen mark till fruktbarande fält, hvilka dock icke alla äro brukliga i samma landsorter, utan hvart och ett på sitt ställe mer eller mindre tjenligt och antaget. — 1) *Rassi* är det allmänaste namnet på ett svedje-land, äfvensom det dervid begagnade svedje-arbetet är det vanligaste. Härtill användes helst löf- och spädare tallskog, på bördig och jemn mark. Träden fällas i Juli och Augusti, hvar efter de ligga och torka till följande året, då toppar och grenar afhuggas samt de fälde träden påtändas och förbrännas till aska. De kvarblifna brända trädstammarna nyttjas till svedjelandets hägnad och till bränsle. I den upplöjda askan göres sädet, hvilket består merendels af råg, korn och rofvor. Om marken är fet och bördig plägar man på vissa orter efter rågen så hafra, och derefter ännu bohvete. Dessa olika sä-

*) Om brödbakning af Rehnmossa, i *Hushålls-Underrättelser för menige Man*. Häft. I; Åbo 1801, s. 33.

den omvexla dock i serskildta landsorter; men genom flera skördar blir jorden så utmärglad, att den erfordrar vida längre tid än vanligt, innan ny skog der åter för-
 mår uppskjuta. Hvad i nordligare delen af landet får namn af *Sassi*, kallas *Suhta* i vissa delar af Åbo län, samt på andra orter. Då en sved afbrännes samma år den blifvit nedbuggen, kallas den i Savolax *Tuoresäka*. — 2) I fall den till afsvedjande bestämda platsen är bevuxen med en så späd eller gles skog, att marken deraf icke kan blifva behörigen bränd och öfverströdd med aska, ditsläpas tjocka trädstammar, hvilka antändas och brinnande flyttas öfver hela fältet, intill dess jorden är tillräckligen förbränd. Dessa sålunda begagnade trädstammar benämnas i Finland *välter* eller *välter-stock*, och ett på detta sätt svedjadt land heter *Biertomaa* (*välter-land*) äfven *Nieskamaa*. — 3) *Pyfålamaa* eller *Pyfåliffö* och *Pyfåliffö* är bruklig i Karelen och användes på torra hedar, hvilka äro bevuxne med större eller mindre tallskog, i hvars ställe man önskar erhålla löfträd. Derföre iakttager landtmannen noga, att dessa sednare finnas norr om det tillämnade svedjelandet, på det att frön från en sådan skog måtte sprida sig öfver heden, sedan barrskogen blifvit uttorkad. En *Pyfåliffö* arbetas sålunda, att barken på träden afskalas till en half alns bredd, och skogen lemnas att vissna och förtorka, tills de af frön planterade unga träden erhållit den höjd och tjocklek att kunna svedjas. Detta dröjer stundom 14 à 15, ända till 20 år; men om något ämne till löfskog förut funnits ibland tallarne, inträffar detta tidigare. Sjelfva svedjandet och skötseln tillgår, såsom vid arbetandet af *Sassi*; men denna odlings art är derföre högst skadlig, att den förstör grofva timmerskogar. — 4) *Suhta*. Härtill utses framför allt ojemn och stenig mark, och de största träd fallas och brännas tillika med de obetydligaste buskar. Emedan jordmonen vanligen är sandblandad mylla och den tunna mullen öfver stenrösen genom afbränningen blir helt och hållit förvandlad till aska, återstå efter svedjandet endast de blottade stenarne eller stengruset, och på sådana ställen växer på århundreden ingen skog mera. — 5) *Olipato*, hvarigenom de vildaste ödemarker allraförst omskapas till bördiga

fält. Detta sätt att göra jorden odlingsbar, begagnas isynnerhet i norra Karelen, och framför allt på stora mosslupna granskogar. Uti April och Maj fallas träden ordentligen radvis, och förblifva sedan liggande hela året igenom orörde, för att torka samt döda alla låga växter, mossor, o. s. v. Följande vår sker afbrännandet; men man undviker att antända sjelfva jorden. Denna öfverbränning (*ply-palo*) förrättas endast derföre, att den med stubbar och trädrötter uppfyllda marken, härigenom är året derpå lättare att plöja och odla. Om sommaren blifva de obrända grenarne och stubbarne afhuggna, sammanlagde i långa rader och under tredje sommaren antända. De gröfre stammarne lemnas qvar i deras parallela läge. Fältet besås först efter andra afbränningen.

Till svedjeländers upplöjande begagnas en egen art gaffelplog, med korta, nästan raka grenar, ganska tjenlig för en mark, hvilken, för sina många stubbar och ännu obrända eller omultnade trädrötter, kan egentligen endast uppkrattas. Sålunda odlade fält lemna ofta en förvånande rik skörd; men denna är dock i allmänhet ganska osäker. I fall regn faller straxt efter sådden, skjuter brodden herrligen upp; men om det bland trädrötter, stubbar och stengrus lågt nedplöjda utsädet någon tid blir i saknad af väta, så borttorkar det i den torra askan. En frodigt växande löfskog på bördig jord, kan inom 15 à 20 år åter hafva uppvuxit till den höjd att kunna afsvedjas, samt på särdeles feta marker inom ännu kortare tid *).

Nyare ekonomer hafva starkt förklarat sig emot detta odlings slag, och regeringen har genom flere påbud föreskrifvit vissa inskränkningar. Man säger: 1) sker derigenom den förskräckligaste skogsförödelse; 2) kan alldrig afkastningen godtgöra det arbete som dervid erfordras, helst man vanligen får häraf blott en eller tvenne skördar; 3) förderivas i skogarne den goda matjorden, hvilken sedan många år tillkommit genom löf-fall, förruttnad barr, grenar och träd; 4)

*) *Gadd*, Acad. Afhandling om medel att underhålla och öka skogsväxten i Finland. Del I, II. Åbo, 1792 och 1795, 4:o

uppkommer deraf ofta stor skogsbrand, den der ej sällan flere mil vidt omkring anställer grusliga härjningar; 5) blir böndernas arbetslust härigenom afledd från ordentligt åkerbruk och förständig ängsodling. Men dessa förebråelser träffa hufvudsakligen endast det tredje och fjerde, samt framför allt det andra odlingssättet. Deremot skulle *Ulipalo* och *Saasi* vara tjenlige, isynnerhet för Savolax och Karelen, i händelse man iakttog mera försigtighet och omtanka. Kloka bönder förfara ock med dem såsom vid ett slags ordentligt cirkulations-bruk. De låta svedje-landet hvila 20 år eller derutöfver (på några ställen blott 12 a 15, allt efter markens bördighet), för att åter skogslöpa; emellertid begagna de andra skogstrakter för sin odling, tills de återkomma till den hvarmed början gjordes. De träd som finnas tjenlige till något af ländtmannens behof, borttagas först, och till handel med ved gifves intet tillfälle. Redan hafva dock, genom missbrukadt svedjande, många orter blifvit blottade icke allenast på nödig tillgång af timmer, utan man är ock redan nödsakad att anskaffa äfven bränved från fremmande ägor.

En stor del af Finland, isynnerhet dess nordligare trakter, är uppfylld af kärr och mossor. I nyare tider har man användt mycken flit på deras uppodlande, och med hvarje år inser äfven allmogen klarare fördelen häraf. Folket är så öfvertygadt om indrägtigheten af detta arbete, att man för det närvarande upptager moraser också af sämre beskaffenhet. Tjenligast för ett sådant arbete äro de kärr, hvilka, utom en tillräckligen tjock matmylla, hafva en fast lergrund. Odlingen tillgår på följande sätt. Först utdikas kärret eller mossan i så smala tegar, som den olika beskaffade jordmånen erfordrar, samt står sedan året öfver, eller längre, till dess att densamma väl uttorkat. Derpå uppgräftas och rothugges jorden, och får ytterligare torka; hvarestefter man antänder den torra mossan och kärrjorden, med deri besintliga stubbar och rötter. Härpå följer plöjning och sådd, ungefär som vid svedjeländer. Har kärret varit bevuxet med träd, nedhuggas dessa och bearbetningen liknar ännu mera ett svedjebruk, och ofta erfordrar

det då en dubbel bränning, först af träden och sedermera af sjelfva mossan och jorden. Arbetet är ganska mödosamt; ty ett antal grofva rötter och stubbar måste uppgrävas, torkas och åter serskildt brännas, isynnerhet vid odlingen af skogbevuxna kärr, och framför allt, då rödjningarne bestämmas till längre begagnande. Flera mindre olikheter inträffa vid kärrodlingarne, efter jordmånens skilda beskaffenhet. Stundom brännas kärr och mossar emellan hvarje skörd de bära. Sedan så många skördar blifvit tagne af dessa kärråkrar, att matjorden icke anses utan skada kunna gifva flera, låter man dem gräslöpa och de förvandlas sålunda till vanligen ganska bördiga ängar. Dessa kärr-odlingar hafva i dubbelt hänseende varit för landet af högsta värde: de hafva ganska mycket förökadt landets odlade fält och ängsmarker, och tillika bidragit att förmildra luftstrecket och de fordom härjande frostnätterna.

Af en så mycket förderfligare egenskap är ett annat i Finland stundom brukligt odlingssätt, hvarpå inbyggarna hafva den egna benämningen *kytta*. Afsigten dermed är att till aska förbränna gräsvuxna fält och lindor. Härtill släpas vintertiden 4 a 5 alns långa granstoccar; dessa klyfvas och huggas likt vanligt gärdslä; torfven uppköres med rist och plog, eller uppvändes med spade, samt sönderhugges i tjenligt stora stycken, och dermed öfvertäckes en uppstapling af nämnde granved, samt antändes, hvarigenom den upplagde torfven brännes till aska, och utbredes öfver kyttlandet. Att detta måtte kunna ske så mycket jämnare öfver hela fältet, lemnas knapt tvenne alnars afstånd emellan de i linjer lagde jordhögarne. Ett kyttland gifver 2 eller 3 skördar; men är derefter så utmärgladt, att det i mannaminne ej bär gräs eller träd. Detta odlingssätt, som fordom var mera allmänt, isynnerhet inom vissa delar af Tavastland, har mycket upphört att begagnas *).

Potates-planteringen blef först år 1762 införd genom de från Pommern återkommande Finska soldaterna;

*) *Gadd*, Tankar om jordens svedande och kyttande i Finland. Åbo, 1753. Del. 1, sid. 17, 18.

denna växt odlades dock icke i början så allmänt, som den förtjente, till en del äfven derföre, att det felades bönderna brukbara källrar, för att bevara frukten. Bonden, särdeles i de inre orterna af landet, hade till densamma intet förtroende; men Hushållnings-Sällskapet i Åbo har genom sina åtgärder gjort odlingen deraf numera ganska allmän, och redan härigenom förvärfvat sig rätt till sina landsmäns högsta erkänsla. — Mannagräs (*Festuca* eller *Poa Fluitans*) växer öfver allt vildt i landet, vid diken och på flacka ängar; men ännu hafva inbyggarna icke lärt sig att deraf tillreda gryn. — Lin odlas mera längre inåt landet, än vid sjökusten; det kunde ostridigt mycket förbättras, om det sköttes och behandlades förståndigare. Det Finska linet är finare, ehuru ej så starkt som det Ryska; men något kort och blårigt. Det som erhålles i socknarne Längelmäki, Oriwesi och Lampis anser man för det bästa, samt är det mest efterfrågade i hela landet. I Tavastland sysselsätter man sig mycket med spånad, och en enda socken, Pälkäne, har årligen levererat ungefär 4000 marker blå- och lin-garn, utom lärfter. Allt spinnande tillhör qvinnorna; karlarne deltaga icke i detta arbete, hvilket de anse vekligt och för män vanärande. I Österbotten har odlingen af lin och hampa hittills ej gjort betydliga framsteg, och invånarne förse sig med dessa varor isynnerhet ifrån Tavastland, der de afhemta dem, och medföra framför allt saltad lax till utbyte. Den vanliga Finska hampan har varit af sämre beskaffenhet än linet. — Äfven om en mera utbredd och förbättrad kultur af både lin och hampa, samt deras tjenligaste bearbetande till lärfter, m. m. har det Finska Hushållnings-Sällskapet under sednare tider förvärfvat sig ganska stora förtjenster. Genom statsanslag dertill försedt med tillgångar, äro af detsamma premier utsatte för både lin- och hamp-odling, i de trakter der densamma ännu icke hunnit blifva allmänna, och detta har haft den önskade framgång, att dessa belöningar på vissa orter kunnat redan dels upphöra, och dels förenas med svårare vilkor för deras vinnande. På Benvik, nära Kaskö, inrättades, genom samma Sällskaps försorg, en spinn- och väf-skola, hvartill lärarinnor hentades från Norrland; och der-

ifrån har till flera delar af landet utbredt sig ganska mycken färdighet i linets behandlande, så att man på många ställen lemnar lärfter, jemngoda med de så berömda Norrländska. I Åbo erhöll man sednare en spinn- och väf-skola, och äfven enskildta personer hafva derefter anlagt linneväfverier, och Husbållnings-Sällskapet fortfar att kringsprida bruket af bättre väfstolar och finare skedar, samt att göra ett förmånligare arbetsätt mera bekant. Härvid begagnas dock ännu ganska litet maschinerier, och allt är egentligen beräknadt på att uppöfva slöjdefärdigheten hos qvinnorna. Uppå regeringens bekostnad har oftanämnde Hushållnings-Sällskap anskaffat Riga lin- och hampfrö, samt dels försålt och dels utdelat detsamma bland allmogen, och sålunda befordrat odlingen af dessa starkare och bördigare arter. Hyad linet härigenom vunnit i styrka och rik tåga, skall det hafva förlorat i finhet.

Humla planteras både för landets behof och till någon utskeppning; i allmänhet är Finska humlan af god beskaffenhet. Ingo socken i Nyland drifver den ansenligaste humleplantering i hela landet. — Tobaken odlas öfver allt af bönderna till egen förbrukning; plantan är liten, med gula blommor (*Nicotiana Rustica*). I de numera talrika planteringarne vid städerna, är den af en vida större och bättre beskaffenhet (*N. Tabacum*). — Af färg-örter förekommer vild vejde, hvilken kunde kultiveras med fördel; krapp, safflor, o. s. v. egna sig icke för klimatet. — De vanligaste köksväxterna, spenat, persilja och dylikt, utsås vanligast om våren, och begagnas derpå följande sommar och höst. — Rosvor sås af alla jordbrukare; i de sydligare orterna uti åker, inom de nordligare helst i sveder, hvarigenom de blifva saftfullare och sötare. — Hvitkål och rotkål trifvas väl äfven i de norra trakterna; blåkålen växer rätt god, ehuru den ej odlas mycket; i södra delen af landet lyckas till och med blomkål. Gröna arter likaså. — För trädgårdsskötseln lägger klimatet stora hinder i vägen, isynnerhet skadlig är den hastiga omvexlingen af hetta och köld vartiden. Bäst trifvas de träd, som uppdragas af kärnor. Dessutom hafva de långa vintrarne fördom

ofta till intet gjordt oförtrutne trädgårdsälskares förhoppningar och kostnader: sedan luftstrecket under de sednaste åren visat sig mildare, inträffar detta mera sällan. De flesta fruktträd finner man omkring Åbo (isynnerhet i de närmaste skärgårds-socknarne, der äfven bönder, inhysesbjon, o. s. v. äga trädgårdar och föryttra frukt, isynnerhet äpplen) samt i Nyland. Ansenligast är trädgårdsskötseln inom sidstnämnde landskap. Äppel- och kersbärsträd hafva någongång burit frukt, till och med i Jakobstad och Wasa; men i Uleåborg dö de ut. Uti Säminge socken, invid Ny-slott, finnas äppelträd, hvilka under vissa år gifva rik skörd. Vilda äpplen växa på flera ställen, äfven i Tavastland; denna frukt har också ett inhemskt namn, *Omena*, hvilket tyckes förråda en gammal bekantskap med densamma. Päronträd trifvas bäst i Nyland, isynnerhet omkring Borgå i temlig myckenhet. Vanligen har man äfven mogna plommon, och temligen ymnigt af små krikon. I Åbo samt ännu nordligare trakter (t. ex. Åminne i Halikko, Wuojoki uti Eura-Åminne samt Wokkola i Leppävirta socknar) mogna inom orangerier dels ananas, vindrufvor, aprikoser, persikor och fikon, m. m.; meloner har man under pappersfenster, äfven i Uleåborg, bragt till mognad. Mullbärs trädet fördrager icke vinterkölden, ehuru man för ungefär 50 år tillbaka, gripnen af ett slags patriotisk yrsel, äfven i Finland ville plantera mullbärs träd och uppföda silkesmaskar. Till ersättning för bristen på frukter, har naturen gifvit landet många vederqvickande bär-arter, hvilka till en del växa endast under denna bredd och af invånarne i myckenhet insamlas.

Man känner i Finland redan öfver 1300 serskildta växter, varieteter oberäknade, hvaraf de fleste gifva åt boskapen ett närande foder. Vid stränderna uppskjuta från den magraste sand strandkål, sandhafra och hafsstrandärter; alla vikar äro uppfyllda med säf, vass och ängkafle; myrorna med myrgräs, myrkalle, ängull och allt slags starrgräs. Ängarne bära fioler, vädpling och de herrligaste slag af tåtel (*Aira*); ymnigast är tuftåteln (*A. cespitosa*) och på fuktiga ängar är blååteln

teln ganska allmän. Den rörartade rörflen (*Phalaris Arundinacea*) och ängkafle (isynnerhet *Alopecurus Pratensis*) växa alltid oskadda och säkra från ohyra. Senast på hösten grönskar kruståteln (*A. Flexuosa*). I anseende till sitt kalla klimat har Finland, hvad dess ängar beträffar, det företräde framför andra länder, att solhettan icke allt för mycket utmattar gräsväxten. De flesta grässlåg äro perenna och växa flera år från en och samma rot. Ängarne blifva för öfrigt nästan helt och hållet öfverlemnade åt naturen; för att befordra gräsväxten, befriar man dem obetydligt från vatten; hvarföre den alltför stora fuktigheten lockar fram björnmossa. Med den artificiella ängsskötseln har man här och der börjat, äfven i stort.

Finnarne skörda sin hufvudsakligaste förtjenst af landets skogar. I södra delen af den Finska skärgården och i södra Finland växer eken (icke öfver den 61:sta gr. och icke öfverom Björneborg); det är ej säkert, om detta träd är en inhemsk växt, dock har det ett eget namn *Tanmi*; Runsala, ej långt från Åbo, är berömd för sina ekskogar; ask (sällan öfver 62:dra gr.), slån och på några ställen idegran. Alm, lönn, lind, hassel, växa i södra delen af landet, samt rönn, hägg, pil, tall, gran, en, asp, sälg, björk och al äfven i de nordligaste trakterna. Till lefvande häckar betjenar man sig af syrener, akacia, liguster, kaprifolium, spirea, m. m. Man har i sednare tider med skäl klagat öfver skogarnes aftagande, och i de södra provinserna samt vid kusterna äro de mycket medtagne. Man börjar nu småningom att fästa mera uppmärksamhet på en bättre skogshushållning, hvilken hufvudsakligen blifvit gynnad genom allmänningarnes skiftande: det hushållas bättre med den storskiftade skogen, och skogsbrand, som tillförene anställde de förskräckligaste härjningar, har blifvit sällsyntare. Finnarnes ekonomi fordrar mycken ved; till deras hus tarvas en mängd bjelkar och bräder, och sjelfva bearbetningen af trädvirket har hittills varit högst slösande. Så t. ex. huggas bräder stundom med yxe, och på detta sätt kunna sällan mer än 2 eller 3 tillskapas af en stam: årligen hugges en stor mängd läkten, och

skogarne blifva derigenom mycket förstörde, hufvudsakligen i vissa trakter. Äfven till kolbränningen användas allmänt fullväxta träd. I det inre af landet finnes ännu ett ymnigt öfverflöd på skeppsbyggnadsvirke, master, o. s. v., men aflägsenheten gör det omöjligt för invånarne, att begagna dessa producter; vedhandeln är genom förordningar underkastad många inskränknin-gar, hvilka billigt borde blifva upphäfn-a. Sågverken äro betungade med stora afgifter, äfven i anseende till den kostsamma transporten, hvilket betydligt minskat hågen för deras anläggning längre inåt landet. Bränved är böndernas betydligaste exportvara till Stockholm, dit årligen öfver 100,000 famnar försändas. Björkveden, hvilken vanligen kostar en tredjedel mera än gran och tallved, har redan blifvit något sällsyntare. Tjärubräningen hör till Österbott-niska böndernas hufvudsakligaste näringsfång. Man har beräknat, att årligen utskeppas omkring 100,000 tunnor tjära, hvartill fördras åtminstone 7 millioner 30-åriga granar och tallar. Unga, friska träd, hvilka hålla ungefär 3 à 4 tum i diameter, blifva efter hand afbarkade; på norra sidan lemnas alltid qvar en 3 tums bred bark-rimsa, för att hindra trädet att uttorka: men våren före nedhuggningen afbarkas äfven denna rand. Två till tre år efter hvarannan afbarkar man det allt högre upp; sedan låter man det ännu i 3 à 4 år växa och ansätta fetma, hvilken blir allt rikare ju längre trädet sålund-a qvarstår. Höstetiden fälles det; blott det afbarka-de stycket och kanske en aln derofvanom begagnas, så att hela den så kallade törv-stocken blir 4 alnar lång; det öfriga blir liggande i skogen, för att bort-ruttna. Törven klyfves i smala stycken och uppläg-ges till att torka intill nästkommande Juni månad, då bränningen förrättas. Härtill gräver man en tratt-formig grop, hvilken får namn af tjärdal, 6 à 7 alnar djup och ofvantill i allmänhet 25 à 30 alnar lång. Bottnet belägges med granbark eller näfver; från bott-net går ett rör, för att leda den utkokta tjäran till den inunder satta tunnan. När gropen är färdig och väl renad, inlägges tjäryeden träd vid träd; mellan-rummen uppfyllas med torra grenar, spån och dylikt. Alltsammans blir derpå betäckt med en och en fjer-

dedels aln högt lag af björkbark, torf, jord och lera. Påtändningen sker underifrån. Under afbränningen beror en lycklig förrättning mycket på väderleken och andra omständigheter. En stor tjärdal kan gifva sin ägare 100 tunnor tjära och 15 à 20 tunnor kol; den utbrinner ungefär på halfannan vecka: man kan antaga, att till hvarje tunna erfordras 72 träd. Landet skulle vinna betydligt, om dessa gropar blefvo utbytta emot ordentliga tjärugnar, samt rötter och stubbar begagnade i stället för hela träd. Landtmannens vinst är icke så stor; men han måste fortsätta tjär-bränningen, för att skaffa sig penningar till sina utlagors betalande. Denna bränning börjar ungefär 3 mil ifrån kusten och sträcker sig vanligen 8 à 12 mil inåt landet, tills den svåra transporten sätter hinder i vägen för denna näringsgren; just dessa trakter egna sig allrabäst för bjelkhandel, men genom tjär-bränningen blifva skogarne utomordentligen medtagne*). Beck kokas blott i städerna. I sednare tider har pottask-sjuderiet spridt sig till ganska många landsorter, och lemnar en betydande export-artikel: äfven konfonium och harts levereras, ehuru väl blott i små quantiteter. Man har ock börjat att distillera terpentinjölja af temlig god beskaffenhet. Af kärrtall göra bönderna sina skidor, hvarmed de löpa otroligt snällt på snöskaren samt upphinna till och med snabbfotade djur.

Oaktadt Finland föryttrar en anseelig mängd af viktualier, är boskapsskötseln likväl icke högt drifven; rosdjur sätta många hinder i vägen för dess uppkomst. Förmodligen kan först genom en större befolkning och tätare åbyggen detta onda afhjelpas. — Boskapen fodras i allmänhet ganska olika, efter olika orter. I allmänhet födes den öfver vintern mycket med torr råghalm, hvilken stundom omvexlar med halm af korn och hafra, samt med ärtris. Uti Savolax, Karelen, en del af Österbotten och Nyland samt inom skäresocknarne, der tillgången är större på hö, erhålla

---

*) Se den förträffliga afhandlingen: Hvilka äro de hinder, som fjettra Finska landtmannens idoghet? I *Finska Hushållnings-sällskapets Handlingar*. Åbo 1803. B. I.

kreaturen mera här af; i Tavastland öfverhufvud spar-
 sammare. Af torkadt dels björk- vide- eller asp-löf,
 halm eller hö, med varmt vatten och ett tillslag af agnar,
 mjöl, sådor, drank, m. m. tillredes en så kallad by-
 ning. Alla dessa ämnen omvexla efter tillgång och
 olika landsorters bruk. Vid uppkommen brist på foder,
 eller för att bespara det, gifves ljung, barr, rhenmos-
 sa, äfvensom allehanda slags löf, och på skärena hafsväxter;
 likväl begagnas dessa två sidstnämnde födoäm-
 nen också utan befaradt behof, emedan boskapen
 gerna äter dem. Äfven i Österbotten utsläppes den
 redan i medlet af Maj, ehuru betesmarkerna först i
 början eller medlet af Juni kunna gifva kreaturen till-
 räcklig föda. Dagliga afkastningen af en ko i Fin-
 land, beräknas somnartiden emellan 2 à 3 kannor
 mjölk, allt efter betets heskaffenhet. Kalfvarne blif-
 va tidigt afvanda, och för öfrigt illa skötta. Uti Ta-
 vastland, der bonden i allmänhet lefver sparsamt,
 njuter han ganska litet af produkterna från sin ladu-
 gård; men i de nordligare orterna samt skogsbygder-
 na, och isynnerhet der man är nödgad att begagna
 nödbröd (af bark, m. m.) är förhållandet alldeles mot-
 satt. Här beräknas vanligen en ko för hvarje person;
 i Lappmarken tvenne. På sådana ställen erhåller bon-
 den också på hela sommaren icke mera än 2 pund
 smör efter kon (stundom mindre, allt efter åtgången
 af sjelfva mjölken), ehuru det förträffligaste bete är
 att tillgå. Utförseln af smör är ganska betydlig. De
 Österbottniska och de södra kuststäderna försända stora
 partier till Stockholm, och ifrån Savolax och Kare-
 len har en ny handelskanal öppnat sig med Finskt
 smör på Petersburg, der det är mycket efterfrågadt och
 betalas ganska högt. Det uppköpes hufvudsakligen af
 landthandlare, och transporteras till nämnde stad van-
 ligast på följande tvenne vägar. Medelst den ena forslas
 varorna i båtar längs sjöar och strömmar till Joutsenus
 socken, hvarifrån resan fortsattes landvägen öfver Wi-
 borg. Isynnerhet Karelarena taga den andra vägen längs
 vattudragen genom Kides, Kesälax och Uguniemi till
 Jakimwaara, der de infrakta sina produkter på der-
 ifrån till Petersburg afgående farkoster. Denna han-
 del kunde blifva högst betydlig, samt af yttersta vigt

för hela nordöstra delen af provinsen, i fall strömningsningarne förmå öppna en obehindrad sjöfart på Petersburg. Orsaken till den mindre godhet man anträffar hos det i allmänhet ypperliga Finska smöret, härleder sig deraf, att det om sommaren, då det är bäst, måste i hettan föras på kärror från det inre af landet till hamnarne, eller ock qvarligga till vintern och afbida slädföre.

I anseende till sitt högländta läge och sina ypperliga betesmarker, är Finland i allmänhet tjenligt för hästafvel; men dessa fördelar motarbetas dock af klimatet och isynnerhet af de många resor, dem invånarne måste göra. Äkta Finska hästar äro långt bättre än de Svenska; de förre äro små, sällan öfver $2\frac{1}{4}$ aln höga, men väl växta, starka och snabbfotade. Man har sökt att förbättra dem genom fremmande racer; men dessa äro nästan helt och hållet förblandade och utgångna. I allmänhet hafva de nyare racerna blifvit större, ehuru äfven dessa försämrats, sedan kavalleri regementerna upphört, hvilka höllo egna hingstar. — I fårafvel har landet gjort temliga framsteg; man har infört Spanska och Engelska får, och söker på allt sätt att bibehålla dem oförblandade. Också äger man inom landet en betydlig tillgång på finare ull, till fabrikerens behof. I anseende till den långa vintern kunna får-hjordarne icke blifva så talrika, som i andra länder. Getter hållas i någon mängd på vissa ställen af Tavastland och Nyland; på andra orter finnas de alldeles icke. — De hemtamda djuren äro underkastade många sjukdomar, hvilka till en stor del härleda sig från deras dåliga skötsel; boskapssjukan visar sig ofta i vissa trakter, utan att någon närmare orsak dertill kan uppgifvas. Mest är Terwola kapell under Kemi socken blottstäldt för sådana farsoter. Man har beräknat att detta kapell lider häraf dubbelt mera än moderförsamlingen; och denna fyra gånger mera än andra orter. — I de nordligaste trakterna hålla bönderna många rhenar: dessa löpa ovallade omkring i skogarne och drifvas tillsammans om vintern; en del slagtas då, men kalfvarne blifva märkta, och sedan släppas de åter ut på skogen. Vilda rhenar anträffas, ehuru sällan, äfven midt i landet (t. ex. i Laukas),

samt elgar till och med ned i Tavastland, och stundom ännu sydligare. I fordna tider fångades rhenar uti gropar, som betäcktes med små buskar, asplöf och ängkafle, hvilka de isynnerhet mycket tycka om; man utsatte äfven snaror på deras vanliga gångstigar och betjente sig af den omnämnda örten till lockmat. De hafva ganska farliga fiender uti rofdjuren, hvilka anställa bland dem förskräckliga härjningar samt till och med i vissa trakter alldeles utrota dem. Filfrasen jagar dem med mycken list och dödar alla, som han träffar. Om vintern blir rhenens hastiga lopp uppehållet af djup och lös snö, och då är den förre i stånd att upphinna honom; han smyger sig äfven sakta fram, när rhenen solar sig och är utmattad af värman. Ibland döljer han sig uppe i ett träd, och kastar sig med otrolig hastighet ner på rhenens hals; förgäfvos söker denne att befria sig ifrån sin fiende, hvilken småningom afbiter nackpulsarne på honom. Allrabäst smaka honom öronen, dem han alltid förtär, om han också lemnar allt det öfriga liggande: beundransvärd är den sorgfällighet, hvarmed han förvarar det afgnagade hufvudet, hvilket han gömmer i ett träd, om han blott har något tillfälle dertill*). Filfrasen, äfvensom lodjuret, dödas antingen med spjut eller fångas de i räfsaxar. Räfven är filfrasens beständiga följeslagare, och när sig af det som denne dödar af ren mordlystnad, utan att förtära sitt byte. — Äfven vargen upphinner rhenen om vintern, när snöskaren är stark nog att bära honom, under det att rhenen nedsjunker. Vargar finnas på vissa orter i sådan myckenhet och äro så dristiga, att de i de inre trakterna under kalla vintrar, då deras roflystnad stiger högst, smyga sig in i byarne. De dödas antingen med spjut eller med bössa. Till deras förföljande väljer man den tiden, då snön är djup och lös; ofta måste dock jägaren hela långa dagen löpa omkring på sina skidor, innan han träffar sitt byte. — Sent på hösten efter första snöfallet uppsöker man spåret efter björn, hvilken vid denna tid går in i sitt hide; när jägaren

*) *Frosterus*, Om odjuren i Pudasjärvi. *Finska H. S. Handlingar*; I. s. 258.

träffar spåret, viker han af och går rundt omkring den trakt, dit fotstigen leder; finner han sedan ej något vidare spår, så måste björnens läger vara inom den beskrefna cirkeln; men träffar han åter på detsamma, måste han göra ett annat slag omkring. Esomoftast förnyas denna rund, för att undersöka om björnen möjligtvis ombytt lägerstad. Så snart man mot våren kan löpa på skidor, uppsökes hidet och djuret nedskjutes eller dödas med spjut. Fattas det jägaren mod, så nedstöter han ett par störrar korsvis vid ingången till hålan, och björnen blir då nedergjord, när han söker att bryta sig ut. Man uppsöker honom äfven vinter- och vårtiden utom hidet och förföljer honom så länge till dess han blir uttröttad och i förtviflan sätter sig till motstånd. I fall skotten icke dödat honom, utan spjutet måste begagnas, får jägaren ej stöta till förr, än björnen rusar på honom, emedan han eljest slår spjutet tillbaka och kastar sin förföljare till marken. Denne måste äfven bruka den försigtigheten, att ställa sina skidor på tvären; ty eljest griper björnen i dem och stöter omkull jägaren, hvilken i allmänhet alltid måste stå så lös och ledig, att han i ögonblicket kan springa af, om så nödigt skulle vara. Man hör sällan af olyckshändelser på denna farliga jagt. Som björnen har den vanan, att så länge återkomma till sitt rof, som han ännu äger något öfrigt deraf, så fångas han äfven i fällor, hvilka derstädes uppställas. — Landet har utomdess uttrar, ekorrar, hermelineer, men högst sällsynt är bäfvern; till ekorre-jagten betjenar sig bonden i Savolax, Karelen och norra Österbotten af en hund, hvilken är inöfvad dertill samt vid arfskiften här och der värderas lika med en mjölk-ko. — På de Finska kusterna uppehålla sig både Gråvikare och Svartvikare-skälen (*Phoca Canina* och *Vitulina*), hvilka lefva med hvarannan i ett beständigt krig; skärgårdshönderna befatta sig med skälfänge från början af Mars till isens bortgång, och från början af Oktober, till dess allt är tillfruset. Fordom jagade man efter skälen äfven ut på hafvet med största lifsfara; nu åtnöjer man sig dermed, att lura på honom i skärgården. För öfrigt klagar man, att Finnarne icke så väl som Ryssarne för-

stå att bereda pelsverk. Jagten gynnas af klimatet; den långvariga snön lättar uppspårandet och sätter jägaren i stånd, att på sina skidor upphinna det snabbaste djur. Den lägre och medeljagten kunde vara ganska indräktig; harar, tjedrar, snöripor och orrar; rapphöns (hvilka från Ryska sidan, först sedan 1770 hafva kommit till Savolax och sedan utbredt sig vidare), hjerpar, kramsfoglar, lärkor och gråsparfvar finnas i öfverflöd; men man förföljer dem utan allt skonsmål, jagar efter dem alla tider på året, uppsöker deras ägg, och dödar de liggande mödrarne. Äfven de många köttätande djuren och foglarne, hvilka uppehålla sig i Finlands ödemarker, icke mindre än hundar och kattor, som tillbringa hela sommaren i skogen, göra bland de vilda fjäderfän stor skada. Foglar, äfven tjedrar och orrar, fångas med snaror och fällor, dock endast första morgonen efter dessas uppställande, emedan flaxandet af deras fångne bröder snart skrämer dem från trakten. Kusterna och vikarne vimla af sjöfoglar: på skären bygger eiderfogeln sitt näste, men sällan i ro och fred; bönderne skjuta honom och derföre samlas så litet dun. Alfogeln (*Anas Acuta*) jagar mycket efter fiskarne: dessa änder, när de uppdrifvas, flyga ofta långa sträckor tätt utmed vattnet; derföre fånga bönderne i de nät, som de utlägga på trånga ställen mellan skären, på en gång ofta öfver 50 à 70 par.

Sjöarne och elfvarne äro uppfyllda med fisk af alla slag; i Norrbotten är laxfångsten en af invånarnes förnämsta näringsgrenar; man insaltar laxen väl, men man förstår icke att röka honom lika bra. Sil-len blir allt sämre och sällsyntare ju längre man kommer åt norr, och ju mera vattnets salta aftager. Efter Finska fiskares påstående är, hvad strömmingen beträffar, åtskilnaden redan ganska märkbar på några mil. En stor mängd af laxen uppåtes färsk; men i Uleåborg insaltas dessutom årligen 4 à 500 tunnor. Äfven i Kumo och Kymmene, jemte de insjöar upp i landet, hvilka genom dem hafva sitt utlopp, finnes den i myckenhet. Laxfångsten i de stora forsarne är regal och arrenderas; men i smärre åar obetydlig och fri.

Förelångsten utfaller ibland icke mindre lönande. De flesta fiskslag insaltas. Äfven ål är ej sällsynt; men ätes icke af den Österbottniska bonden. Nejonögon fångas nästan vid alla vattenfall, inläggas i ättika och försändas äfven till Stockholm, ehuru väl blott i små quantiteter. Invånarne på de sydliga skären hafva af strömmingsfisket ansevärd inkomster; strömmingen förtryckas dels i sjelfva landet, dels öfverskickas den till Sverige, och i sednare tider mycket till kusten af Estland och Lifland. Hvassbuk fångas till ringa mängd; berömd är Kimitohvassbukan. Öfverom Björneborg fiskas ganska litet sill.

I Österbotten och Savolax har man funnit ungefär 700 slag af insekter. Klimatet är alldeles icke missgynnande för biskötseln; det Finska Hushållnings-Sällskapet har gjort åtskilliga försök att upphjelpa den, och genom dess föranstaltande har biskötseln i trakten omkring Åbo gjort något framsteg. Kräfter finnas nästan öfver allt i Finland, enligt sägen, dit fortplantade i Johan III:s tid. I några Nyländska samt Österbottniska sjöar och strömmar fiskar man perlor, ehuru till ganska ringa mängd; de bästa hafva blifvit betalte med 20 à 30 R:dr.

Mineral-riket lemna ganska många brukbara produkter. Granit är den rådande berg-arten: invid Åbo har den en ypperlig beskaffenhet, och antager slipad en utmärkt polyr, med en skön, rödaktig färg. På blyerts är flerstädes tillgång; lera till tegel finnes öfver allt samt på några ställen till krukmakare arbeten och gröfre porslin: kalk uti alla landskaper. Inom Björneborgs län är en vidlöftig skiffergång, hvilken gifver en förträfflig material till bygnader; äfven i Österbotten, ej långt från Kemi sockens kyrka, är ett ansevärt skifferbrott *). Vid norra stranden af Ladoga, isynnerhet inom Imbilax socken, brytes hvit fältspat samt hvit kvarts i myckenhet, för porslins-fabrikerna i Petersburg. Uti Ruskiala socken i Karelen (norr ut från nyssnämnde sjö), finnes ett rikt

---

*) Om Finlands mineralogiska beskaffenhet förekomma längre fram vidare upplysningar.

marmor-brott. Arten är grön och hvit spräcklig; äfven erhålles den hvit, ehuru blott i smärre stycken. Arbetet drifves på Ryska kronans bekosnad. — Vid Kittilä och Wuoswaara i Kemi Lappmark erhålles svart marmor *).

Redan i äldsta tider förstodo Finnarne att arbete myrjern; hvarpå man finner tydliga spår i deras gamla sånger t. ex. (*Staan Synny, Jernets Födelse*), samt i många ort-namn. Ännu göra bönderna på vissa trakter till en del sina verktyg och redskap deraf. Svenska Bergskollegium afsände år 1792 den berömda Erik Rinman till Finland, för att uppmuntra invånarne isynnerhet i Savolax och Karelen till begagnande af myrmalm, och framför allt för att göra dem bekanta med bättre methoder att bearbeta densamma. Finland har länge ägt egna jernbruk, ehuru alla privilegierade uppå malmer eller tackjern från Sverige. Under sednaste åren har bergverks rörelsen ganska mycket tilltagit, samt erhållit mera kraft efter den nya bergsstatens inrättande. På myr- och sjö-malmer är god tillgång, och äfven på bergmalm är icke brist, ehuru de egentligen lönande grufvorna först nyligen blifvit dels upptäckte och dels bearbetade. År 1824 ägde de Finska jernbergverken 9 masugnar, 24 stångjernshamrar, 40 stångjernshårdar, och 15 knipsmedjor, samt voro privilegierade för ett årligt stångjernssmide af 13,600 skeppund **). Härvid äro likväl icke upptagne flera så kallade blästerverk, der sjö- och myrmalmer i egna ugnar nedsmältas till smidigt jern **), samt några privilegierade jernbruk, hvilka, i anseende till öfvergången brand, för ögonblicket voro nedlagde †). Dessutom är smide vid några af de upptagne ännu icke bestämdt. Bland de ofvan omtalade jernbergverken äro fyra ††)

*) *Gadd, Österbottens Mineral-Historia; Åbo 1788, s. 8.*

**) *Åbo Tidningar 1824, N:o 74.*

***) T. ex. ettuti Kuru kapell i Tavastland, ettuti Idensalmi (Salahme), tvenne i Kaavi, ett i Pielis m. fl.

†) Fredriksfors i Ulsby och Raiyola i Kivinebb socken af Viborgs län.

††) Strömsdal i Nilsiä, Warkaus i Leppävirta och Anne i Suojärvi socken, samt Raiyola.

grundade på sjö- och myr-malm, och ett på Finsk bergmalm, neml. Högfors i Vichtis socken, det första som blifvit anlagdt på Finsk engången bergmalm, och hvilket gifver ett ganska godt jern. Sedermera har man, för Finska statsverkets räkning, börjat bearbeta Sillböle jerngrufva i Helsinge socken, $1\frac{1}{2}$ mil från Helsingfors, samt Ojamo i Lojo socken. Begge äga ymnig tillgång på en ganska rik jernmalm af utmärkt god art, hvilken skall användas vid Fredrikfors masugn, numera af Finska militiæ-fonden försåld åt statsverket, och bestämd att på offentlig bekostnad nedsmälta Finska malmer. Enskildte ägare hafva upptagit Heinäsuo och Malmbergs jernmalms-skärpningar, hvarifrån malm försäljes, äfvensom man vid Saaris samt Willniemi i Bjerno socken spränger malm för Tykö bruks räkning. — De Finska jernbruken hafva åtminstone hittills blifvit drifne med mycken fördel; i följd både af de på de flesta ställen låga kolprisen samt det Finska jernets höga pris i Ryssland.

Vid Orijärwi i Kisko socken har man redan länge bearbetat en koppargrufva, hvilken dagligen sysselsätter omkring 120 personer, utom barn, samt inom 32 år (från 1785 till 1817) lemnat malm till ungefär 12,170 skeppund gårkoppar. Af den härstädes erhållna malmen smältes numera vid Koskis i Bjerno socken och Kärkelä i Karislojo, årligen på hvardera stället vid pass 150 à 170 skeppund rå koppar, hvilken sedan garas och till en del smides vid Fischars bruk i Pojo socken. — Esomoftast upptäckas nya anledningar till kopparmalm. Sedan år 1811 hafva tillståndsbrief, eller så kallade mutsedlar, blifvit uthändigade till upptagande häraf på icke mindre än 47 ställen, ehuru arbetet ej fortgått af brist dels på kapitaler och dels på arbetsdrift. Karelen har mycken och ganska rikhaltig tillgång på kopparmalm, och skall i en framtid säkert lemna stora förråder af nämnde metall. Man har ock i sednare tider börjat upptaga grufvor derstädes. Herajoki bruk, i Pielis socken, är anlagdt på åtskilliga rikhaltiga ehuru spridda malm-anledningar å Pusu bys ägor. Men af vida mera låfvande beskaffenhet äro de i hög-

sta grad rika koppar-anledningarne vid Pitkäranta by uti Imbilax socken, för hvilka ett smältverk nyli- gen blifvit inrättadt. Här förekomma äfven tenn- malm, eller hvad man brukar benämna *Zinngrauen*, ehuru i ringa mängd. — Landet saknar icke heller silfver-anledningar (t. ex. i Laukas socken); men des- sa äro troligen ganska ringhaltiga, och ännu icke no- gare undersökta.

Likasom bergsrörelsen, äro äfven alla andra nä- ringsgrenar i Finland uti jemnt stigande. Om Åker- brukets oafbrutna förkofran är förut nämndt. Exporten af bjelkar och bräder är ganska ansenlig, och genom i nyare tiden anlagda sågar hafva isynnerhet Savolax, men också Karelen, blifvit i tillfälle att afsätta betyd- liga upplag af bräder och plankor. Utförseln sker vanligast öfver Wiborg, sålunda att nämnde produk- ter transporteras längs sjöarne till Joutsenus, och der- ifrån landvägen till sagde stad. Denna näringsgren är i ständigt tilltagande, och gynnas af det stora antal forsar, hvarmed landet är uppfyllt och hvilka drifva dessa sågqvarnar. En gemenskap emellan de ostliga orterna samt Petersburg och hafvet, skulle vara högst gynnande äfven för denna näringsgren. — Antalet ut- af anlagde klädesfabriker ökar sig med alla år, ehuru de, öfver hufvud taget, mera förarbeta den ull en- skildte ägare inlemna för eget behof, än de tillverka kläden till afsalu. Också äro dessa, i allmänhet, än- nu både af gröfre material och sämre beskaffenhet. Finare kläden fortfara att införas från utländningen. — Sedan Tammerfors blifvit förklarad för fristad, har väl en inflyttad Engelsman, äfven med låneunderstöd ur statskassan, derstädes börjat anlägga åtskilliga fa- briker, hvilka synas lemna goda förhoppningar; men till något större resultat hafva de förunnade fristads privilegierna ännu ej ledt. — Antalet af fina linneväf- verier, pappers- och glas-bruk har ökat sig; men den (år 1817) förunnade tillåtelsen att på landet anlägga replagerier och buldans-fabriker, har ej haft någon påföljd. — Försök med saltkokning af hafsvatten äro stundom gjorda, äfven genom Hushållnings-Sällskapets försorg, ehuru blott såsom nödhjelp, då införseln ge- nom krig är försvårad; dessa låfva dock icke någon synnerlig framgång. — Uti Österbotten tillverka bön-

derna en anseelig mängd saltpetter, hvilken de dock till en början, emot ett visst bestämdt pris, voro nödsakade att leverera åt kronan. Men då detta monopolium upphäfdes år 1801, uppdröfs produktionen från 6 à 10,000, till omkring 30,000 lispund årligen; likväl aftog den åter, genom minskad afsättning efter inträffad allmän fred 1815. Sedan Sverige år 1816 förbjöd införseln deraf, har tillverkningen till en stor del blifvit nedlagd, och mullen ur saltpetter ladorna utsläpad på åkrar och ängar, till deras utmärkta förkofran. Regeringen har, såsom i det föregående blifvit omnämndt, för att rädda denna vigtiga näringsgren, utsatt premier för export af luttrad och smält saltpetter, och söker ännu ytterligare befordra produktionen häraf, genom ett betydligt understöd för anläggandet af ett krutbruk, på Östermyra uti Ilmola socken af Österbotten. — I andra trakter, isynnerhet af det egentliga Finland, förfärdiga bönderna allehanda slags trädkärl, såar, ämbar, skyfflar, fat, o. d. samt drifva dermed handel på Stockholm, och äfven i Tyskland och Danmark. Till Köpenhamn, m. fl. o. utföra de framför allt läkten, att begagnas till taktäckning. — Fartyg byggas i städerna, och på några ställen, isynnerhet inom Österbotten, till och med af bönder. De äro i allmänhet numera af en stark och god bygnads art. Luftstrecket lägger för skeppsfarten stora hinder i vägen: i 6 à 7 månader måste fartygen ligga i hamnarne, och under denna tid, är sjöfolket nödsakadt att vara utan sysselsättning, eller att egna sig åt andra näringar. Emellertid är skeppsfarten dock icke obetydlig, och skulle vara ganska liflig, i händelse ett strängt prohibitiv-system icke hämmade varu-omsättningen. Likväl är en ej inskränkt handel med Sverige fullkomligen i Finska skeppsägarers händer, äfvensom den oafbrutna gemenskapen för resande emellan Åbo och Stockholm, churu Finland ännu icke äger något enda af de för detta ändamål så högst tjenlige ångfartygen.

Ett viktigt hinder för alla näringars uppkomst i nämnde land, är den svåra inre handels-rörelsen, hvilken befinner sig i ett försmäktande tillstånd. Förgäfves har man, under sådana förhållanden, anlagt

städer i de inre orterna, dit all förmånligare gemenskap är afbruten; alla varor transporterats, i de flesta fall, på kärror eller slädar. En fri landthandel skulle, i närvarande läge, vara en stor välgerning för Finland. Om hösten 1825 blef i Åbo fråga väckt, om ett bolag till att befordra kommunikationen emellan kuststäderna, och förslaget rönt mycken framgång i nämnde stad, samt i de nordligare, Torneå, Uleåborg och Brahestad; men icke likaså hos de mellanliggande, hvarföre det också ännu ej erhållit någon verkställighet. För det närvarande hafva de Finska handlande vida större och lifligare gemenskap med utlänningen, än inom sig sjelfva.

V.

Invånarne.

Karakter, Seder, Lefnadssätt, Språk.

Befolkningen har i Finland gjort utomordentliga framsteg, trots de många hinder hvarmed den måste kämpa, och hvilka småningom försvinna genom en bättre fysisk uppfostran samt en tilltagande odling. I början af år 1720 hade (då man afräknar de år 1721 och 1743 afträdde landskapernas, eller nuvarande Wiborgs läns folkmängd) det återstående Svenska Finland knapt 150,000 invånare, följaktligen ungefär 68 menniskor på en Sv. quadrat-mil. Men redan år 1749, då tabell-verket blef inrättadt, hade detta antal stigit till 408,839 själar (i Åbo stift 258,811, samt i Borgå 150,028). År 1800 räknade landet 837,152 personer (502,654 i Åbo- och 334,498 i Borgå stift), alltså 376 på en quadrat-mil. År 1805 utgjorde folkmängden 898,466 personer (537,633 i Åbo, och 360,833 i Borgå stift). År 1810, (då kriget 1808 faller inom denna period, och Wiborgs län ännu icke härvid är upptagen *), uppgick den till 862,888 personer (i Åbo stift 518,764,

---

*) Enligt en sannolik beräkning utgjorde invånarnes antal derstädes vid denna tid, omkring 183,444 personer. — Åbo Allmänna Tidning, 1817, N:o 55, sid. 3 not.

och i Borgå 344,124). År 1815 (med inberäknadt Wiborgs län) 1,095,957 personer (i Åbo stift 537,789, och i Borgå stift 558,168 *), eller omkring 422 på qv. milen. År 1820 hade folkmängden stigit till 1,177,546 personer (i Åbo stift 578,534, samt i Borgå 599,012 **) således ungefär 453 på hvarje qv. mil. År 1825 utgjorde invånarne 1,259,151 personer (i Åbo stift 622,609, och i Borgå 636,542 personer †), eller ung. 484 på qv. milen. — Fördelad efter landshöfdingedömena förhåller sig folkmängden på följande sätt:

Åbo	län af 230 qv. mil	996 pers. på qv. mil.
Tavastehus	— — 232	— 885 —
Heinola	— — 162	— 854 —
Wasa	— — 356	— 506 —
Kuopio	— — 460	— 402 —
Uleåborg	— — 784	— 145 —
Wiborgs	— — 376	— 550 —

Antalet af födda och döda har årligen varit:

År	Födda	Döda	År	Födda	Döda
1816,	42,771.	25,439.	1821,	49,165.	27,241.
1817,	43,898.	26,956.	1822,	42,898.	33,535.
1818,	43,868.	28,304.	1823,	49,168.	29,578.
1819,	41,265.	30,615.	1824,	46,726.	33,742.
1820,	42,799.	29,606.	1825,	48,120.	32,619.

Från år 1816 till 1825 hafva döda förhållit sig till födde, ungefär som 100: 150, eller

i Uleåborgs län, såsom	100: 184.	Wasa	— 100: 145.
- Åbo	— — 100: 160.	Tavastehus	— 100: 142.
- Kuopio	— — 100: 154.	Wiborgs	— 100: 135.
		Heinola	— 100: 130.

Landets befolkning lider hufvudsakligen genom den dåliga fysiska uppfostran, som råder isynnerhet i Österbotten, der barnen vanligen uppammas med komjolk. Man räknar att i några socknar dör hvart tredje barn. Följande ur prest-tabellerna utdragne förteckning på barn, som aflidit första året, ger en rysfull bekräftelse på denna sanning:

*) Hvaraf i Wiborgs län 193,747 personer.

**) Uti Wiborgs län 195,572 personer.

†) Wiborgs län hade 206,765.

I Åbo stift 1820, 4,421 barn i första året.

1821, 4,643	—	—
1822, 5,927	—	—
1823, 4,724	—	—
1824, 5,495	—	—
1825, 5,990	—	—

i Borgå stift 1820, 3,605

1821, 3,695	—	—
1822, 4,849	—	—
1823, 3,612	—	—
1824, 5,119	—	—
1825, 4,138	—	—

Kopporna anställde fordom starka förhärjningar i Finland. I anseende till invånarnes bonings- och lefnadssätt, samt deras sorglöshet och föga aktsamhet emot smitta, är en sådan lätt utbredd, och de dödas antal blef så mycket större, som de sjuka iakttago en alldeles oriktig diet, och voro då ännu så långt från allt biträde af läkare. Regeringen bemödade sig, att befordra koppymningen. Redan från år 1770 var den temligen allmän i Österbotten. Kronan betalte åt hvarje ympadt barn 32 sk., men nyttan syntes icke svara emot de betydliga kostnaderna: belöningen förminskades och ympningen blef sedan ett ringa skyddsvärn emot kopporna. Det Finska Hushållnings-Sällskapet, understödt af konungen i Sverige, sökte att utbreda vaccinationen; det utsände resande till åtskilliga trakter, så väl för att vaccinera, som att här i undervisa skickliga personer. Genom penninge anslag af Ryska regeringen, har Sällskapet blifvit i stånd satt att fortsätta dessa åtgärder, samt att åt vaccinatorer utbetala $\frac{1}{2}$ Rubel pappersmynt (ungefär 12 sk. Sv. b:ko) för hvarje vaccinerad person. Sålunda har detta räddningsmedel uti Finland haft större framgång än man kunnat hoppas, vid de många svårigheter som uppkomma af landets läge, glesa befolkning och inbyggarnes fördomar. De första sex åren efter vaccinationens införande, ympades dermed årligen 5 à 6000 personer; men under sednaste krig, samt derpå följande år afstodnade den betydligen, tills den efter en

svår koppsmitta, hvilken 1814 beröfvade landet 6000 lif, åter blifvit drifven med större alfvar. De vaccinerade hafva i allmänhet utgjort ungefär det antal, som af de under året födda återstå vid dess slut. Genom en kejs. Kungörelse af den 17 Febr. 1825 är denna viktiga angelägenhet stäld under uppsigt af landets medicinal-styrelse, och kommer framgent att utöfvas af vaccinatorer ordentligen på stat aflönade.

Antalet af dem som under de sednare åren dött i koppor, angifves sålunda i prosteri tabellerna *)

	1820.	1821.	1822.	1823.	1824.	1825.
I Åbo stift	29.	130.	1036.	2030.	1695.	346.
I Borgå stift	1198.	495.	1197.	1251.	1849.	422.
Summa	1227.	625.	2233.	3281.	3544.	768.

Deremot hafva de uppgifne vaccinerade utgjort:

	1820.	1821.	1822.	1823.	1824.	1825.
I Åbo stift	11,633.	14,143.	15,452.	9,302.	13,251.	1,569.
I Borgå stift	11,581.	16,852.	10,741.	8,126.	10,192.	3,475.
Summa	23,214.	30,995.	26,193.	17,428.	23,443.	5,044.

I hänseende till folkets bildning och lynne förekomma i de åtskilliga provinserna stora afvikelser. På sjökusten, der många Svenskar nedsatt sig, har den ursprungliga stammen redan mycket urartat. Finnarne tala i allmänhet långsamt, hafva en grof röst, en mörk färg, ett alfvarsamt, dystert utseende, starka lemmar samt en fast och stadig gång. Håret är gulaktigt, ibland rödlett eller hvitt, äfven ljusbrunt eller mörkgult. En man vid sina ord, och en oxe vid sina horn (*Sanasia miestä, sarvesta härkää*) är ett gammalt Finskt ordspråk, hvilket skönt stämplar national karakteren, isynnerhet i de inre trakterna, der den bibehållit sig i sin renhet. Finsk egen sinnighet har i Sverige blifvit till ordspråk. En Finne närmar sig icke så lätt till en fremling, ehuruval

*) Alla uppgifter rörande Finlands folkmängd, äro tagne ur Åbo Allmänna Tidning, 1817—19, Åbo Tidningar, 1820, 1821 samt Finlands Allmänna Tidning, 1820—1826, jemte utdrag ur Finska Tabellverket för år 1825.

han emottager honom med stor gästfrihet; men det är mödan värdt, att träda honom närmare. När han blir retad, är han häftig och uppbrusande; af nyheter är han ingen vän, och det är svårt att förmå den Finska bonden till ändringar i sitt lefnadssätt, åkerbruk, o. s. v. I det hela äro Finnarne ganska måttliga: i de norra trakterna kokas sommartiden blott om söndagarne; i anseende till deras få behof herrskar ibland dem öfverhufvud en viss högre välmåga; det är alldeles icke sällsynt, att äfven i ett pörte anträffa större eller mindre silfverbägare, och på sednare tider äfven silfverskedar, hvarpå husbonden använder sitt öfverflöd. Bonden arbetar med utomordentlig ihärdighet: ifrån solens uppgång ända till dess nedgång är han ute på sin åker och äng, åtnöjer sig med dålig kost och njuter knapt 4 eller 5 timmars hvila. Det fattas icke Finnarne mekanisk skicklighet, hvilket redan deraf är klart, att de måste till en del sjelfve förfärdiga sina redskaper, verktyg, m. m. af de skiljaktigaste slag; de Finska trädkärl som afsättas äfven utomlands, äro gjorda af bönder. I de inre trakterna hör man sällan trätor, slagsmål eller grofva förbrytelser. Sederna äro ännu temligen rena: från 1816 — 1825 har antalet af oäkta barn förhållit sig till äkta som 1: 17; i städerna, isynnerhet i Åbo, offtare som 1: 6-7. Deras tilltagande visar följande tabell. Oäkta barn i Finland bland de födda:

1816,	2,609.	1821,	3,165.
1817,	2,690.	1822,	2,894.
1818,	2,802.	1823,	3,023.
1819,	2,732.	1824,	3,054.
1820,	2,512.	1825,	3,092.

Nordfinnarne beskyldes fordom för en viss arglistighet, hvilken de utöfvade isynnerhet på sina resor till Tavastland, der de drifva handel hufvudsakligen med lax, i utbyte mot hampa, lin, lärft, humla och mera dylikt. Man fruktade dem framför allt såsom stora häxmästare; och desse underläto icke att begagna sig af denna vidskeplighet till sin nytta och fördel. Denna vidskepliga godtrogenhet är utan tvifvel orsa-

ken till det förakt, hvarmed Nordfinnarne anse sina sydligare landsmän, isynnerhet Tavastarne. Ordet *Šämäläinen* (de sednares Finska namn), betyder i Österbotten och Savolax detsamma som en enfaldig meniska, och det Finska ordspråket: *måne Šämälään*, far till Tavastland, d. ä. du är enfaldig, synes leda sitt ursprung från samma källa. — I allmänhet har den sydligare Finnen hyst en art vidskeplig fruktan för den nordligare: Åboländningen för Tavasten, denna för Karelare, Savolaxare och Österbottningar, samt dessa för de nordligaste Finnarne och Lapparne.

I medeltiden var namnet *Finne* detsamma som häxmästare: man trodde allmänt, att folket stod i nära gemenskap med djefvulen. Till skeppare sålde Finnarne god vind, hvilken var inknuten i ett snöre med 3 knutar; när den första löstes, uppkom en gynnande vind, vid lösningen af den andra blef den häftigare, och vid öppnandet af den tredje öfvergick den till en förfärlig storm. Äfven i Stockholm vände man sig till den först anträffade Finska flicka, när man trodde sig hafva någon hjälp från helyetet af nöden *). Ännu i dag gifvas i Finland så kallade trollkarlar, de (Del. 1 s. 17) omnämnde *Tietäjät, Noijat*, m. fl.; likväl tro äfven de erfarnaste ibland dessa, att Lapparne äro dem vida öfverlägsne. Om en väl bepröfvad svartkonstnär pläga de säga: det är en hel Lapp (*Se on koso Lappi*): ja de hafva intill sednare tider företagit hemliga resor till Lappmarken, för att hemta rätt kraftiga råd. De Finska trollkarlarne föregifva sig kunna upptäcka stulna saker, skaffa till rätta förlupen boskap och förutsäga den lyckliga eller olyckliga utgången af ett företag, så snart de blott titta i ett bränvinsglas. De äro läkare och bota äfven frånvarande, blott något af den sjukes kläder eller husgeråds saker bringas dem till handa. Deras botemedel voro isynnerhet fordom och äro det ännu någongång ganska narraktiga, t. ex. patienten måste vandra omkring en kyrka, eller nattetid gå på kyrkogården, o. s. v.; blir han icke frisk, så beskylla de honom, att han icke noga följt alla föreskrifter, eller säga de, att

*) *Beitrag zur Pommerischen Historie. Leipzig 1732. s. 232.*

en ond ande eller menniska är dem hinderlig. Numera begagna de sig mycket äfven af naturliga läkemedel, såsom örter, smörjelser med oljor, ister och andra feta saker; men öfver dem skall alltid läsas af häxmästaren innan de begagnas. *Onkos se kahottu* (är det besedt, d. ä. har en *Tietäjä* läst deröfver), utgör en vanlig fråga af bonden i de nordligare trakterna, då han erhåller ett sådant hemlighetsfullt botemedel. Man reser flere mil, för att uppsöka sådana gamla vise; de äro stundom försedda med vidskepliga amuletter, t. ex. dödskallar, människoben, kyrkomull, ormhufvuden och dylikt för att gifva sig ett mystiskt och hemskt anseende. Kyrkor, kyrkogårdar och begravningsplatser, *Salmistot* (*plur.*) kallade, hvilka man ännu finner här och der i skogarne och på öarne, såsom qvarlemningar af landets forna invånare Lapparne, och för hvilka de vidskeplige hysa en stor vördnad, äro verkliga för-rådshus, hvarifrån vantron hemtar sina vapen. Lik blifva sönderstyckade, ben uppgrafda och andra ingredientier tagne från begravningsplatser, för att tjena till hälsosamma läkemedel, eller också för att skada menniskor och boskap: häxmästarne gå nattetid till kyrkor och anropa kyrko-andarne, att vara dem behjelplice till vinnandet af deras ändamål. Ingen får förtörna dessa allvetande trollkarlar; de råka då i raseri, skära tänderna, deras hår reser sig, de hoppa upp af enthusiasm, stampa med fötterna och bära sig åt såsom ursinniga. Ett isynnerhet kraftigt medel, hvaraf häxmästarne betjena sig, äro de så kallade trollrunorna, *Loihtot* (om hvilka mera i det följande). De kallas äfven *Lu'ut*, eller *Luwut* (läsningar), och de upprepas antingen hemligen utan alla vittnen, med hög röst och en viss enthusiasm (*Saltiaasa*), hvar till stampas med fötterna, och lemmanne på ett vämjeligt och löjligt sätt vridas och vrängas, eller också frammunlas de sakta, hvarvid häxmästaren spottar, blåser med munnen, o. s. v.; utomdess bifogas härtill ännu några andra vidskepliga och löjliga bruk. Berömda och bepröfvade kännare af signerier låta betala sig och fortplanta på sina barn sin konst, hvilken derföre plägar vara vissa familjer egenteligen tillhörig. Isynnerhet äro svin- och häst-gällare berömda

för sin bekantskap med de gamla sångerna. Innan en lärling blir af dem antagen, underkastas han en art af nytt dop, hvilken ceremoni måste gå för sig midt på en sten i ett vattenfall. Thaumaturgerne föra gemmenligen med sig sina redskaper i en säck, och kallas derföre äfven *Suffaronieheter* (säckmän); de större verktygen som de bruka, nergräfva de i jorden eller på sjöbotten. Deras medicinska teori är alltid den samma; all sjukdom uppkommer, efter deras tanka, af förtrollning, och deras mystiska sånger innehålla botemedel deremot: de upprepa dem ibland stående merendels knäböjande med blottadt hufvud, och hålla derunder hatten i hand. Den stora hopen vet en mängd underbara historier om de verkningar, som dessa trollsånger hafva frambragt. Det är svårt att samla dem, emedan trollkarlarne misstro den bildade folkklassen, och frukta att blifva angifne hos öfverheten; de befara äfven att dessa heliga sånger, om de skulle falla i profana händer, torde af dem behandlas med sidvördnad och derigenom förlora sin kraft. Endast i halft rus kunna de förmås att meddela dem; men äfven när de äro druckna, så utelenna de antingen sådana ställen, som de hålla för farliga, eller förändra de dem *). Emedan förtroendet till signierier, sånger och läsningar redan ganska mycket aftagit, träffar man dock numera icke sällan dem, som i minnet bibehålla fädernas gamla trolldikter såsom nationella sällsyntheter, och dessa låta utan betydliga svårigheter öfvertala sig att meddela desamma.

Att häxmästarne för öfrigt sjelfve äro öfvertygade om vissheten af sin konst, och att det derföre är en alldeles falsk åsigt, om man förklarar dem för elaka och listiga bedragare, bevisar följande händelse, hvilken tilldrog sig i Kemi uti Mars 1804. Bonden Matts Kallanvaara ansågs för den förnämsta trollkarl i hela orten, och hans hjälp söktes mycket. Några unga personer, företogo att upptäcka det bedrägliga i konsten. En af dem stälde sig sjuk och förstod att genom penningar och bränvin vinna häxmästarens förtroende, samt aflockade denne löftet, att på honom

*) *Porthan, de poësi Fennica, s. 86. ff.*

använda sina botemedel. Först utforskade gubben i brännvinsglaset sjukdomens natur; efter hans tanka härrörde densamma af kyrko-andar (*Sirkonwäfi*); genom ett besök på kyrkogården skulle patienten botas, och på grafvarne måste först en riksgäldssedel offras. När handlingen skulle gå för sig, kl. 9 om aftonen, begåfvo sig 8 unga, hvitklädda män upp i klockstapeln, med mask för ansigtet, horn i pannan, samt hår och ansigte bestrukna med fosfor. Besvärjaren med sin patient ankom, och efter några ceremonier och välsig- nelser på grafvarne, trädde han upp i klockstapeln: plötsligen blef dörren igenslagen efter dem, och den ena anden efter den andra sväfvade fram. Den sjuke låtsade blifva högst förskräckt, fattade uti sin ledsa- gare och drog honom ner till sig. Hwisslande nalka- des spökena och började en förfärlig påska omkring de fremmande. Öfver detta upptråde råkade häxmä- staren utom sig, slet sig lös och flydde till trappan, der han började de förfärligaste besvärjningar, för att befria sin följeslagare, hvilken på det jemmerligaste sätt anropade honom om hjälp och hvilken han icke lemnade i sticket. Som alla hans häxerier voro utan framgång, började han att förskräckligen bulka på dörren med en spik, hvarmed han till detta behof hade försett sig: hans ifver var så stor, att han såra- de sig i handen utan att märka det. Ändtligen be- farade de lustiga bröderna ett tragiskt slut och lem- nade fången fri, hvilken gjorde sig vanmäktig och derigenom tvang den uttröttade häxmästaren att bära honom till prestgården: här sökte den gamle med hemlighetsfull mine och pekande på sin blodiga hand, att öfvertyga de närvarande om verkligheten af synen i klockstapeln. Den sjuke stälde sig derpå, som hade han förlorat förståndet: svartkonstnären använde tu- sende vidskepliga medel till hans återställande, men förgäfvos. Upphofsmännen till detta skämt upptäckte ändtligen hela sammanhanget.

En annan Finsk trollkarl begagnade följande me- del att bota sjukdomar och lyten. Patienten instäng- des, en thorsdags natt, uti ett tre gångor flyttadt ut- hus, samt undervistes om trenne svar, dem han bor- de gifva *honom*, som skulle komma och framställa li-

ka många frågor. Derpå aflägsnade sig häxmästaren och igenläste dörren; men återvände efter någon tids förlopp och gjorde, naturligtvis med förändrad röst, de förutsagde frågorna. Sedan den förmodade anden fått tillräcklig tid att aflägsna sig, återvände trollkarlen, samt mätte med armarne tre famnar längs yttre väggen, så att han vid sidsta famn-mätningen stadnade framför dörren. Här hörjade han sjelf läsa sina trollsånger, steg allt högre i sin ifver (*Салтиаѳа*), till dess dörren vid hans skrik och stampning hastigt slog upp. Derifrån affördes patienten till skogen; en växande ränn blef klufven på midten och den hjälpbehöfvande tre gånger trädde genom öppningen, hvarest trädet åter blef hopbundet, för att icke dö ut. Slutligen skedde badning, uti en i hemlighet af häxmästaren sjelf eldad badstuga. Alla företag beledsagades med uppläsning af trollsånger; men trolleriet, denna gång användt på skefva ögon, hade ingen verkan*). — Det omtalas att de Finska häxmästarné fordom plägade råka i ett tillstånd af entusiasm och dvala, eller genom vissa medel försätta sig deruti, hvarur de icke en gång med eld kunnat väckas; under denna tid skall deras själ sväfvva omkring och utforska förborgade ting, hvilka hon vid sin återkomst upptäcker. — Det förtjenar att undersökas, hvarföre dessa vidskepliga åsigtter och föreställningar äro så lika hos högsta nordens folkslag; Finnarnes trollkarlar, Tatarernas Schamaner, Grönländarnes Angekoks, o. s. v. förfara alldeles på samma sätt.

Konsten att göra sig säker mot skott, gift, ormbett, häxeri, o. s. v. samt att bevara boskapen, kallas *Luonous*. Sina hus tro Finnarne sig kunna trygga genom en åskvigge, och sina resslädar genom menniskoben; i processer anse de sig för stora, oöfvervinnerliga advokater, om de bära hos sig serpentin sten, små porslins snäckor, lårben af en groda och dylikt. Det gifves äfven ibland dem dagväljare, hvilka utmärka vissa dagar såsom olyckliga, på hvilka man måste akta sig att företaga det eller det göromålet. — Finnarne hafva af Svenskarne och Ryssarne,

*) Se: Åbo Tidningar 1804, N:o 61.

antagit många vidskepliga meningar, bruk och ceremonier. De tro, att i skogarne uppehålla sig tvenne fruktansvärda skogsandar, af hvilka den ene kallas *Liekkis* eller *Liekkisin*; han antager en olika skapnad, än af en kråka, än af en hund, en annan gång af en menniska eller obekant fogel och förskräcker människorna. Den andra är af qvinnokönet och kallas *Mjattara*, är snabb och fruktansvärd, och vilseför de vandrande. Vid likprocessioner, på kyrkogårdar och landsvägar flyga små andar, *Keijuset* eller *Keijungaiset*, hvilka likna snöflingor, eldstrimmor och små dockor. De äro hvita och svarta, goda och onda; dessa infinna sig i ett rum, der någon dör eller ett lik ligger, och uppfylla det med liklukt (*Kalma*). Den som vill göra sin fiende ondt, bär ben och mull från kyrkogården i hans kammare, och då komma *Keijuset* för att plåga och qvälja honom. Äfven *Maran* är i Finland bekant, under namn af *Painajainen* (*tryckaren*); hon inkommer rullande som ett hjul, eller ock i skepnad af en svart eller vit nymf, samt upplyser med sitt sken hela rummet och trycker den sofvande på bröstet, hvilken dervid uppgifver ett qvalfult ljud, men icke kan röra sig. Så snart den plågade förmår göra en rörelse, försvinner *Maran*. Hon skadar äfven barn och gör dem skefögda; men kan fördrivas genom en bit stål eller ett betsmän lagdt under hufvudkudden. Ett slags troll, *Paara*, är lånadt från Svenskarne, som kalla det *Bjära*; det stjal mjölken från fremmande kor, ystar den i sin mage och bär den till smörtjärnan hos den trollqvinna, i hvares tjänst det står. Vidskepelsen tror, att om en viss svamp, *Paaran-Boi*, *Bjär-smör* (*Mucor unctuosus flavus*, *L.*) kokas i tjära, salt och svafvel, och piskas med ett spö, så skall beherrscharinnan af *Paara* visa sig och be för sin tjensteande. I Karelen, uti *Kakkis* kapell, under *Wiborgs* socken, finnes ett berg, *Tyrjän Wuori*, der guden *Turri* eller *Turrifas* skall hafva sitt säte, hvilken förekommer i gamla dikter och är troligen lånadt från Svenskarnes *Tyr* eller *Thor*. Invånarne hafva den sägen, att han ofta vid ett förestående krig trummar i luften, en fabel, hvilken har mycken likhet och

och förmodligen samma ursprung med Tyskarnes om den vilda jägaren och den krigande härskaran. Tron på Tomtegubben, *Tomttu*, är äfven i Finland allmän.

Om påsknatten blir skällkon försedd med skäl- la, skärar ställas framför staldörren, för att afhålla de flygande häxorna; folket sitter uppe hela natten på taket af ett tre gånger flyttadt hus; det tror sig i luften se häxorna och höra dem smida, slamra och trö- ska, och förkunnar deraf kommande ting, årsväxt, dödsfall, o. s. v. Trollpackorna bära denna tid all ull, kohår, svansar, o. m. d., som de hafva samlat, till Blåkulla, det Svenska Blocksberget, en liten ö i Kalmare sund. — Söndags-, måndags- och torsdags- aftnarne hållas i större helgd, och på dem förrättas alla trollerier. Om söndagsmorgonen i gryningen går matmodern 3 gånger emot solen omkring sina kor, i en besynnerlig kroppsställning, med uppskörtade klä- der; mellan tänderna bär hon en knif, i den ena han- den nyckeln till ladugården, en skära, yxa och dy- likt, och i den andra brinnande furustickor (*pertor*). Om torsdagsaftonen får ingen spinna, eljest spökar det. Isynnerhet på högtidsdagarne företagas allehau- da vidskepliga ceremonier, hvilka till en del härstam- ma från den katholska tiden. — På St. Georgsda- gen eller den 23:dje April, hvilken fordom firades, får ingen arbeta, fälla ved, slamra eller gå hårdt ge- nom osmorda dörrar; till det högsta är det kvinnorna tillåtit att sticka strumpor. Äfven ställer man mjölk under vissa heliga träd i skogen. — På Catharina- dagen (*Stajsan-Päivä*) samlar matmodern från hvarje grannhustru några handfullar med mjöl, hvaraf en art gröt, *Memma*, tillagas, hvilken sötmas samt gräddas i ugn uti näfver rifvor. Äfven kokas då ett dertill för- varadt kohufvud, hvars tunga tillika med den ofvan- nämnde gröten förtäres i stallet; vid denna tid klip- pas fåren för 3:dje gången. På andra orter nyttjas *Memma* påsktiden, såsom följd af en folksed och som en smaklig rätt; men utan all vidskeplig använd- ning. — Om fastlagsaftonen får hvarken spinnas eller ved huggas, om korna icke skola blifva lama,

och på det dessa om sommaren i god tid måtte komma hem, går man tidigt till sängs. Samma afton ätas svinfötter kokade till så kallad sylta, hvarvid alla ben högst noggrannt samlas och bäras under offergränen (Uhrifnuusen luosse). Detsamma förnyas Allhelgondags afton. — På Olofsdagen får ingen sysselsätta sig med höbergning; ty björnen skadar dens boskap, som på denna dag vidrör höet. Man slaktar då äfven ett sedan våren oklippt lamm, och vid dess inbärande stänker man med al- och tallqvistar vatten öfver tröskeln. Innan man börjar måltiden, offras först något deraf i ett hörn utmed bänken vid ändan af bordet, samt på marken och de björkar, som nästa midsommar skola planteras på gården. I Österbotten tillagar och äter man på denna dag slotterosten. — Under hela sommaren äta icke Karelarne färskt kött; emedan det skall föranleda förluster och motgångar (tulee räähtä). — Den 15 September eller korsmässan korsas stallväggarne, och en helig sten bäres under många löjliga ceremonier till skogen. — Om julen bakas åskan till ära ett stort bröd, hvilket julafton och hela den öfriga helgen qvarstår såsom en skådorätt på bordet, utan att deraf ätes, och sedan förvaras till säningstiden nästkommande vår, då det utdelas bland gårdsfolket med vissa ceremonier. — Svalan anses allmänt för en lycklig fogel; när den Österbottiska bonden märker, att hon i hans hus vill bygga sitt näste, söker han på allt möjligt sätt att lätta hennes möda. — Dessa folksvidskepelse och folksbruk äro på skilda orter olika, samt icke alla rådande öfver hela landet; och för öfrigt hafva de småningom så försvunnit, att de till det mesta äro att anträffa endast här och der i den nordligaste delen af Finland.

För folkets religiösa undervisning har man dragit god försorg, och för det närvarande felas icke der till nödvändiga hjelpemedel. Gudstjensten hålles på Finska språket, och i de trakter der Svenskarne äro talrika, tillika på Svenska. Presterna, ehuru födda i landet, tala sällan Finska språket alldeles rent, emedan de ofta härstamma från landsorter der endast Svenskan begagnas, samt alltid erhålla sin undervis-

ning på Svenska och bilda sig efter Svenska mönster. Om de ock i allmänna lefvernet kunna tala Finska med sin församlings ledamöter, brister det dem dock icke sällan ord och talesätt, för att värdigt uttrycka andliga och öfversinnliga ting. Det kostar derföre tid och möda, innan de unga presterna hinna derhän, att författa lätta och goda predikningar. När de extemporera eller på predikstolen öfversätta sina på Svenska skrefna predikningar, äro Sveticismer oundvikliga; detta händer emellertid ganska ofta, och presterna blifva ännu stundom obegripliga för gemene man *). I allmänhet har dock hågen för det inhemska och nationella språket, under sednare tider, ganska mycket vaknat hos de uppväxande, unga Finnarne, och då man fordom, i de högre kretsarne, skydde att lära sina barn deras egentliga modersmål, anses det numera nästan med blygsel att icke kunna det, och, stolt öfver dess ovanliga skönheter, begagnar äfven den bildade ungdomen detsamma ofta i sina enskilda samtal. Ett prest-seminarium, hvilket uteslutande har till föremål att bilda Finska prester, inrättades vid universitetet i Åbo år 1806, likväl utan att några särdeles fördelar deraf blifvit försporde. — I det hela äro Finnarne gudfruktiga; deras aflägsenhet och obekantskap med fremmande språk, äfvensom presternas lofvärda nit har skyddat dem för intrång af nya, förförande villomeningar och lärosatser.

Svärmare och mystici hafva ofta uppträdt bland folket, och äfven ibland de bättre stånden förvärfvat sig anhängare. Ännu i nyare tider har en kringstrykande skraddare, till och med af mera bildade menniskor, blifvit ansedd för en särdeles helig man. — Märkvärdig är historien om en glasmästare, Jakob Wallenberg, hvilken uppträdde år 1798. Han var bördig från Lappo socken, som alltid varit beryktad dels för en viss råhet i seder, dels för ett slags genialitet hos dess invånare; men hvilken urartat i bedrägeri. Äfven de myntförfalskare, hvarföre Österbotten är namnkunnigt, hafva till större delen varit från

---

*) Se: *H. G. Porthan, historiola concionum sacrarum fennicarum. P. 1, 2 Aboæ 1781, s. 41 ff.*

denna trakt. Här spelte Wallenberg sin underbara roll, hvartill naturen hade utrustat honom med många gåfvor, ehuru det fattades honom alla kunskaper, och han icke förstod något annat språk än det Finska. Då försöket att inrätta ett glasbruk i Härmäkapell helt och hållet misslyckades, beslöt han att såsom profet väcka uppseende. I denna afsigt begaf han sig till Kanhawa kapell, och innästlade sig på ett torp, hvares ägare då var frånvarande. Wallenberg omvände hustrun och hennes dotter, hvilka genast emottogo honom som gammal vän och bekant: de blefvo så intagna af den nya religions- och sedoläran, att husbonden vid sin hemkomst fann sin hustrus och dotters hjerta och tillika hela sitt hus i profetens våld. På dottern synes han, vid första känslan af sin kallelse, isynnerhet hafva fäst sin uppmärksamhet, och han valde blott för hennes skull detta ställe till sin heliga boning: hon blef utkorad till hans himmelska brud, ehuru ett temligen jordiskt umgänge emellan dem ägde rum. Ryktet om den nya läran utbredde sig snart till de närmaste grannarne, och inom kort tid hade han på en gång öfver hundra åhörare. Många upphörde alldeles att deltaga i den allmänna gudstjensten, för att följa den nya profeten. Han meddelade emellertid icke åt alla med lika dristighet sina gudlösa och omoraliska satsar, utan först blefvo hans förtroligaste lärjungar invigda. Den som skulle invigas blef fattad under armarne och inledd i rummet; profeten klappade så länge med handen tätt under hans ögon, till dess han icke mera blinkade; sedan gingo de på golfvet af och an och stampade med fötterna, slutligen på ett visst ställe ganska häftigt, för att söndertrampa ormsens hufvud. Till mängden yttrade han blott, att Luther har förfalskat Apostlarnes lära, och att kristendomen, sådan den för det närvarande framställes, icke leder till saligheten; att all gudstjenst och bruket af nattvarden tjenar till intet; att han allena kunde lära dem den sanna tron, ty Gud hade hört hans bön, gifvit honom uppenbarelse och befalt honom att predika, o. s. v. Till sina förtrognaste lärjungar sade han vidare, att Frälsaren visserligen vore skickad af Gud,

att upplysa världen, men hade icke troget uppfyllt sin kallelse, utan fört en oordentlig lefnad och sysselsatt sig med fåfänga underverk, hvilka han verkställt genom häxeri och vidskepelse: därför hade Gud frångagit honom all magt och värdighet, störtat honom till sitt förra intet och utskickat Wallenberg, såsom en ny profet, att undervisa och frälsa människoslägtet. Han vore den sanna Guds son; alla som honom höra, och slå ifrån sig världsliga omsorger och göromål, skulle genom ett nytt ljus komma till större kunskaper och insigter, så väl i andeliga som timliga saker, än någon människa förut har haft. Hela världen skulle en gång förgås, men de trognas själar blifva åter förenade med sina kroppar; de otrogne deremot beständigt förblifva utan kropp och hänvisas till ett serskildt ställe, att straffas för sin otro. Han sjelf, när alla elementer sammanflutit i en tinktur, skulle framstiga derur i förnyad glans och helighet, och genom sin gemenskap med Gud samt i kraft af den honom gifna fullmagten, sitta på himmelens thron, att döma öfver det församlade människoslägtet; äfven hans närmaste anhängare och förtrognaste lärjungar, skulle bevärdigas att deltaga i detta stora embete. Emot alla kristeliga böcker, Luthers kateches, psalmboken och äfven bibeln yttrade han det högsta förakt; han kastade dem mot väggen och trampade dem med fötterna. Deremot läste han för dem utur en handskrifven bok, som han kallade den Böhmska boken, och hvilken han efter sitt föregifvande hade hemtat från Stockholm. Hans åhörare förstodo visserligen ingenting af innehållet; men han tröstade dem dermed, att de icke hade af nöden att förstå, utan att blott tro: genom tron skulle de blifva pånyttfödde och sedan erhålla ett inre ljus, hvilket förklarade allt, och känna en inre rörelse i sina hjertan, likasom om vatten och eld vexelvis der flammade och strömmade. För att döma efter namnet, var den nämnda boken en på Finska öfversatt skrift af Jakob Böhme, och den hade förut tillhört en då redan försvunnen religionssekt i Österbotten. Vid de hemliga sammankomsterna måste hvar och en vara försedd med bränvin, hvarmed man gemensamt läskade sig, och hvilket isynnerhet syntes

uppfriska och uppvärma profetens anda. Än drack man ett glas, än spottade man under Wallenbergs anförande på golfvet och söndertrampade ormsens hufvud. Värden, hvilken måste underhålla honom och hans förtrogna lärjungar, blef med hvarje dag fattigare; men han förlitade sig på profetens ord, hvilken försäkrade honom, att af det slagtrade kreaturets ben kunna frambringa nya kor och förvandla gråstenar till gediget guld. Ehuru han beständigt uppsköt med uppfyllandet af dessa lysande löften, bibehöll han dock genom sin vältalighet sitt välde öfver sina anhängare, och deras förtroende blef icke minskadt. Hufvudsakligen bemödade han sig, att hos dem utplåna all blygsel, hvilken han nämnde med ett sällsynt, Finskt ord, *Späpyrenseli*; ty så länge den vore kvar, var ingen salighet att förvänta. I denna afsigt betjenade han sig ibland vid nya lärjungars intagande af en högst oanständig ceremoni, hvilken icke offentligen kan beskrivas. Bland sina anhängare af man- och qvinnokönet stiftade han andliga äktenskap och eviga förbund: han sjelf föregick dem med ett lockande exempel, i det han offentligen låg i sängen med sin i evighet utkorade brud. Hennes föräldrar låto ej märka den ringaste förargelse deröfver, oaktadt Wallenberg hade hustru och 6 barn; hans brud förklarade inför rätta, att hans kärleksbetygelser alldrig hade sträckt sig vidare, än till himmelska kys-sar. Hans hustru, hvilken med sina barn försmäktade i det djupaste elände, begaf sig en gång till honom och uppfordrade honom, att återvända till sitt hem och sörja för de sina; men han afskedade henne med den hotelsen, att om hon icke ofördröjeligen begaf sig derifrån, skulle han förvandla henne, såsom Loths hustru, i en saltstod. Under det han på detta sätt sysselsatte sina åhörarens sinnlighet, närde han tillika deras fantasi genom allehanda löjligen, religiösa ceremonier; han lade t. ex. ett stycke ost under askan på spisen, att förbränna Adamsäplet, hvilket satt i halsen på de syndiga människorna. Ändteligen blef hans anhängares oro allt större öfver den fattigdom, hvori de råkade genom sin yppiga och overksamma lefnad: för att tillfredsställa dem, låfvade han nu att göra

guld. Han visade dem några glänsande stenar, hvilka förmodligen innehöllo svafvelkis, och försökte på ett mysteriöst sätt, inom lyckta dörrar, att smälta dem i en kruk; men utan framgång. Han kastade skulden på sina anhängares otro och förblindade dem med nya löften.

Emellertid hade presterskapet blifvit uppmärksam; profeten blef instämd inför domstol, att förklara sig öfver sin lära; men han vägrade att lyda och tillade, att han icke hörsammade verldsliga prester och verldslig öfverhet. Han fann dock rådligare, att ändra sin vistelseort och begaf sig med tio lärjungar, hvilka lemnade hus och gård, till Härinä, der han sjelf ägde ett litet hemman. Genom den försäkran, att han förstod guldmakeriet, lockade han många lättrogna själar att följa sig. Straxt efter ankomsten fann man derstädes, på den helige andes föranstaltande, en kista uppfylld med gråstenar, hvilka skulle afföras till Wasa och der förvandla sig i guld. Trenne af hans förtrognaste och penning-girigaste lärjungar åtogo sig, att bringa dem dit; förvandlingen skulle gå för sig under resan, guldet föröftras till en guldsmed, och penningarne användas till sköna klädespersedlar för sällskapet. Några mil från Wasa blef öfverbringarnes nyfikenhet så häftig, att de öppnade kistan; men huru stor var deras förvåning, då de ännu icke upptäckte annat än stenar. Emellertid ville de icke tro sina ögon, beslöto att fortsätta resan och fråga en guldsmed; en af dem fattade dock misstankar och öfvertalade sina följeslagare, att icke medtaga hela kistan, utan blott några stenar till prof, under det han i en by ville bevaka resten och afbida deras återkomst. Stilla och nedslagne vände de tillbaka med den underrättelsen, att deras hopp hade slagit felt; de försänkte kistan i en ström. Icke utan förtrytelse berättade de för mästaren den släta framgången af deras underverk; men han emottog dem utan all förvirring: han förundrade sig alldeles icke, yttrade han, att de kommo tomhändte tillbaka; ty de behöfde icke guld i himmelriket, eller hvilket välstånd, hvilken rikedom kan fattas dem der? Den helige anden hade förkunnat honom, att verlden skulle förgås den 25. Juli; blott han och hans anhängare skulle blifva räddade,

och allt kostbart skonades för dem. Under det man hoppades på denna tidpunkt, uttömdes hela förrådet för profeten och hans lärjungar, och vid den allmänna missväxt, som just denna tid hemsökte landet, voro de tvungne att lefva blott af mjölk. Wallenberg förklarade, att den som ville blifva salig, icke fick äta bröd: dock märkte hans anhängare, att han sjelf visste att i hemlighet förskaffa sig bröd och spisade det. Denna upptäckt, erfarenheten att världens undergång icke inträffade på den bestämda dagen (hvar öfver han rättfärdigade sig med det föregifvande, att den helige ande ännu på någon tid hade uppskjutit de otrognas straff), brist på lifsmedel och de mörka utsigterna för framtiden, hade småningom förminskat hans anseende och hans lärjungars förtroende, så att en del redan lemnat honom före det urtima ting, som börjades den 1 Augusti i anledning af dessa dårskaper. Wallenberg försäkrade sina lärjungar högtidligen, att de alldeles icke behöfde frukta för en verldslig domstol, och att den himmelske anden skulle, med svafvel och eld, förgöra alla som vågade agripa hans församlings medlemmar: de funno emellertid, att framgången lika så litet motsvarade detta, som hans öfriga löften. Han sökte afhålla sina anhängare att inställa sig för rätta, och hörsammade icke sjelf första stämningen; men han blef afhemtad med tjenlige medel och tvungen att afhöra sina egna lärjungars utsago emot den fallne profeten. I början sökte han att bestrida domstolens behörighet, och nekade till allt hvad vittnena intygade emot honom och som kunde kasta någon skugga på hans moraliska karakter. Från häradsrätten gick saken öfver till hofrätten i Wasa. Wallenberg blef fängslad och förklarade att han inför sina lärjungar visserligen hade uppfört sig som en profet, så vida han hos sig försport en profetisk anda, och att han äfven på samma andes ingifvelse förutsagt världens undergång; sina öfriga yttranden öfver kristendomen, Luther, o. s. v. nekade han helt och hållet. Han erkände sin villfarelse, samt bad om nåd och förskoning. För öfrigt gaf han alldrig något bestämdt och tydligt svar på honom förelagde frågor, utan utbredde sig i my-

stiska talesätt öfver fremmande ämnen: äfven inför presterna höljde han sin trosbekännelse i omsvep, churuväl han betygade ånger öfver sina villfarelser och låfvade alfvarlig bättring. Alldrig förlorade han sin besinning och gåfva att uttrycka sig med lätthet. Han var 42 år gammal, hade ett fördelaktigt yttre utseende, en lång och smärt växt samt ett intagande skick och väsende. Hofrätten dömde honom från lifvet; men Högsta Domstolen förvandlade straffet i listidsfängelse på Tavastehus slott, der gränelsen öfver hans öde, samt hans passionerade och häftiga sinnes-art snart gjorde ett slut på hans lefnad. — I Savolax och framför allt i Karelen finnes en art pietistisk religions sekt, hvilkens anhängare kalla sig Uppväckte (Herättyt), samt hålla enskildta sammankomster, för att med läsning och predikande fira sin gudstjenst. Här och der har någon prest stått i spetsen för dem, hvarigenom ännu större förvirring uppkommit; och man har anmärkt att de på sådana ställen varit mest intoleranta emot sina medkristne, dem de gerna anse med ett visst andeligt förakt. Man beskyller dem för mindre sedlighet, ehuru detta icke är utredt. Missförstådda evangeliska skrifter, skola i sin mån medverka till att väcka och underhålla pietismen.

Ungdomens undervisning har blifvit mycket försummad; i de större städerna finnas dock väl inrättade trivial-skolor, och äfven de flesta smärre städer (till och med Tammerfors och Kaskö) hafva offentliga läroanstalter (pædagogier), vid hvilka på några ställen en, på andra ställen 2:ne lärare äro tillsatte. Landtfolkets vanliga undervisning sträcker sig blott till innanläsning och kateches, och häri hafva de öfverhufvud en icke ringa färdighet; skrifva och räkna äro numera icke sällsynta kunskaper. Den år 1798 aflidne assessor Gabriel Ahlman, testamenterade nästan hela sin förmögenhet till Finska Hushållnings Sällskapet, och uppdrog detsamma att använda hälften (ungefär 17,500 R:dr) till inrättningen af byskolor. Det började dermed, att uppgifva en prisfråga öfver den tjenligaste organisationen af Finska byskolor, och erhö

från flere patrioter goda svar. I anseende till socknarnes stora omkrets och byarnes aflägsenhet från hvarannan, skulle en på viss ort inrättad skolanstalt föga eller intet svara mot sitt ändamål; derföre gjordes det förslag, att förordna vandrande lärare, hvilka borde begifva sig från by till by och församla hos sig barnen från de närmaste orterna. Det voro också nödvändigt, att införa mera ändamåls-enliga och passande böcker. Man föreslog äfven en serskild åkerbruks-skola för de Finska bönderna, hvartill andra hälften af den Ahlmanska fonden skulle användas *). — År 1811 inrättades tvenne sockenskolor, och sedermera ännu ytterligare tre sådana. De äro icke ambulatoriska. Om införandet af en åkerbruks-skola har vidare fråga ej uppstått.

Finnarnes hus äro nationella; de kallas *Pörten* (*Pirtti*) och gifva fremlingen en afskräckande anblick, isynnerhet nattetiden om vintern. Trött, sömnig och frusen öppnar den resande dörren; en varm dunst slår emot honom från det mörka rummet; man påtänder en furusticka (*pertu*): rummet är kolsvart af rök; det har inga fenster, utan blott några gluggar på väggen, och spisen är utan skorsten; röken måste söka sin utgång dels genom en öppning i taket, dels genom nämnde gluggar på väggen. Allt sådant gör naturligtvis på en fremmande ett vidrigt intryck; men för dem som äro vane vid denna art böningshus, är det ganska angenämt att ifrån en stark köld, ofta med snö och bläst, inträda i dessa så utmärkt varma pörten, der man inom kort tid åter finner sig af värmen uppfriskad. Emellertid råder mellan provinserna en stor olikhet i anseende till pörtena. I Karelen och Savolax äro de mycket rymliga och så höga, att den genom taket utgående röken, icke sänker sig lägre än till omkring 4 alnars afstånd från golvet. Sålunda besvaras man alldrig af densamma under rummets eldning. Nedra delen af väg-

*) Se: Om Ahlmanska sockne-skolornas tjenligaste inrättning, af J. Tengström samt J. Bondorff.

gen hålles alltid väl renskurad och hvit: den öfra delen är svart; hvilket gör ett behagligt afbrott. För öfrigt hålles pörtet renligt, samt är ofta försedt med glasfenster; bord och bänkar, rentvättas och hållas snygga. Tavastländningen är deremot vida smutsigare, och osnyggare. Man har dock numera börjat uppbygga bättre hus; och det är sällsynt att bonden icke äger åtminstone en så kallad fremmande stuga (*Визра́стуга, Перее́н-ту́га*) för fremmandes räkning. Denne är försedd med glasfönster och spis med skorsten. Likaså har man på ganska många ställen bebyggt mura pört-ugnarne med skorsten; stundom med rör. Österbottningarne bo i allmänhet ganska väl, och ofta anträffar man hos bonden stora tvåvånings trädhus. Samma håg för bygnader har spridt sig till norra Savolax och Karelen, der man ej sällan finner förträffligen bebygda bondhemman. Äfven vid kusten bo de öfver allt snyggare och bekvämligare. Om sommaren ligger folket vanligen i små uthus, hvilka äro bestämda till ekonomiska ändamål. — Bad hör till de karakteristiska national sederna, och har tilläfvintyrs från Finnarne öfvergått till Ryssarne; det var hos dem i bruk redan i de äldsta tider *). Hvar bonde har bredvid sitt hus en serskild badstuga, försedd med en ugn af gråsten, öfverst betäckt med löst lagde runda stenar. Sedan ugnen blifvit väl upphettad, slår man derpå vatten, till dess ett rökmoln af varma vattenångor omsveper de badande personerna. Rummet är genom en upphöjning, eller så kallad lava, ungefär tre alnar öfver golvet, indelad likasom i tvenne regioner; på lavan verkställes badningen. Män och qvinnor bada gemensamt och skyla sig endast med sina badqvastar; men det förefaller alldrig något, som skulle kunna stöta den strängaste ärbarhet. Vanliga värman i en sådan Finsk badstuga är 38 à 40° Reaumur: den som icke är van härvid, kan omöjligt fördraga denna hetta. De badande slå och gnida sig, så länge de äro i badet, med löffulla björkqvastar; männerna betjena sig af qvinnornas biträde. Innan männerna kläda på sig, vältra de sig stundom vintertiden i

*) Se *Nestor*, Del. I. s. 96.

snön och om sommaren kasta de sig i närliggande sjö eller ström, utan att denna öfvergång från värma till köld gör på dem något synnerligt intryck.

Finnarnes klädedrägt utmärker sig i aflägsnare trakter genom många egenheter; men hvilka utom dess äro på olika orter i högsta grad åtskilda. I mellersta och nordliga delen af Finland bruka männerna en vanligast af kläde gjord låg, tätt efter hufvudet slutande mössa, benämnd *Witniffa* eller *Patalaffi*, hvilken består af 6 trehörniga stycken, der öfver hvarje söm är påsydd en smal list af rödt, gult, grönt, m. m. kläde eller ock svarta sidenband, o. m. d. Kring nedra kanten af mössan har densamma en dylik prydnad. Uti vissa landsorter äro hattar de vanligaste, och på sednare tider har man börjat begagna Ryska klädes och sammets mössor. Här och der, isynnerhet inom Tavastland, anträffar man ännu, ehuru mera sällan, de fordom mycket brukliga stickade röda eller brokiga ullmössorna, hvilkas långa spets hänger ned på ena sidan. I Åbo skärgård nyttjas hvita, af ull stickade, tjocka mössor, som till formen likna en *Witniffa*, men äro djupare. Om vintern bäras allmänast skinnmössor, af mångfaldigt omväxlande skapnad och ämne. Man ser dem dels helt och hållet af skinn, dels af kläde eller läder, fördrade härmed. Dertill användas skinn af får, hundar, kaniner, harar, mårdar, hiller, varg, räf, björn, m. m. eller af någon sjöfogel. Äfven har man mössor gjorda af ett enda lomskinn. — Qvinnornas hufvudprydnader äro ganska olika. Det mest nationella synes vara, att upplåta håret och fästa det i en art af krans öfver hjessan. Härvid användes på serskildta orter en större eller mindre mängd af brokiga band, fordom af ylle och linn, numera mycket af siden. På vissa trakter hänga dessa öfver nacken ned på ryggen. På andra ställen bäras hvita lärfts mössor, hvilkas bruk synes der vara inhemskt, eller åtminstone uråldrigt. Sidenmössor hafva ock redan blifvit ganska allmänna. En gift qvinna går alltid med betäckt hufvud; men äfven flickorna bära, såsom en prydnad, ute i luften oftast en silkesduk öfver hufvudet.

Samma olikhet och omvexling som man anträffar vid Finnarnes hufvudbonader, råder äfven vid deras klädnad. Den egentligen nationella dräkten, der den ännu finnes qvar, (inom vissa delar af Savolax och Karelen) består af en lång rock, gjord såsom en kostan (Kauhtana), långa byxor och en alldeles egen art kängor, (Murppofet, Lapiffaat, Wuotas Kengät), sammansydd med en enda söm, af blott tvenne stycken, öfverlädret och sålen, och begge af lika ämne, så kalladt smorläder. De sammanhållas upp till med ett svart, rött eller grönt ylleband (Pauka), som viras omkring smalbenet. — Rocken är i sin äldsta form af hvitt vadmal, äfven af grått; men i sednare tider ser man den ofta af blå färg. Under rocken bäres väst, eller en kort tröja med ärmor, stundom beggedera; allt efter årstidens beskaffenhet. Omkring lifvet lindas en gördel, hvilken vanligen är stickad af rött, gult, eller grönt ullgarn. Någon gång är den af flera färgor, och fordom nyttjades mycket en art brokiga kamelgarns gördlar, hvilka infördes från Ryssland; men dessa hafva numera blifvit sällsynta. I hvardagslag har bonden en lädergördel, och härvid bär han med sig alltid en knif, på vissa orter tvenne, jemte en syl. Dessa afläggas dock vanligen, då han befinner sig i sin bästa dräkt. I Österbotten samt vissa delar af Savolax, nyttjas en kort rock, lik sjömannens; de öfriga klädesplaggen äro de ofvan beskrifne. Uti mellersta och södra delen af landet, brukas korta byxor, och vanliga kängor eller skor; äfven äro långa stöflor der allmänna. Rocken nyttjas här både kort och lång, och i sednare fallet har den utseende af nu brukliga syr-tuter. Tyget är hvitt, grått och redan allmänt af blått vadmal, isynnerhet om ägaren har någon förmögenhet. På vissa trakter göres tröjan af halfylletyg, hvilket ofta är röd-, grön- och gul-brokigt. Om somnaren brukar man öfver hela landet långa lärfts byxor, och Tavastländningen har dessutom endast en skjorta, och der utanpå en lång lärft-rock, som mycket liknar denne, samt kallas Meffo. Denna bäres af dem äfven om vintern, ofvanpå de öfriga kläderna. Mändyharju bonden har densamma under sagde årstid omkring halsen kantad med fårskinn, hvar-

emot han i den starkaste köld alldrig nyttjar hallsduk, och alltid färdas med kläderna öppna öfver bröstet.

Äfven kvinnornas klädsel är mycket olika. Den allmännaste är kjortel och kort tröja, efter olika årstider af linne, bomulls, halfylle eller ylletyg, af alla färger och randade på mångfaldigt sätt. I nyare tider hafva kattun, kamrits och siden i vissa landsorter blifvit ganska vanliga, och utträngt kamlott, m. m. Under tröjan brukas ett trångt åtsittande liststycke, äfvenså af åtskilliga slags tyger; och bondflickorna i Tavastland bära detta om sommaren ensamt, af kalmink, med hvita lärftsärmar, merendels löst fästade dervid. Strumporna äro af linne eller ull; de sednare ofta röda, blåa, gröna, randiga, m. m. — Begge könen nyttja vintertiden fårskinspelsar, dels korta och dels långa; de förre gerna öfverdragne med tunt ylletyg af omvexlande färger. Förmögnare bönder hafva äfven sina långa pälsar öfverklädde med vadmal. Hemma gå männen, äfven om vintern, i blotta skjortan och liststycket, utan tröja; sålunda gå de ofta ut, och hvarken sky eller lida utaf det starkaste ombyte af häftig köld och värma. På händerna brukas, under samma årstid, tjocka vantar af ullgarn eller skinn; samt om fötterna en art stickade ulltossor (*Töppöset*), eller öfverskor fodrade med skinnvaror.

Äfven i Finnarnes sällskapslefnad återstå ännu många egenheter, hvilka härstamma ifrån äldre tider; dit höra t. ex. plägseder vid frieri och bröllopp. Uti en del af Savolax och framför allt i Karelen, afslutas alla äktenskap af talmän. I hvarje socken finnas flera sådana, hvilka skaffat sig förtroende genom sin talförmåga och skicklighet att inleda och avsluta giftermåls förslag. De göra sig ock alltid för detta behof noga underrättade om hvarje flickas lynne, arbetsdrift, blifvande arf, m. m. Oftast ske frierierna vintertiden. Friaren och talmannen afresa tillsamman; men endast denne sednare afhandlar ärendet, hvarvid han håller många loftal öfver älskaren, samt på det bästa afmålar fördelarne af det föreslagna äktenskapet och slutligen erbjuder åt flickan några skänker, hvilka utgöra en art måttstock på friarens förmögenhet. i fall gåfvorna icke emottagas, är tillbudet förkastadt; dock är

första afslaget ej alltid ett bevis på misshag; ty flickorna anse det såsom en tillbörlig aktning emot sig sjelfva, att ådagalägga en viss gensträfvighet. Om talmannen i sitt bemödande misslyckas på ett ställe, har han genast flere andra till hands, och resan fortsättes vanligen tills bifall någorstädes kunnat erhållas. Det synes häraf, att den ekonomiska beräkningen, och ej en inre böjelse, afgöra de flesta äktenskap; högst sällan hör man dock omnämnas någon otrohet inom dem. Allmännast firas brölloppen om hösten, och på vissa orter vigas det största antal brudpar jultiden, isynnerhet annan dagen.

De kristna högtiderna firas af Finnnarne med stor fröjd, och allehanda lustiga lekar och upptåg. Julhögtiden (Joulu) anses i södra delen af landet för den förnämsta och firas med synnerlig välfärd. Redan långt förut besörjer man om mat och dryck för denna högtid, och man har derföre också det ordspråket: om Julen måste man dricka. I vissa landsorter bruka de unga karlarne annan dag jul, (Staffans dagen) gå från den ena gården till den andra, samt under mycket buller och frågor: "är Staffan hemma?" (Onko Tapani kotona), hota att nedbryta ugnen eller spisen, hvarvid de med stora stänger låtsa fullgöra hotelsen. Svaret blir alltid en välfärd med bränvin och öl. — Allhelgondagen (Kefri, eller Kibry) är för Savolax, och isynnerhet för Karelen och norra Österbotten, årets största högtid, årsväxtens och skördens fröjdfulla fest. Då företager man icke blott allehanda vidskepliga ceremonier, utan man sjunger också många lustiga visor, framför allt en egen i landet mycket bekant sång: *Ei aina Kefriä festä, w.* (Kekri fortfar ej hela året, &c). Badstugorna blifva renskurade, och då husfolket begifver sig dit, lemnas bonings-stugan tom, och det med mat och dryck öfverlastade bordet utan uppsigt åt de så kallade *Kibryyn Hönttämät* (vissa skyddsandar). Emellertid får ingen inträda uti nämnde rum. Derefter tillagas för dem badvatten och qvastar, och badstugan skall likaledes stå obesökt, för husandarnes beqvämlighet. Hvar emot det någongång händer, att om dessa misshagat husbonden, han nedhugger de offergranar (*Uhrispuuset*)

som hvarje hemman ännu bibehållit i de aflägsnare Karelska skogstrakterna. — Fet-tisdagen är i hela Finland en ny fest-dag, hvilken man öfver allt firar med herrliga måltider; man äter fet mat, kokt eller stekt flesk, ärtsoppa, pankakor och dylikt; derefter åker man på skidor eller kälkar nedför backarne, och ropar derunder: *lång hampa, långt lin!* Samma rop hör man af andra, som med häst och släde fara omkring under buller och rop, samt klang af klockor och bjelror. Hvarjemte många lustiga lekar förehafvas. — Georgs-dagen firas med jubel och hurra-rop, isynnerhet om isen bryter upp? Äfven på denna är ett rus ganska öfligt. — På åtskilliga ställen i skogarne hafva Finnarne platser, der de komma tillsammans vissa årstider att leka, dansa och sjunga. Om Pingst roar man sig isynnerhet i Åbo och Tavastland, med lekar, *Hiippa* kallade, hvarvid två slå den tredje. På flera orter upptänder man dels den 1 Maj och dels pingst eller midsommarafton, eldar på kullar och höjder.

Ehuru national-lekarne komma allt mer ur bruk, finner man dem ännu stundom bibehållna i norra delen af landet. Enligt det ursprungliga språkbruket säger man *våra (olla)* i en lek, hvarföre en stor del af dessa icke erhålla sin benämning, utan i förening med sagde ord. *Sålunda* betyder *olla Hirwisillå* *) att deltaga i en lek, som föreställer en elgjagt. Sällskapet afdelar sig dervid i elgar och hundar. En annan lek är (*olla*) *Laiwasilla*. De deltagande sätta sig på golfvet tätt efter hvarandra, och en hvar fasthåller om lifvet den närmaste, hvilken någon dertill utsedd rask man söker att lösslita. *Zouhtenilla* (eller *Zousifilla*) föreställer en strid emellan svanar (*Zouhtenet*) och gäss; der de förre bortröfva de sednares ungar. Leken utföres under sång. *Mauriisilla*; sällskapet, sittande på golfvet fö-

re-

*) Annorlunda kunna dessa lekar icke betecknas, emedan de ej hafva något nominativ namn. Således svara *olla Hirwisillå*, *Laiwasilla*, *Zouhtenilla*, *Woutisilla*, *Mauriisilla*, m. m. emot de Svenska uttrycken leka elg, skepps, svan, fogdc, rof, m. m. leken.

reställa rosvor, hvilka blifva utsådda. Sedan dessa anses uppvuxna, uppstå de lekande småningom, hvar efter upptagning, skalning och hopfösning verkställes. Boutifissa; de deltagande afskilja sig i tvenne rader, hvilka nalkas och aflägsna sig under sång. Det hela synes vara en art härmning af den Svenska leken Fria vill Simon sälle. Lifvu Kenkä (*smusla sko*): sällskapet sätter sig i ring på golvet, så tätt att det ena knät sluter sig till det andra. En sko flyttas fram och åter oförmärkt under knäna af de deltagande, och en inom ringen stående person skall söka iakttaga, på hvad ställe skon finnes. Leken är, med ofvan upptagne namn, bekant äfven bland Svenskarne, och verkställes ungefär på samma sätt som den med en ring uppträdd på ett band. — Under julhelgen sitta de gamla, efter församladt lag, vid ölmuggen bakom bordet, och se på ungdomens lekar. Först uppföres allehanda ringdanser, antingen af flickorna allena eller ock i förening med unga svenner, allt efter hvad sången eller den föreställande saken fordra det. Fordom var en gammal gumba, såsom bekant med de dertill nödiga sångerna, en hufvudperson i sysselsättningen; i nyare tider har hon blifvit umbärlig, emedan dessa allt mer och mer komma ur bruk. De voro dels af Finskt ursprung, dels så vanstälda från Svenskan, att man knapt kan gissa meningen af dem. Följande stycke kan tjena till exempel.

I Prämen haver jag vantra

Perfuttan keinun Tallarne,

Å haver låti hämtå, säntå

Ortor å Rusor

Linnun, Länän, Prassica, o. s. v.

I Bremen hafver jag vandrat

Barfota genom dalarne,

Och har låtit hemta och sändt

Örter och rosor

Lindelöf och brassica, o. s. v.

Pantlekar (*Pantti Keikit*) äro mycket omtyckta, men nästan alla lånta från Svenskarne och Tyskarne, t. ex. gömma ring, liten lefver ännu, o. m. d. National-ka-

raktern visar sig isynnerhet i det sätt, hvar på panterna igenlösas: uppfinningarne äro outtömliga, till en del kärftva och obildade, men de fordra nästan alltid kroppskrafter, öfning och vighet. Så knyta de t. ex. ihop ett band af några alnars längd; tvenne gossar taga det om halsen, hvar på den ene söker att med detta snöre draga den andra till sig; o. s. v. Om sommaren anställer man ute på fria fältet allehanda öfningar i brottas, draga handkafvel (*Wärfparttu*), löpa, m. m.; man nerslår t. ex. på en jemn plan 4 smala pålar i fyrkant, och midt uti en något större, der sällskapet samlar sig, för att på gifvet tecken löpa derifrån till de öfriga pålarne; den, som blir sidst, måste vara björn och söka att taga fatt på någon af de öfriga, under det de springa från påle till påle; så går det allt vidare *). I en del af Tavastland roar man sig vartiden mycket med gungor, framför allt begagnar man de så kallade vingel-gungorna; och en annan derstädes mycket älskad sysselsättning under hela sommaren, är att slå trissa (*Lyöää Kiefoista*). Men mycket är vid dessa lekar lånadt från Svenskarne, kanske äfven från Ryssarne, från hvilka till ex. den på några orter rådande plägseden härstammar, att påskdagen skänka hvarannan ägg.

Finnarnes äldsta skaldekonst var troligtvis en natur-poesie, hvilken målade gudarnes ursprung **) och deras strider med de råa naturmagterna ***) , verdens skapelse †) samt det underbara på jorden och i dess dolda krafter; sednare inflätade sig väl äfven historiska minnen. Från åldriga tider röjer man i densamma en egen riktning till det mörka och hemska, och i alla nordens gamla sagor äro Finnarne beryktade såsom trollkarlar, stående i förbund med underjordens andar. Det kalla och hårda luftstreck,

*) Om *Finnarnes Lekar*. Åbo Tidningar, 1789 N:o 17, 18, 26, 28. — Skada, att slutet på denna afhandling felas.

**) Se mythen om *Kave*, i *Gananders Mythologia Fennica*, samt *Schröters Finnische Runen*, s. 133.

***) Striden emellan *Jouffawainen* och *Wainämöinen*. — *Ganander*, l. c. s. 23, 24. — *Schröter*, l. c. s. 134. — *Z. Topelius*, *Suomen Kansan Vanhoja Kunoja*. Osa I. s. 21.

†) Se den i det följande (s. 72) meddelade dikten.

emot hvilket de, oafbrutet drifne längre emot norden, ständigt hade att kämpa, synes ännu mera hafva utvecklats de anlag för det dystra, hvilket, såsom ett utmärkande drag i nationallynnet, genomljuder deras äldsta sånger. Fortfarande anföllos de äfven utaf öfverlägsna yttre fiender, och så mycket snarare föranleddes de då att söka besegra dem med dolda och öfvernaturliga medel. Der ej vapnen förslogo, skulle magiska konstler ersätta den bristande styrkan. Och slutligen uppstod för dem en helig strid, försvaret för den gamla gudaläran, emot den af Svenskarne med våld påtrugade kristendomen. Nu synas de hemska magterna hafva uppbjudit sina sidsta krafter, och i djupa skogar och otillgängliga hålor, utbildade sig den engång tagne riktningen, isynnerhet såsom värn emot fredsförstörarne, ehuru ock tillika för andra underordnade ändamål. Men den nya läran segrade, och dess heliga namn blefvo bland folket bekanta och allmänna. Man föll småningom på den tanken, att anropa de fremmande gudamagterna, då de inhemska sveko i sitt bistånd. Sålunda sammangyttrade sig uti trollsångerna, under årens följd, kristna och hedniska begrepp och åsigter; och nu anträffar man i dem Jesus och Maria, jemte St. Peter och andra katholska helgon, i den vidunderligaste förening med *Rawe*, *Wainändinen*, *Umarinen*, *Hiisi*, *Launawatar*, m. fl. — På detta sätt tyckes, för att döma efter de lemningar vi hafva af äldre Finska diktningar, deras ursprung sannolikast kunna förklaras, äfvensom det alldeles egna skaplynne de antagit. Sinnet och känslan fattas ovilkorligen af en viss dyster hemskhet, då man läser eller åhör dessa sånger, hvilka i ett rysligt alfvar leka med underjordens magter och naturens dolda krafter, såsom med befryndade själar eller förtrogne vänner.

Benämningen *Runo* är gemensam för alla Finska skaldestycken. Men då dessa nationella dikter utgöra tre slag: de Mythiska, Trollsångerna (*Loihtut*) och Lyriska qväden, och endast den första och sidsta arten äro bestämda för sång, få dessa egentligast namn af runor. Det ofvanföre yttrade förklarar beskaffenheten af de rent mythiska dikterna, hvilka dock numera äro ganska sällsynta. Så mycket allmännare

ro Trollsångerna. Dessa uppläsa med högsta entusiasm (*Haltiaasa*) af häxmästaren, då han vill använda deras kraft. Enligt folktron måste man, för att med sådana läsningar fördrifva det onda, kunna uppgifva dess ursprung (*Synty, födelse*), dernäst de skador (*Wihat*) det förorsakat, sedan hjälpemedel (*Woitet, smörjelser*) emot dem, och sidst tillägga en besvärjelse (*Kirout*). Här af får en trollsång äfven namn af *Synty*, t. ex. *Kauan Synty* (*Jernets födelse*), *Tulen Synty* (*Eldens födelse*), *Maon Synty* (*Ormens födelse*), m.m. hvilket egentligen betyder sånger emot erhållne sår af jern, eld, eller genom ormbett. Benämningen *Synty* omvexlar i språkbruket med *Sana* (*ord*) och *Jälfi* (*spår*, det onda ett ting åstadkommer). — De Lyriska sångerna äro otvifvelaktigt de yngsta, af de tre nämnde diktnings arterna; i dem förekomma också ej mera några mythiska begrepp. Finrnarnas lyrik är djerf, har ett rikt öfverflöd på målande bilder och talesätt; men dess uttryck är vanligen sorgligt. Nyare sånger hafva dock erhållit ett förändradt skaplynne. — Uti sednare tider har man börjat författa egentliga visor, isynnerhet i södra delen af landet och längs hafskusterna; men de äro oftast af ringa värde. — De Finska folk-melodierna äro ganska enkla, och innehålla sällan mer än tvenne reprice; men äga ett eget melankoliskt behag och en sorglig mildhet, hvilken gör ett djupt intryck på den åhörande, och uppfyller hjertat med ett ljust vemod. De melodier herdarne bruka blåsa på sina vallhorn, hafva större omfång, ehuru för öfrigt en lika karakter som de ofvan nämnde. Musiken till de nyare visorna är af en helt annan och modernare tonart, bildad efter vanlig konstskala.

Böjelse för skaldekonsten var fordom hela folket gemensam; bönderna författade qväden och sånger, och äfven kvinnokönet öfvade en konst, hvilken öfver allt förskönar lifvet och kastar liksom ett magiskt behag öfver dess dystra verksamhet. I kustorterna är den poetiska andan nästan alldeles försvunnen; till en del är presternas öfverdrifna nit skulden dertill, emedan de ansågo hela denna skaldekonst för en qvarlefva af de hedniska styggelserna, och sökte att utrota den. Uti

de inre trakterna (framför allt i Savolax och Karelen) finner man ännu ofta naturskalder, och namnen Wäänänen och Ryynänen, (den sednare utmärkt genom sin bitande satiriska qvickhet) m. fl., stå ännu i högt värde hos folket. Emellertid upphör äfven här kärleken till poesien; småningom råka de gamla sångerna allt mer i glömska, och det är att befara, att de till slut torde alldeles utdö. Utmärkta skalder bära det hedersnamnet *Runoniekat* (sångkonstnärer), och hafva ett stort anseende. Utan att känna några regler, iakttaga de dem dock alltid, ledda af sitt gehör och ett oredigt begrepp om det sköna. De kunna ganska väl urskilja goda och dåliga verser, ja de förbättra äfven felaktiga ställen, utan att kunna uppgifva hufvudfordringarne af ett godt skaldestycke. De längsta qväden behålla de ganska troget i minnet, och fortplanta dem blott på detta sätt emellan hvarannan. De som lägga sig på skaldekonsten börja mer och mer att lära sig skriva; några betjena sig af egna skriftecken, härmade efter tryckta uncial bokstäfver, dem de dock sällan begagna för att anteckna de gamla eller sina egna qväden. Finnarne åtnöja sig icke blott med ögonblickliga utgjutelser af deras poetiska känsla, utan de välja ibland ett ämne af större omfång och bearbeta det så länge, tills att verserna behaga dem. De begagna äfven andras omdömen, och ibland delta flere i utkastet och förbättrandet af ett skaldestycke. Gemenligen hafva de ett ofantligt antal af poem i hufvudet, hvarigenom det blir dem lätt att erinra sig det poetiska språket. De besjunga märkvärdiga händelser, beröma sina eller deras medborgares dater, skildra det allmännas väl eller ve, begråta sina vänners död, upphöja dryckeslagens fröjder, samt smäda och satirisera sina fiender; äfven en stor del af deras ordspråk äro författade i vers. De hafva ett ordspråk: "natten förlänger dagen, och sång föröker ett kargligt öförråd." Årligen alstrades fordom en stor mängd qväden, hvaraf likväl få blifvit bevarade eller hunnit utom gränsen af den socken, i hvilken författaren lefvat. Denna kärlek till poesi hafva Finnarne gemensam med sina närmaste bröder, Esterna, hvilkas skaldekonst, äfven i anseende till mekanismen, har lik-

het med deras; men skiljer sig dock genom sin ovanligt djupa, sorgliga tonart. Hos dem synes lifvets enda fröjd, uttalad i dikten, vara den, att få besjunga dess smärtor.

Sjelfva sättet att utföra ett sångstycke har hos de Finska landtmännerna en egenhet, hvilken härstammar ifrån deras forntid. Alldrig sjunga mera än tvenne på en gång, hvilka då äro omringade af uppmärksamma åhörare. Försångaren (*Laulaja, sångare, Vädmicš, hufvudman*), som antingen ensam eller förnämligast är kännare af stycket, eller hvilken till ålder och anseende har företräde, och hvars rol skalden, när han författar ett qvåde in promptu, sjelf åtager sig, väljer sig en medbroder eller hjälpare (*Puoltaja, Saisstajä*). När den förstnämnde kommit ungefär till tredje stafvelsen från slutet af versen, faller den sednare in, begge sjunga derpå gemensamt versen till slut, hvarefter medhjelparen upprepar densamma ensam med något förändrad ton. Stundom tillägger han till första ordet af versen ett bifallsuttryck: *mufa* (nemligen), eller *fanon* (jag säger), eller ock *pa, pä*, (säkert, visserligen). Emellertid tiger försångaren, till dess den andre åter kommer till sidsta stansen, hvilken de åter afsjunga tillsammans; sedan fortsätter han ensam följande versen, tills medhjelparen åter faller in på samma sätt som förut. Den stunden som denne aflöser honom, använder skalden att tänka på fortsättningen; melodien är alltid densamma. Sångarne sitta antingen bredvid eller midt emot hvarandra, så nära, att de kunna gifva hvarannan händerna, och med knä mot knä, hvarpå de stödja sina sammanlagda händer; under sången röra de långsamt hufvudet, och hafva en allvarsam, tankfull uppsyn. De sjunga sällan stående, och om detta ibland händer, sätta de sig dock straxt och fullända sin sång på ofvannämnde sätt. Vanligen anställes en sådan högtidlig sång i dryckeslagen, der den fröjdgifvande Backus herrskar och upplifvar sinnena. Bredvid sångarne står oftast en bågare med öl, hvarur de efter fulländad sång uppriska sig. Äfven de långa resorna, som invånarne från aflägsna provinser anställa, isynnerhet vintertiden till städer och handelsplatser,

för att sälja sina produkter och förse sig med sina nödvändigheter, gifva ett skönt tillfälle till dylika sångscener. Vid sådana tillfällen resa ofta 40 - 50 personer på samma tid hemifrån, eller träffas de under vägen; dessa sällskaper söka då att genom sång fördrifva ledsnaden. Om någon gång en otryckt runa blir berömd och allmänt sjungen i hela Finland, bör detta tillskrifvas nämnde resesällskaper.

Ett eget slags qväden utgöra de så kallade qvarnsångerna, *Sauro-runot*, hvilka qvinnorna i Savolax, Karelén och Kajaneborgs län pläga sjunga under det besvärliga arbetet att förmala spanmålen. På många orter felades fordom qvarnar; invånarne voro derföre tvungna att mala sin säd på handqvarnar (uti äldre tider synas de hafva sönderstött den i sådana trädmortlar, som de nu bruka att stampa tallbarken *). Sedan vattenqvarnar allt mer blifvit anlagde, har förhållandet förändrat sig; men der det ännu kvarstår, är hela detta göromål öfverlemnadt åt qvinnorna, under det männen resa till städerna, jaga, föra hem ved, o. s. v. För att uppmuntra hvarannan, sjunga de malande dels gamla, dels nya sångqväden. Den som vrider omkring stenen, sjunger ensam, de andre tiga och höra på; ingenting blir upprepadt, dock iakttaga de samma, långsamma melodier. Dessa sånger handla dels om alfvarssamma, hufvudsakligen moraliska föremål, dels innehålla de fabler och historier, lof öfver utmärkta bedrifter samt satirer: ibland äro de fulla af en förtjust kärlek; dock sjunga de yngre blott sins emellan kärleksvisor. Man måste söka att utlocka dem af äldre hustrur, hvilka icke försmå att vid gästabud meddela dessa högtidliga sånger, hvilket en flicka alldrig skulle göra; de flesta sånger af detta slag äro författade af qvinnor.

Följande öfversättningar af Finska dikter, kunna gifva ett närmare begrepp om Finnarnes gamla skaldekonst och dess egenheter.

*) Nu anläggas äfven i de inre trakterna vattenqvarnar allt mer och mer. Väderqvarnar ser man sällan utom vid sjökusten.

Verldens Ursprung af ett Ägg *).

Fordomdags en glosögd Lappman
 Åldrigt hat inom sig hyste
 Emot gamla Wäinämöinen;
 Spejar aften, spejar morgon
 Uppå Wäinämöinens ankomst,
 Mannens bort från Uwentola;
 Tog den rakaste bland pilar,
 Valde den med bästa skaffet,
 Och till sträng på eldsnabb båge,
 Tog han hår af Hiisis jungfru,
 Och små pennor af en svala,
 Mjuka fjädrar utaf sparfvar;
 Sköt inunder blåa elgen,
 Upp møt gamla Wäinämöinen.
 Träffad gamla Wäinämöinen
 Föll framstupa ned i hafvet,
 Ned med fingren uti vågen.
 Åren sex han sedan kringdref,
 Och i somrar sju der qvarflöt,
 På det vida öppna hafvet,
 Uppå toma, öde fjärdar.
 Som en barrfull gran han kringdref,
 Som en stubbe utaf tallen;
 Stadnade på hafvets yta. —
 Sotkonen en luftens fogel
 För sitt bo en plats sig sökte,
 Och af hö ett bo sig bygde,
 Ned i stubben in det passar.
 Trenne ägg hon sedan värpte,
 Ligger ut dem, värmer upp dem;
 Deraf gamla Wäinämöinen
 Trodde elden fattat knäna,
 Kände lemmarne upphettas;
 Rörde hastigt uppå knäna,
 Äggen rullade i vattnet,
 Äggen föllo ned i stycken.

*) Originalen finnes hos *Toppelius*, l. c. s. 25, och är upp-
 tecknad efter en muntlig tradition i Wuokkiniemi soc-
 ken af Arkangelska guvernementet.

Nedra delen utaf ägget,
 Ursprung blef för låga jorden;
 Öfra delen utaf ägget,
 Blef den höga öppna himlen;
 Och af andra äggets stycken,
 Vordo stjernorna på himlen;
 Af det hvita uti ägget,
 Blef då solen med sin värma;
 Af det gula uti ägget,
 Deraf månen med sitt nattsken.

Besvärjelse mot Pesten *).

Gif dig hädan, olyckstroll, du!
 Vik ifrån oss, landets plåga,
 Snabbt ifrån det nakna hullet!
 Hastig skjuts jag dig skall gifva,
 Och härtill en häst dig skänka,
 Hvilkens hof på is ej halkar,
 Fot ej slinter uppå klippan!
 Kör så hän, dit jag befaller!
 Tag dig häst från Hiisis boning,
 Välj dig fålen ifrån berget,
 För att dermed hemåt färdas.
 Om du efter skjutsning frågar,
 Och begär en häst att åka,
 Hädan dit jag dig då manar,
 Till att köra med all snabbhet,
 Dit till Norges höga fjellar,
 In i stål uppfyllda berget!
 Kör der bullrande kring bergen,
 Och förtrampa Hiisis grottor,
 Då du färdas till din hemort,
 Långs åt Hiisis bistra slätter,
 In i helvetet för evigt,
 Hvarfrån du ej vänder åter,
 Ej i evig tid mer synes!
 Vandra hän, dit jag befaller,
 Upp till Lapplands tjocka skogar,

*) *Ganander, Mythologia Fennica: s. 12.*

Upp till Nordens åkerrenar!
 Vandra hän, dit jag befäller,
 In i nordens tjocka mörker!

Quarn-Sånger. *)

1.

Jag här åt min Jakob maler,
 För min snedfot stenen drifver,
 Men åt mig ej Jakob maler,
 Ej min snedfot vrider stenen,
 Krymplingen ej snurrar kring den.
 Godt är höra till en krympling,
 Skönt ett krumbens maka vara,
 Krymplingen dig läckert spisar,
 Krumbenet med fisk från hafvet.
 Icke förs han ut i fälttåg,
 Eller släpas ut i strider. —
 Sjelf jag maler, gamla qvinna,
 Mögel-örat, hvirflar stenen;
 Ej åt mig svärdotter maler,
 Sonahustrun ej arbetar!

2.

Om min älskling ville komma,
 Visa sig den fordom sedde,
 Straxt en kyss jag honom skänkte,
 Fram min kind jag skulle räcka.
 Men det hörs ej af den käre;
 Derför ledsam är min afton,
 När jag lägger mig än mera,
 Natten för mig är dock svårast,
 Bittrare när jag uppvaknar;
 Handen toma luften fattar
 Armen famnar blott en skensyn.
 Berga mig jag likväl kunde,
 Men om morgonen jag plägas,
 Då till arbet andra skynda,

*) Sc: Finnische Runen, von Schröter; s. 98.

Och till hvila andra hasta,
 Att tillbringa natten ensam,
 I en säng förutan make,
 Och till sängkamrat ej någon,
 Som åt mig vill munnen räcka,
 Som min sida sakta klappar,
 Sakta smeker veka lifvet. —
 Hvi ej hörs ännu min älskling
 Bullra utanför vårt bryggbus,
 Spjolkande sin ved på gården,
 Hugga till der ned vid grinden,
 Och arbeta under fönstret! —
 Kom, min älskling, till mitt läger,
 Stig i sängen in, du käre!
 Dock, jag kallar ej en oblid,
 Dig naturen till mig förer,
 Blodet lockar dig bredvid mig.
 Se'n du anländt till mitt läger,
 Nära, nära, lilla fogel,
 Tätt intill mig, lilla älskling!

De sidsta verserna i originalet lyda sålunda:

Empä kowan kuhuffahan;
 Kyll' sun luonto luokse tuopi,
 Meri wierellen wetääpi.
 Siitten tuutuun tultuasi,
 Lifi, lifi, lintuiseni,
 Kufi, kufi, kultaifeni!

Beskrifning på en Jordbäfning. *)

Jorden och dess fasta marker,
 Också alla himlens fästen
 Sörja skapelsens förstöring,
 Skälfva uti alla leder
 Och förvirras utaf smärta;
 Synas vilja sammanstörta,

*) Fragment af en nyare andelig sång: *Porthan, De poësi Fennica*; s. 19.

Falla ned ifrån sin grundval,
 Hvälfva ned de högsta murar,
 Och de bästa hus förstöra,
 Kasta dem allt om hvarannan,
 Så de hårdaste bland bergen,
 Dem ej bräcker yxe-hammarn,
 Smeders slägga icke bryter,
 Skarpa pilar genomborra,
 Utaf smärta söndervittra,
 Utaf fruktan sönderfalla,
 Utaf oro nederbrista,
 Då i dödskamp skaparn sväfvar; o. s. v.

Nyare skalder hafva, med mycken framgång, be-
 gagnat Finska språket till diktningar efter konstens hö-
 gre fordringar, och då rimmet icke lämpar sig för Fin-
 skan, hafva de, med bibehållande af den inhemska
 bokstafs assonancen, bildat flersaldigt vexlande vers-
 former *). Följande kan tjena till prof af denna
 yngre diktart.

K u k k a i s e n T a l w a s.

Oliis se kaipe kukkaisella,

Raunoisella,

Waippa-forwalla walitus,

Ett' ej häntä lentäwässi

Luoja luonut,

Eikä suonut soittajaksi;

Ett' ei fieltä fimalaisen

Kukka saanut,

Jolla maistasi mestä;

Ett' ei saanut sieramia,

Senmuoissa,

Kuin on neitosen nenällä:

Että ite ilohtisi,

Smeksisä,

*) Se: Oskyldigt. Ingenting, utgifvit af A. I. Ar-
 vidsson; Åbo 1821; s. 44 — 57.

Syvän hengensä himoja,
 Baan ei viihi wähempiä
 Walitella,

Ruin on suotu suuremmaksi:
 Hänen onnellon osasi,
 Oksiallen,

Luoja laupias luwata.
 Näinp' on luoja lausununna,
 Luotuansa,

Rukan kowahaan korean;
 "Ruin sun neitonen näköwi,
 Nuorukainen,

"Sulhaisellen säilywäinen;
 "Min sen silkki siwillänsä,
 Sinifilmän,

"Luulet lentävän lähellen.
 "Eipä karppea kalliolla
 Kewiämpi,

"Eikä oksalla orawa;
 "Eipä lintu lentäväinen
 Luikkahampi,

"Ruin se neito nurmen päällä;
 "Eipä perhonen pikemminkin
 Pakenewa,

"Ruin se tyttö on tulewa;
 "Eipä lumi warwikoissa
 Balkoisempi,

"Ruin sen käs' on kaunokainen;
 "Tuolta tulet tywessäsi,
 Taitetuksi,

"Rouset neitosen nisille.
 "Eipä taiwas täyellinen
 Täytelämpi,

"Nuoren rintoja Nikiinan.
 "Eipä mesi mehiläisen
 Mehufampi,

"Ruin on huulet Hilturilla.

- "Ej en snö emellan buskar
     Mera hvit är,
 "Än dess hand är hvit och fager;
 "Utaf denna ned vid roten
     Blir den bruten,
 "Höjs till bröstet af den hulda;
 "Ej är runda himla hvalfvet
     Fylligare,
 "Är den unga, friska barmen,
 "Och ej honungen af biet
     Ljuffigare
 "Än den unga Hildurs läppar.

Finska Ordspråk. *)

Den gode gifver äfven af det lilla,
 Och af det myckna icke den elake.

Den erfarne känner allt,
 Den olycklige försöker allt.

Gråta räddar icke ur faran,
 Klaga icke från onda dagar.

Den som kan, gör en sak;
 Begynnaren betänker sig.

Äfven deraf gör den vise en visa;
 Af dårars långa tal,
 Och de fåvitskas ord.

Eget land är alltid kärast,
 Dess skog är den angenämaste.

Utaf fremmande blifva bekanta,
 Utaf obekanta förbundne bröder.

Efter morgonen bedömer jag dagen,
 Den goda sinnesarten efter ögonen.

Börjadt verk är halvgjordt arbete,
 Genom uppskof går tiden förlorad.

Skarpt är den slitiges verktyg,
 Dårens knif är slö.

*) Porthan, l. c. s. 73.

Brokig fogeln är i skogen,
Brokigare menskolifvet.

Bortom fjerran haf återvänder mannen,
Men ej undan grafkullen.

Den första samling af Finska ordspråk är Laurentii Petri *Proverbiale Fennicum*, tillökt af Gabriel Tammelintus, samt utgifven med ytterligare tillägg, i Åbo år 1702, af Henricus Martini Florinus. Sedermera hafva utkommit *Uusia Sananlastuja* (*Nya ordspråk*), 2:a upplagan, Wiborg 1817, och *Walittuja Suomalaisen Sananlastuja*, (*Walda Finska ordspråk*), Wiborg 1818, begge af Jak. Judén, samt Diss. Acad. *De Proverbiis Fennicis*, af C. A. Gottlund; P. I Upsala 1818.

Det Finska språket är ganska melodiskt och högst tjenligt för skaldekonst. Härtill bidraga dess utomordentliga rikedom på böjningsformer ibland alla arter af ord, det stora antalet af målande uttryck och talesätt, samt den ovanliga egenskapen att oinskränkt tillåta bildandet af ett slags onomatopoietica, hvilka i och för sig sjelf icke hafva någon bemärkelse och alldrig kunna på ett annat tungomål öfversättas; men inom sitt sammanhang äga en begriplig mening. I sång är Finska språket högst behagligt, i anseende till sitt öfverflöd af oftast fulltoniga vokaler, och emedan flere konsonanter sällan sammanstöta. När det talas väl, äger det en egen, högtidlig fullhet. Det är för öfrigt ännu icke mycket utbildadt, emedan det så litet blifvit begagnadt i skrift; likväl har det i sednare tider genom ett oftare användande härtill, vunnit ganska mycket i brukbarhet och böjlighet. Äfven hjelpemedlen att lära detsamma, äro betydligen ökade.

Den första Finska grammatika utgafs i Åbo år 1649, af biskopen derstädes Aeschillus Petræus ifrån Wermland, under titel: *Institutio Linguae Fennicae*. Såsom fremling känner han språket allt för litet, och följer för mycket Stahls Estniska grammatika. Prosten Matthias Martinius i Hauho (född den 2 Febr. 1655, död den 1 Sept. 1728) skref en

Hodegus Fennicus, hvilken trycktes 1689 i Stockholm, hvarvid den förra språkläran ligger till grund; men likväl hafva åtskilliga tillägg och förbättringar blifvit bifogade. Ändtligen fattade prosten i Ilmola, Barthold Vhael, det beslut, att utarbete en fullständig, med språkets genius enlig grammatik, men han upplefde icke dess fullbordande. Utkastet dertill blef dock, efter hans död, genom hans enkas föranstaltande utgifvit i Åbo 1733, under titel: *Grammatica Fennica, accuratioris methodo, penitioris cura, observatione et labore, reserans antiquissimae hujus ac natura sua praestantissimae linguae adyta, ejus peculiarem, ab aliis europeis linguis differentem genium, flexiones et conjugationes, orientalibus primaevae inprimis adfines, illustrans.* (sidd. 109, 8:o) Häraf utgafs i Helsingfors 1821 en ny upplaga. Sedermera hafva utkommit: Dissert. *De Orthoëpia et Orthographia Linguae Fennicae*, af G. Renwall; P. I, II. Aboæ 1810, 1811, 4:o, deri förf., ur språkets eget lynne, utvecklar en bestämd och riktig rättskrifning för detsamma; Diss. Acad. *De Signis relationum nominalium in Lingua Fennica*, af G. Renwall, P. I — VIII. Aboæ, 1814—1817, 4:o; *Finnische Sprachlehre, für Finnen und Nicht-Finnen*, af Joh. Strahlman, Petersburg, 1816; *Försök till utredande af Finska Språkets Grammatik*, af J. Judén, Wiborg, 1818; samt *Finsk Grammatik*, af Reinh. v. Becker, Åbo 1824. — De ordböcker man ägt öfver Finska språket, hafva ända till sednaste år varit högst ofullständiga och bristfälliga. Den äldsta bland dem är: *Lexicon Latino-Scondicum, quo quatuor - - - idiomata, sc. Latin. Svetic. Germanic. et Venedicum seu Finnonicum proponuntur, auct. Er. Schrodero.* Holmiæ, 1637, 12:o. Sedan följde: *Variarum rerum vocabula Latina cum Svet. et Finnonica interpretat. Ed. auctior.* Holmiæ, 1644; *Nomenclatura Rerum Lat. Svec. Finnonica*, Aboæ, 1678 (auct. Henr. Florino), å nyo upplagd derstädes 1683; *Lexicon Pentaglotton, Lat. Græc. Svec. German. Fennicum.* Aboæ, 1686 *); *Vocabularium Lat. Svec. Germ. Finnonicum*,

*) Upptaget i *Stjernmans Aboæ Litterata*, p. 77, ibland de af biskop J. Gezelius utgifne böcker.

Holmiæ, 1733, utgör tionde upplagan af *Florini Nomenclatura* *); *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Tentamen Lexici Fennici*, af Daniel Juslén (biskop i Borgå och sedermera i Skara) Stockholm, 1745, 567 s. 4:o, är det första bland dem författadt i etymologisk ordning, samt af någon fullständighet **). Men som äfven detta lexicon, i förhållande till språkets omfång, är ganska inskränkt, var redan kanslirådet och riddaren Porthan (född i Wiitasaari i Savolax den 9 Nov. 1739, död i Nov. 1804) sysselsatt med iordningställandet af en utaf kapellan Ganander i Österbotten samlad rik Finsk ordbok, hvilken det selades all filosofisk anda, men som i grammatikaliskt och etymologiskt hänseende genom Porthans bearbetning skulle hafva vunnit utomordentligen. För närvarande förvaras dessa Gananders högst skattbara samlingar uti universitets-bibliotheket i Åbo. Med begagnande af alla dessa materialier, har prosten G. Renwall, på grefve Rumänzoffs bekostnad, utarbetat ett Finskt lexicon: *Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon Linguae Fennicæ, cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, brevior Germanica.* Tom. I, II; hvilket nyligen ingått i bokhandeln.

Finska språket är redan länge begagnadt, utom skaldekonst, äfven uti theologiska, ekonomiska och juridiska ämnen. Vid bristande uttryck för ett nytt begrepp, har man merendels lånat dem ifrån fremmande ordformer, utan att draga fördel af det inhemska tungomålets alldeles ovanliga böjlighet och förmåga att tillåta utbildandet af nya talesätt. I sednare tider har man på Finska sett arbeten af mycket omvexlande innehåll. Redan år 1776 gjordes i Åbo

*) *Keckman*, Förteckning å härtill vetterligen tryckta Finska skrifter. Åbo, 1821; s 15, 16.

**) *Underrättelser om den Finska grammatikaliska och lexicaliska litteraturen*, intill år 1814, erhållas i *Renwalls* diss. *De signis relationum nominalium*, &c. P. I. s. 7 — 9, samt ännu rikhaltigare i nämnde skrift af *Keckman*. — Dessutom finner man flera undersökningar om Finska språkets rättskrifning, deklinations-former och prosodi, i tidningen *Mnemosyne* för år 1819 och 1820.

ett försök med en Finsk tidning, *Suomenkieliset Tieto-Sanomatt*; men hvilken upphörde efter några nummer. År 1820 började Akademie adjunkten R. v. Becker utgifvandet af: *Turun Wiikko-Sanomatt*, ett veckoblad som ännu fortsattes. *Finnische Runen; Finnisch und Deutsch*, von H. R. v. Schröter, utkommo i Upsala, 1819, 8:o; och Z. Topelius har utgifvit: *Suomen Kansan Vanhoja Runoja; ynnä myöds Nykyisimpiä Lauluja. Osa I — III. (Finska folkets gamla Runor, tillika med nyare sånger. Häft. I — III). Åbo, 1822 — 1826, 8:o utan någon öfversättning. Dessutom äro ett större antal små skrifter, af olika innehåll, bekantgjorde utaf Jak. Judén, m. fl. och C. A. Gottlund är sysselsatt med tryckningen af *Stawa*, en i fria häften utkommande Finsk skrift, till en del egnad åt Finarnes forntid och folkseder. En kort och tillfredsställande öfversigt öfver Finska språket och dess litteratur, erhåller man genom ett i Petersburg år 1821 utgifvit arbete: *Ueber die Finnische Sprache und ihre Literatur*, von A. J. Sjögren, s. 70, 8:o*

I äldre tider hade man belastat språket med många onödiga regler; men hvilka numera kommit ur bruk. Bokstäfverna *b* och *f*, samt *d* och *g* i början af ord, kunna Finnarne icke uttala; der de förekomma i fremmande ordformer, få de ljud af *p*, *w*, *t* och *k*. Likaså kan intet Finskt ord börjas med flera än en konsonant. Derföre säga de infödde t. ex. *pasuuna*, i stället för *basun*, *rasuuna*, för *dragon*, *wanfi*, för *fänge*, *wauriffi*, för *fendrik*, m. m. Bokstäfverna *c* och *q* brukas numera icke; *x* och *z* äro utbytte emot *ks* och *ts*; *å* har ej varit begagnadt. Genom allt detta blir Finska alfabetet inskränkt till 8 vokaler och 13 konsonanter. Så mycket större är antalet af diphthonger; utaf dem äro 16 gemensamma för hvarje dialekt, bildade af alla vokalerna i språket. Vid uttalet iakttages: 1) att alla enkla vokaler och af desamma bildade stafvelser utsägas kort; men skall en stafvelse vara lång, blir vokalen fördubblad; t. ex. *wára*, *förråd*, *waara*, *fara*, *túli*, *eld*, *tuuli*, *vind*, o. s. v. Det är derföre högst nödigt, att förstå det riktiga och noggranna uttalet, emedan Finskan innehåller många ord, hvilka till ljudet äro närslägtade, men till bemärkel-

sen alldeles olika. T. ex. *Nita*, en art varg- eller björnfälla, *Niita*, *twist*, och *Niitta*, en halmstapel. 2) *E* utsäges som *ä*, och *ä* har ett bredare och djupare ljud. Det Svenska *e*, t. ex. *uti ren*, förvandlas till diphtong (*rien*). 3) *H* blir i slutet af en stafvelse starkt aspirerad, likt Tyskarnes *ch*; t. ex. *wahsto*, *skum*, läses som *wachto*. 4) Bokstafven *o* uttalas som det svenska *å*; det djupa svenska *o*, t. ex. i ordet *ovan*, är för Finnarne alldeles fremmande. Då de vilja uttala detta ljud, bilda de deraf en diphtong med *u*, sålunda blir af nämnde ord *uowan*, samt af *oren*, *uorien*. — Den grammatikaliska bygnaden har många idiotismer; men är dock icke mycket svår, och alla reglor äro ganska bestämda, samt upphäfwas icke af undantag. Antalet af kasus uppgår till 13 eller 14; några grammatici antaga till och med 16. De företräda præpositionernas ställe, hvilka i Finskan egentligen äro postpositioner (stå efter sina nominer). Till och med adverbierna kunna böjas. — Äfwen konjugationerna hafva mycken rikedom i former, samt många egenheter, hvilka tillkomma ensamt den Finska språkstammen. Dit hör framför allt verbernas böjning med negations partikeln. Ett verbum är, t. ex. *tulla*, *komma*; hvilket konjugeras, *minä tulen*, *jag kommer*, *sinä tulet*, *du kommer*, *hän tulle*, *han kommer*, *me tulle*, *vi komma*, *te tulette*, *J kommen*, *ne tulewat*, *de komma*, men då negationen *ei*, *icke*, tillägges, öfvergår verbal-ändelsen till partikeln, hvilken böjes, och verbet får lika ändelse i alla tre personerna, både af singularis och pluralis. Sålunda erhålles af föregående (icke: *ei minä tulen*, utan): *en tule*, *jag kommer icke*, *et tule*, *ei tule*, *emne tule*, *ette tule*, *eiwät tule* (*du, han, vi, J, de komma icke*). Härvid märkes, att Finnarne, isynnerhet i förening med en negation, oftast icke begagna pronomen med verbum. — Någon skilnad på kön (*genus*) känner ej Finska språket. — Det äger icke och kan ej uttala några jambiska ord; accenten faller alltid starkt uttryckt på hvarje udda stafvelse, t. ex. *Táiwas*, *wálastúnta*, m. fl. *)

*) En förträfflig uppsats om *Finska Prosodien* finnes i *Mnemosyne*, 1819, N:o 42—45, 51, 52.

Ordet *kalás* öfvergår i det äkta Finska uttalet till *Käläs*, o. s. v.

Språket har åtskilliga dialekter; mundarten är ofta olika, äfven socknarne emellan. Man plägar anmärka tvenne hufvud-dialekter: den Allmänna eller Tavastländska (hvilken åter söndrar sig i tre större afvikelser), samt den Savolaxska. Tjenligare och ledande till en säkrare öfversigt, torde dialekterna kunna delas i fyra: Satakunda, Tavastländska, Åboländska och Savolaxska. De åtskiljas derigenom, att i de ordböjningar, der Satakunda dialekten begagnar ett mer eller mindre klart *d* (stundom aspirerad, såsom det Engelska *th*, stundom sväfvande emellan *l* och *r*), der Åbo dialekten *r*, den Tavastländska *l* och Savolaxska utesluter alldeles detta bokstafsljud. T. ex. *Kahdeksan* efter Satakunda uttalet, blir *Kahreffsan* efter det Åboländska, *Kahlefsan* efter Tavastiska, samt *Kalefsan* i Savolaxskan. Likaså uppkommer af *maon* både *maron*, *maon* och *maon*; smärre afvikelser oberäknade. Området för hvarje dialekt kan icke noga bestämmas, emedan öfvergångarne äro oftast omärkbara och omvexlingarne täta. Hufvudsakligen talas dock Satakunda mundarten inom Bjöneborgska distriktet; den Åboländska inom nämnde län, samt anträffas längs hela sjökusten intill Fredrikshamn, söder om den armen af landtåsen, som åtföljer en del af kusten; den Tavastländska i Tavastland samt den Savolaxska i Savolax, Karelen Arkangeliska guvernementet och Ingermanland samt Österbotten, isynnerhet norra delen deraf. Ehuru de olika landskaperna hafva flera ord, hvilka hos dem ensamt äro brukliga, förstå likväl de skilda dialekterna hvarannan öfverhufvud ganska väl. Satakunda mundarten utgör bibelspråket och är hittills aldramest nyttjad i skrift; på sednare tider har man dertill begagnat äfven Savolaxskan. Många Svenska ord finnas ingångna i språket, äfvensom de öster ut belägna socknarne lånat flera Ryska talesätt; t. ex. *Apraffa*, tionde till presterna, af det Ryska *obrok*; *Uksi*, dörr; jemte flera andra. Mest uppblandad af Ryskan, till och med till uttalet, är Olónetskska mundarten. — Savolax och Karelen äro den Finska skaldekonstens rätta mo-

derland, och deras dialekt blir hufvudsakligen brukad i sånger och qväden, hvartill den ypperligen väl lämpar sig, genom rikedom af sina vokaler. Utom en mängd härstädes ensamt begagnade ord, afviker äfven uttalet något ifrån de öfriga Finnarnes, isynnerhet hvad de långa vokalerna *aa* och *ää* beträffar. Dessa ljuda härstädes såsom diphonger *oa* (någongång *uo*) samt *eä* (stundom *iä*): t. ex. *moa* i stället för *maa*, och *peä*, för *pää*. Isynnerhet undviktes genom detta sednare, det fula, breda *ää*. Savolaxarne tala långsamt, men manligt; det Tavastländska *l* gör språket slapp; genom *r* ljuder det skorrande; med *d* blir det lätt, isynnerhet vid en liten aspiration *).

De Savolaxska och Karelska bönderna hafva släktnamn, hvilka medlemmarne af en ätt beständigt behålla, äfven när de lemna sin hembygd. För kvinnorna får familjenamnet ändelsen *tär* eller *tar*, så att då ätten heter *Wartiainen*, *Pynnönen*, *Kontia*, m. m., benämnas kvinnorna *Wartiatar*, *Pynnötär*, *Kontiatar*, m. m. Detta benämningssätt har otvifvelaktigt uppkommit genom sammandragning af t. ex. *Wartiainen* och *Tytär* (*dotter*), så att *Wartiatar* egentligen betyder *Wartiainens dotter*, hvilket äfven styrkes deraf, att en hustru kallas efter sin far t. ex. *Syväritär*; men efter sin man endast *Syvärinen*. Bruket af dessa egna fruntimmers namn har så ingått i den Savolaxska dialektens lynne, att omtalade ändelse ofta öfverslyttas äfven på Svenska släktnamn. Sålunda får man höra bönderna upprepa *Tujulintar*, *Opertar*, m. fl., bildade af namnen *Tujulin*, *Åberg*, m. m. — I de öfriga Finska landskaperna utmärkas bönderna med sitt, sin fars och ställets namn, der de äro bosatte (t. ex. *Anders Gustafsson Walkola*). — Några genuint inhemska förnamn finnas icke bibehållna bland Finnarne; de hafva lånat dem som bland Svenskarne äro allmänna, ehuru de höjt dem efter sin tunga. Sålunda uttala de *Gustaf*, *Johan*, *Petter*, *Anders*, *Henrik*, *Maria*, *Katharina*, *Walborg*

*) Jemnför: *H. G. Porthan*, *De præcipuis dialectis linguæ Fennicæ*, P. I. Aboæ, 1801, 18 s. 4:o. Fortsättningen af denna förträffliga afhandling blef aldrig utgifven.

m. m. såsom Svösti, Zusfi, Pekka, Antti, Heikki, Maija, Kaisa, Wappu (Wapo), o. s. v.

Det Svenska språket har i nyare tider mycket utbreddt sig. I början af Gustaf I:s regering förebar det Finska presterskapet sin okunnighet deri såsom ursäkt, hvarföre de icke kunde predika. Äfven den ansedde och berömde Claes Flemming, konung Sigismunds trogne anhängare, talade så dåligt Svenska, att de öfriga riksråden hade möda att förstå honom. Ja, ännu i första hälften af förra århundradet talade presterne, de flesta ståndspersoner på landet, större delen af köpmän och borgare sins emellan sitt Finska modersmål. Men i sednare tider har bruket af Svenskan dagligen allt mera tilltagit, samt är sednast bestämdt att vara det officiella språket äfven i Wiborgs län. Alla som uppfostras till embetsmän eller erhålla undervisning i de offentliga skolorna, lära att förstå och tala det. Afskyvärd och förkastlig var för öfrigt den idéen, som någon gång uppstigit hos inskränkta hufvuden, att regeringen skulle tvinga folket, att afsäga sitt modersmål: på högre ort har man också alldrig bevärdigat detta förslag med någon uppmärksamhet, och det förtjenar derföre icke att närmare granskas *).

VI.

Författning och Politiska Inrättningar.

Den Svenska författningen och lagskipningen har, med vissa utaf omständigheterna föranledda förändringar, blifvit bibehållen i Finland. Dess nuvarande styrelse-former äro följande:

Föredragningen af sådana mål, hvilka bero af kejsarens eget afgörande, tillhör ett i Petersburg inrättadt *Stats-Sekretariat för Storfurstendömet Finland*. Detta består af en Stats-Sekreterare, en Adjoint Stats-Sekreterare, tvenne Första Expeditions-Sekreterare, tvenne Andra Expeditions-Sekreterare, Registrator, Arkivarie och fyra Kanslister.

*) Se: Åbo Tidningar, 1793; N:o 13, Ann. * * *).

Landets högsta styresman är *General-Guvernören*, hvilken tillsättes af kejsaren, hvars person han i vissa hänseenden föreställer. Han har tillika högsta befälet öfver alla i Finland befintliga trupper, hvarförre ock Ryska generaler till detta embete hittills ständigt varit utsedde. "Allt hvad rättvisans och den allmänna hushållningens handhafvande vidkommer, de mål och ärender undantagne, hvilkas afgörande, enligt lagarne, omedelbart tillhör regenten" *), är i sista instansen öfverlemnadt åt *Senaten för Finland*, nedsatt i Helsingfors. Dess ordförande är *General-Guvernören*, och halfva antalet af medlemmarne skola vara fräse, den andra hälften ofräse män. Deras val och utnämmande tillkommer kejsaren **). *Senaten* är för öfrigt indelad i *Justitiæ-* och *Ekonomi Departementet*, hvardera med sju ledamöter, samt en vice-ordförande. Det förra har blifvit bestämdt "för den egentliga lagskipningen, det sednare för allmänna hushållningens serskildta föremål." Dessutom hör till denna landets högsta rätt en *Prokurator*, med befattning att vaka öfver lagarnes helgd, samt att till protokollet göra de anmärkningar emot *Senatens* beslut och åtgärder, dem omständigheterna möjligen kunna föranleda. — *Justitiæ-Departementet* har inga under-afdelningar; hvaremot, till administrationens handhafvande, *Ekonomi Departementet* är fördeladt i *Kansli-*, *Finans-*, *Kammar-* och *Räkenskaps-*, *Militiæ-*, *Ecklesiastik-* samt *Prokurator*s *Expeditionen*, hvar och en stäld under en ledamot af departementet; den sista under prokuratorn. *Senaten* afgör alla mål i kejsarens namn, äfvensom alla förordningar, påbud, lagförändringar, m. m. af densamma utfärdas, sålunda att akten börjas med regentens namn och titel; men är undertecknad af *Senatens* ledamöter. Skrifter, m. m. hvilka ingå till denna högsta domstol, ställas äfven såsom till kejsaren sjelf.

De öfriga administrativa verken i Finland, hvilka befinnas i Helsingfors, äro: *General-Guvernements-*

*) Reglemente för Regerings-Conseilen i Finland; af den 18 Augusti 1809; Afdeln. I. Cap. III, § 15.

**) L. c. Cap. I. § 5.

Kansliet, Vexel-Depositions- och Läne-Banken, Postdirektionen, General-Tull-Direktionen, General-Landtmäteri-Kontoret, Intendents-Kontoret, Lots-Verket, Bergs-Staten, Allmänna Revisions-Rätten, Revisions-Kontoret, Kartæ-Sigillatæ-Kontoret *), *Justerings-Verket, Direktionen för Strömnrensnings- och Kanal-Arbetet*, med dithörande *Strömnrensnings-Korps, Direktionen för Riddarhuset, Brandförsäkrings-Direktionen*, samt *Direktionen öfver Finska Militärens Enke- och Pupill-Kassa*,

I. — Hela Finland är, i anseende till den civila författningen, sedan införlifvandet af Wiborgska distriktet, indeladt i 7 län, af hvilka hvart och ett står under en Landshöfding, och under denne åter åtskilliga andre embetsmän, såsom kronofogdar och länsmän.

a. Åbo och Björneborgs län består af det egentliga Finland, största delen af Satakunda, hela Åland och en liten del af Österbotten. Det håller 27 Sv. mil i längd (från norr till söder), och dess största bredd är 14 mil, eller med öarne vid Åland inberäknade, 23 mil. Areala innehållet utgör 230 qv. mil. I detta län ligga städerna Åbo, Nådendal, Raumo, Nystad, Björneborg och Tammerfors.

b. Nylands och Tavastehus län består af västra delen af Nyland och Tavastland, samt en del af Satakunda i det egentliga Finland. Det är ungefär 29 mil långt, 16 mil bredt, och dess areala innehåll 232 kvadrat-mil. Här ligga städerna Tavastehus, Eknäs, med det vid hafsbandet belägna fästet Hangö-udd, och Helsingfors, med fästningen Sveaborg.

c. Kymmenegårds eller Heinola län innehåller östra delen af Nyland, södra delen af Savolax och en sträcka af Tavastland i öster ifrån Päijäne och Wesijärwi sjöar; är ungefär 23 mil långt och 5—15 mil bredt, samt har 162 kvadrat-mil i omfång

---

*) *Kontroll-Verket*, hvilket intager sin plats näst efter *Kartæ-Sigillatæ Kontoret*, men är staldt under öfverinscende af en universitets lärare i Åbo, har ännu icke blifvit flyttadt till Helsingfors.

I detta län ligga städerna Borgå och Lovisa, med Svartholms fästning, samt köpingen Heinola.

d. Wiborgs län, innefattar det så kallade Gamla Finland (eller den del af landet, som åren 1721 och 1743 till Ryssland afsträddes), och upptager från vester till öster en längd af 22 Svenska mil, samt i bredd 18 mil. Areala innehållet utgör 376 qvadr. mil. Inom länet finnas städerna Wiborg, Fredrikshamn, Kexholm, Nyslott, Willmanstrand och Sordavala.

e. Kuopio, eller Savolax och Karelens län; innehåller det fordom så kallade Svenska Karelen, norra delen af Savolax och Rautalampi socken; är ifrån öster till vester 30 mil långt och ifrån norr till söder 20 mil bredt, och dess areala innehåll utgör 460 qvadrat-mil. Här ligger endast staden Kuopio.

f. Wasa län eller södra delen af Österbotten, med några sträckor af det egentliga Finland och Tavastland, är 24-28 mil långt och 22 mil bredt. Areala innehållet utgör 356 qvadrat-mil. Hit höra städerna Christinestad, Kaskö, Wasa, Ny-Carleby, Jakobstad och Gamla Carleby.

g. Uleåborgs län, det norra Österbotten med en del af Kemi Lappmark, är 56 mil långt, 30 mil bredt, och dess areala innehåll 784 qvadrat-mil. Hit höra städerna Torneå, Uleåborg, Brahestad och Kajana *).

Vid den fördelning af de Finska länen, hvilken stadfästades den 20 Juni 1775, bestämdes deras gränser efter strömmar och vattendrag. Härigenom har det på flera ställen inträffat, att en socken lyder under tvenne olika landshöfdingar, och då mångfaldiga olägenheter deraf ofta uppstått, har man länge varit betänkt på en ny läne-reglering för Finland.

II. — I juridiskt hänseende lyder Finland under 2:ne Hofrätter. Den första har sitt säte i Åbo och består af en president, en vice president, 7 hofrätts-

---

*) Vid ofvanstående uppgifter om lärens omfång, har man följt *Djurbergs Beskrifning om Svea rike; Fjärde Bandet, innefattande Finland.* Stockholm, 1808.

råd, 10 assessorer och ett stort antal af kansli-personer. Under denna hofrätt höra 4 Lagsagor, neml. 1) Åbo och Björneborgs lagsaga (som innehåller 8 domsagor); 2) Nylands och Tavastehus lagsaga (med 6 domsagor); 3) Kymmene lagsaga (med 5 domsagor); och 4) Wiborgs lagsaga (med 8 domsagor), samt dessutom Ägodelnings-Rätten för Wiborgs län och 17 magistrater. — Den andra har sitt säte i Wasa; med en president, en vice president, 4 hofrättsråd, 8 assessorer och en talrik kansli-personal. Under denna höra: 1) Wasa- och Uleå lagsaga, (bestående af 9 domsagor), och 2) Karelska lagsagan, (under hvilken höra 8 domsagor; samt 11 städer. — Ifrån hofrätterna appelleras till Senaten i Helsingfors.

III. — Uti ecklesiastikt hänseende delas Finland i tvenne stift, af hvilka hvart och ett styres af en biskop och ett konsistorium. Till Åbo stift höra 21 prosterier, nemligen: Domprosteriet, Wirmo, Wehmo, Björneborgs Nedre, Björneborgs Öfre, Tyrvis, Tammerfors, Hattula, Tavastehus, Raseborgs Östra, Raseborgs Vestra, Bjerno, Ålands, Wasa Nedre, Wasa Öfre, Jakobstads, Gamla Carleby, Brahestads, Uleåborgs, Kajana och Kemi prosteriet. De innehålla 127 pastorater, och om pedagogierna inberäknas nära 500 andeliga embeten. — Borgå stift består af 16 prosterier: Domprosteriet, Wiborgs, Fredrikshamns, Nyländska, Östra Tavastländska, Westra Tavastländska, Wasa Läns, Willmanstrands, Södra Savolax, Norra Savolax Öfre, Norra Savolax Nedre, Öfre Karelska, Nedre Karelska, Sordavala, Norra Kexholmska och Södra Kexholmska prosteriet.

I det så kallade Svenska, numera benämndt Nya Finland, äro äfven tvenne församlingar hvars Finska inbyggare bekänna sig till Grekiska läran. Dessa hafva tvenne kyrkor, en i byn Taipale i Libelits socken i Karelen; den dertill hörande församlingen är kringspridd i de omkringliggande socknarne, och utgör ungefär 160 hemman. Den andra är belägen uti Ilomants socken i samma landskap, der äfven församlingen uppehåller sig. Några från kyrkorna

mycket aflägsna af den Grekiska trosbekännelsen, hafva sina serskilta bönehus, hvilka dock blifvit allt mera sällsynta, äfvensom sina egna begravningsplatser, hvarest lik blifva nedsatte och vid presternas besök jordfästade. Vid hvarje hufvudkyrka finnes en pastor, en diakon och en klockare, hvilka, utom sin tionde, erhålla äfven lön af Ryska kronan. Presterne tillsätts af den heliga Synoden i Petersburg; men emottaga fullmakt af konsistorium i Borgå, under hvars uppsigt de stå. De måste vara kunniga i Finska språket, i hvilket de äfven af nämnde konsistorium blifva pröfvade; dock hafva de ofta en hel annan dialekt än deras församling. Gudstjensten hålles alldeles efter Ryska sättet, på Slavonska, hvaraf invånarne icke förstå ett ord. Under sådana omständigheter är icke att undra, om okunnigheten ibland dessa Grekiske kristna är ganska stor; i sednare tider hafva dock prester blifvit tillsatte, som ägt bättre insigter. Invånarne af Ilomants ligga närmare gränsen och hafva ett oftare umgänge med Ryssarne; de äro därför mera nitiske och intoleranta än Libelitserne. De komma Ryssarne temligen nära i seder, drägt, språk och det yttre: dock hafva de icke den Ryska munterheten; i deras melankoliska temperament igenkänner man deras Finska härkomst. För öfrigt är det lätt att åtskilja Greker och Lutheraner, isynnerhet kvinnorna. Sins emellan lefva de vänskapligt och endrägtigt, byn Ludanlaks i Ilomants socken undantagen, der sammankomsterna ofta slutas med dråpslag och andra illgerningar. Gränsens närhet gör det lätt för förbrytarne, att undgå straff. I sina hus, i tillagningen af sin mat, o. s. v. äro de högst renliga och snygga. Anhängarne af den Grekiska tron äro i det hela mera välmående, än deras Lutherska grannar: först, emedan de hjälpa sig med mindre, men också för det andra, emedan de såsom äldre invånare äro i besittning af de bästa hemman. Lutheranerna deremot bestå till större delen af sednare invandrade Savolaxare, hvilka måste åtnöja sig med sämre lägenheter; vidare klyfva de icke sina hemman i så små delar. För handel hafva de stor böjelse; de blefvo deri mycket understödde af sina trosförvandter på andra sidan om fordna riksgränsen,

och äfven detta har icke litet bidragit till deras välmåga *).

IV. — För allmänna undervisningen äger Finland följande offentliga inrättningar: 1 Universitet (i Åbo), 2 Gymnasier (i Borgå och Wiborg), 1 Cathedral-Skola (i Åbo), 7 Trivial-Skolor (i Uleåborg, Wasa, Björneborg, Tavastehus, Helsingfors, Lowisa och Kuopio), 5 Krets-Skolor (i Fredrikshamn, Wiborg, Kexholm, Nyslott och Sordavala), Paedagogier i alla de städer, hvilka icke hafva högre läro-austalter, en skol-inrättning för fattige borgares och koopvardi sjömäns barn **), en Elementar***) samt en Vexel-Undervisnings †) Skola, (alla tre i Åbo), och ändtligen ett antal Socken-Skolor i landsförsamlingarne. Sex af dessa sidstnämnde äro grundlade på *Ahlmanska* testaments-fondens bekostnad, (i Mesuby och Birkala sedan 1811, samt i Wesilaks, Lempäla, Kangasala och Pälkäne sedan 1817 ††). Tvenne ambulatoriska skolinrättningar, den ena i Wånå och den andra i Janakkala, äro stiftade genom en testamentarisk författning af framl. Borgmästaren G. John †††).

Äfven på Terwike gård i Perno, samt Anjala i Elimä socken finnes en barnskola †). De öfrige socken-

*) Åbo Tidningar, 1789; N:o 36, 37. — *A. H. Winter*, de ecclesiis Careliæ Svec. graecam religionem profitentibus, P. I, II. Åbo 1796, 97, och utdrag derur i Åbo Tidningar, 1798, N:o 2, 3, 6. — Jemför en uppsats af *Rühs*, i *Horns* Gött. Museum für Theologie und Literatur; St. 2.

**) *J. Tengström*, Afhandling om Presterliga Tjenstgöringen och Aflöningen i Åbo Erkestift; Del. 3. Åbo, 1822; s. 589.

***) Sedan 1817. — *Tengström*, l. c. s. 590.

†) Inrättad år 1820 af Akad. Apothek. Assessor *J. Julin*, samt på han bekostnad underhållen. *Tengström* l. c. s. 590.

††) *Tengström*, l. c. Del. 2. s. 473; Del. 3. s. 751.

†††) *Tengström*, l. c. Del. 2. s. 634, 639, 644, 648.

+) *Hipping*, Beskrifning om Perno-Socken i Finland. St. Petersburg, 1817; s. 143.

skolorna äro belägna i Kimito, Halikko, Kisko, Tam-mela och Jokkis, på Åland, i Mustasaari, Hyrynsalmi, (i Paldamo och Sotkamo skola sådane framdeles inrät-tas), Randasalmi, Pieksämäki, m. fl. Härtill komma ytterligare Katechet-skolorna i Lappmarken *). En stor del af socken-skolorna äro ambulatoriska.

V. — Medicinal-Statens. Högsta uppsigten der-öfver är anförtrodd åt Collegium Medicum, i Åbo. Sjelfva staten utgöres af 1 Accouchements-Läkare (i Åbo), 25 Provincial-Läkare (i Åbo, Björneborg, Tammerfors, Åland, Nystad, Tavastehus, Helsingfors, Eknäs, Heinola, Lovisa, Wiborg, Fredrikshamn, Kexholm, Sordavala, Kuopio, Karelen, Nyslott, Wasa, Ny-Carleby, Gamla Carleby, Saarijärvi, Uleåborg, Torneå, Brahestad och Kajana), 1 Hufvudstads-Läkare (i Helsingfors), 9 Stadsläkare (i Åbo, Björneborg, Helsingfors, Eknäs, Lovisa, Wasa, Gamla Carleby samt tvenne i Uleåborg), 11 Slotts-Läkare (i Åbo, Kastelholm, Tavastehus, Helsingfors, Heinola, Wiborg, Sordavala, Kuopio, Wasa, Uleåborg och Kajana), 8 Läne-Lazarets och Kurhus-Läkare (i Åbo, Tavastehus, Helsingfors, Heinola, Wiborg, Kuopio, Wasa och Uleåborg) 1 Hospi-tals-Läkare (i Kronoby), 2 Spinhus-Läkare (i Åbo och Willmanstrand) samt 8 Föreståndare för Vaccin-Depots (för Central-Depoten i Åbo, samt Provincial-Depoter i Helsingfors, Wiborg, Uleåborg, Wasa, Tavastehus, Kuopio och Heinola).

VI. — Den fordnä indelta Finska armeen, för hvilken indragning passevolance afgiften inflyter i Fin-ska militiæ kassan, utgjordes af följande regementen: Adelsfanan, Karelska Dragonerna, Åbo Läns regemente, med Rusthålls-Bataljon, Björneborgs regemente, med Rusthålls-Bataljon, Tavastehus regemente, med Jägare-Bataljon, Savolax Infanteri, Nylands Dragoner, Nylands Infanteri, med Jägare-Bataljon, Österbot-tens regemente, Kajana Bataljon, Karelska Jä-garena, och Wasa regemente. Dessutom uppstälde

*) *Tengström*, l. c. Del. 3. s. 613 — 619.

rotarne reserver till halfva antalet af de indelta soldaterna.

Nationella hären består för det närvarande endast af tvenne infanteri och ett jägar-regemente, alla tre på värfvad fot. Soldaterna göra ett exercitie-möte om året, och ligga för öfrigt kringspredde i landet, med undantag af Helsingfors eller Finska Undervisnings Bataljon, ständigt förlagd i nämnde stad, för att vänja de dit till tjenstgöring inkallade Finska officerare vid krigstjenst och vapenöfningar. — Till bildande af befäl för de Finska trupperna, finnes en Kadett-Skola inrättad i Fredrikshamn, med en derunder hörande Elementar-Skola. — För den militära lagskipningen är en Öfver-Krigs-Domstol nedsatt, samt till att besörja de ekonomiska befattningarne, ett Krigs-Kommissariat för den Aktiva arméen i Finland; begge i Helsingfors.

Topografisk Öfversigt.

Beskrifningen om Finland i *E. Tunelds* Geographie öfver Konungariket Sverige; Tredje Bandet. Stockholm 1795 (en af de bästa afdelningar i hela boken, emedan *Porthan* reviderade densamma), *Djurbergs* Beskrifning om Svearike; Fjärde Bandet, innefattande Finland. Stockholm, 1808, *Rühs* omarbetning af den *Büschingska* Geografien, samt baron *Hermelins* Kartor ligga till grund för denna del. Dessutom äro många enskilda afhandlingar begagnade, isynnerhet akademiska disputationer utgifna i Åbo, äfvensom uppsatser i Åbo Tidningar och det Finska Hushållnings-Sällskapets Dagböcker.

I.

Österbotten,

af Finnarne kalladt *Pohjanmaa* (*nordlandet*), äfven *Kainit*, och *Kainuu*, gränsar i norr till Lappmarken, i öster till Ryssland, i vester till *Westerbotten* och *Bottniska viken*, och i söder till det egentliga *Finland*, till *Tavastland*, *Savolax* och *Karelen*. Dess längd utgör 66, bredden 16—30 mil och areala innehållet 1004 kvadratmil. Landet synes till större delen varit *hafsbottnen*, hvarifrån vattnet efter hand affallit. *Bottniska viken* afsätter ännu årligen land. Sluttningen ner till hafvet är nästan omärklig, och äfven under vattnet tilltager djupet blott småningom, så att sjön först på vestra sidan erhåller ett betydligt djup. Norra delen af *Österbotten* liknar ett ofantligt morås, hvilket är inneslutit af landtryggen och hafvet, och hvarigenom de vid den förra samlade vattnen falla ner i det sednare: strömmarne äro till en del ganska stora och flyta nästan alla ifrån sydost till nordvest, parallellt bredvid hvarannan. De första invånarne hafva för fiskafångets skull satt sig ned vid floderna: moderkyrkorna ligga derföre också nästan alltid vid mynningen af någon elf; efter hand hafva åboerne utbredt sig åt sidorna, dock icke på allt för stora afstånd. På åtskilliga ställen upphöja sig enskildta berg, flere af anseelig höjd. Märkvärdigt är, att man i norra *Österbotten* ofta har känt jordskakningar och skalf. Den södra delen är på ett afstånd af 4 eller 5 mil från hafvet flack och består af god odlingsmark. Den östra delen eller *Kajaneborg* är jemn och genomskuren af stora sjöar, hvilka mycket gynna varutransporten.

Jorden består utaf sandhedar, af sand eller lersand; dock förekomma här och der långa och mäktiga lager

af lera. Spår af jern träffar man på flere ställen; jernhaltig sand och myrmalm förekomma ofta och begagnas af bönderne. I Pudasjärwi socken har man upptäckt koppar-anledningar, och i fordna tider har man till och med upptagit koppargrufvor; men i anseende till det ringa utbytet nu upphört dermed. Skiffer finnes i en sträckning längs landtryggen: här och der gifves det äfven sandstenar, hvilka äro dugliga till qvarn- eller slipstenar. Stora och mäktiga kalklager har man ännu icke upptäckt; i smärre quantiteter finnes kalk på flere ställen, hvilken äfven begagnas *). Genom flit och arbetsamhet hafva dock invånarne vetat att öfvervinna alla svårigheter, hvilka naturen lagt dem i vägen. Det södra Österbotten öfversände fordom, under goda år, anseende sädessöråd till Sverige; denna export har numera till det mesta afstadnat, i anseende till den höga införsel-tullen derstädes. I Laihela socken och dess granskap växer ett storkornigt rågslag, hvilket är bekant under namn af Wasa-råg, och är allmänt begärligt isynnerhet till utsäde. Norra delen frambringa mindre säd; invånarne hafva sysselsatt sig mera med fiskeri och tjärubräning än med åkerbruk. Likväl har förhållandet i detta afseende mycket förändrat sig, genom de öfverallt tilltagande moss-odlingarne. Det finnes trakter i denna del af landet, der man för 20 år sedan oftare hade missväxt än god eller medelmåttig afkastning, och hvilka nu ungefär blott hvart femte år hemsökas af de nattfroster, som förut så ofta förstörde landtmannens gröda. Betesmarkerna äro förträffliga, och boskapskötseln idkas därför med fördel: i ödemarkerna finnas de gräsrikaste betesplatser, men hvilka i anseende till deras aflägsenhet icke blifva begagnade. Inom Kajana län äro de bäst bibehållna skogar i hela Finland. Här och i norra Österbotten hör jagten i allmänhet till de förmånligaste näringsgrenar. De förnämsta produkterna äro spanmål, ved, tjära, beck, pottaska, tran, talg, smör, boskap, och fisk.

*) Se: P. A. Gadd, Inledning till Österbottens Mineralhistoria. Åbo 1788; s. 8.

Österbottens allmänna vattudrag äro redan förut omnämde; blott de förnämsta floder skola derföre här korteligen namngifvas. 1) Torneå elf, 2) Kemi elf, de största af de Österbottniska floderna, hvilka begge uppstå af flere grenar i Lappmarken; 3) Simo elf, kommer från den stora sjöu Simojärwi; 4) Kuiwajoki; 5) Ijo elf; 6) Kimingi elf; 7) Uleå elf, hvilken isynnerhet gagnar invånarne af Kajana vid varutransporter, ehuru den har åtskilliga besvärliga forsar, isynnerhet Pyhäkoski, der strömmen i en sträcka af mer än $\frac{1}{2}$ mil störtar med en krökning ner mellan branta berg. På upprensandet af denna ström arbetas för det närvarande med mycken framgång, och detta blir ofelbart ett af de mest ganneliga företag; 8) Siikajoki; 9) Pyhäjoki, hvilken ända till dess ursprung, ungefär 16 mil långt, blifvit gjord segelbar genom ett slags upprensning; 10) Kalajoki; 11) Raumajoki; 12) Wetilijoki, äfven kallad Gamlå Carleby elf eller Stor-Ån; 13) Esse-Å, 14) Lappojoki eller Ny-Carleby elf; 15) Storkyro-elfven, den största ström i södra Österbotten; 16) Laihela-Å; 17) Närpes-Å; 18) Lappfjärds-Å vid Christinestad. Nästan alla dessa vatten uppstå af större eller mindre sjöar.

Österbotten består af 9 fögderier eller härader, hvaraf de 5 första höra till Uleåborgslän, de 4 sista till Wasalän.

1. Torneå Härad.

Detta härad, ehuru bebott endast af Finnar, lydde fordom under Westerbottens höfdingedöme; men förenades, efter fredsslutet i Fredrikshamn, med Uleåborgs län.

1). Torneå, den nordligaste af alla Finlands städer, är belägen på Svensar ö vid Torneå elfs utlopp i hafvet, 93 Sv. mil från Åbo, samt 15 från Uleåborg. Dess polhöjd är 65° 51 minuter. Staden erhöill privilegier den 12 Maj 1621, och stapelrättighet år 1765, samt äger en förträfflig belägenhet; men är illa bygd, med trånga, krokiga gator. Handeln har, sedan 1809, mycket aftagit, och 1815 ägde staden en-

dast tvenne större skepp, utom lastbåtar; de handlandes antal var 17, öppna bodar 14. Folkmängden uppgick år 1820 till omkring 600 personer. De allmänaste utförsel varorna äro isynnerhet smör och lax, och derjemte viktualier, tjära, bräder, bjelkar, skinnvaror, m. m. Största delen häraf nedföres till staden från det inre af landet på båtar och flottor, utmed Torneå elf, eller ock vintertiden med slädar, och nordligare med rehnar och rehuslädar (kallade *Ulfia* eller *Puffa*); hvar och en sådan upptager ett lass af 10—12 pund. Handeln med Lappmarken anses gauska fördelaktig. Största delen af stadens utförsel sker på Stockholm. Sjöfarten kan sällan begynnas för än i medlet af Juni, samt upphör i Oktober. Hamnen eller lastplatsen är belägen $\frac{3}{4}$ mil från sjelfva staden.

2. Kemi Härad.

2). Kemi, vid utloppet af elfven med samma namn, hvarest på en ö en marknad årligen hålles. Socken äger en med en pelargång smakfullt sirad kyrka. Den är uppförd af sandskiffer, som ej långt från kyrkan brytes ur en bergskedja, Kallinkangas; den är ljus och klar, hård och fint skimrande; kvaderstearne äro af naturen jemna och släta, liksidiga och högst beqväma till bygnad; de låta dessutom lätt bryta sig. Blocken ligga på hela bergshöjden uppe i dagen och stå i en nordlig lutning af ungefär 60 gr. från horizontal-linjen. Älven vid Taiwalkoski, 2 mil från kyrkan, är ett flintstens skifferbrott, hvilket sträcker sig nära en åttendedels mil längs elfven. Styckena sönderfalla likasom af sig sjelfva i större och mindre block, hvilka äro från $\frac{1}{4}$ till 1 aln tjocka och 1 å 2 alnar långa, samt brytas utan möda.

3. Uleå Härad.

3). Nyby, inom Ijo socken och Olhava by, ej långt från hafvet. Härstädes anlades år 1783 ett glasbruk; men hvilket snart nedlades. Åtskilliga andra anläggningar såsom sågverk och mjölqvarn, äro der ännu för hand.

4). Karlö, på Finska *Sailuoto*, en ö i Bottniska viken, $3\frac{1}{2}$ mil i vester från Uleåborg, hvilken med åtskilliga smärre, dertill hörande öar, utgör ett eget pastorat. Invånarne äro berättigade, att äfven på vestra sidan idka strömmingsfiske: sjählfångsten är indräktig. Ett sandberg och en fyrbåke på Marjaniemi tjena sjöfarande till rättelse.

5). Uleåborg (*Ulaburgum*), Finska *Sulu*, en sjö- och stapelstad, 78 mil från Åbo, under $65^{\circ} 2'$ och $7^{\circ} 5'$ i öster från Stockholm på södra sidan om utloppet af Uleå-elfven, hvilken straxt nerom staden genom ett vattenfall, Merikoski, utgjuter sig i hafvet. Staden har ett sundt läge och godt vatten, och genomskäres af en liten bäck. Den blef anlagd år 1605 försedd, med privilegier år 1610, samt erhöll 1765 stapelrättigheter. Uleåborg har 2 torg, 23 gator, en rymlig korskyrka i gemenskap med Uleåborgs socken, ett rådhus af trä, åtskilliga andra offentliga bygnader och ungefär 350 hus, till det mesta af trä. Landshöfdingen öfver Uleåborgs län har, tillika med kanslistaten, här sitt säte. Staden äger anseelig jord, dock mest af eländig beskaffenhet. År 1820 räknade den omkring 4100 invånare. Uleåborg, jemte Åbo, drifver af alla Finska städer den vidsträcktaste handel. Der funnos år 1816 ungefär 30 köpmän, och 65 handtverkare. Om sommaren, i synnerhet mot hösten, blifva varorna hitskaffade dels nerför Uleå-elfven, dels till lands, och om vintern på slädar; man räknade fordom från Sept. till Maj omkring 200 slädar som ankommo till staden. Dess förnämsta utförsel artiklar äro tjära, beck, bräder, bjelkar, talg, smör, lax, sik, hudar, fjäder, m. m. Importvarorna bestå förnämligast af salt, jern, hampa, lin, spanmål, specerier, m. m. Stranden, Hahtiperä kallad, bildar likasom en liten köping för sig sjelf, och är besatt med flere rader af bodar och magasiner. Hamnen är uppgrundad af sand, och ankarplatsen ungefär en half mil från staden; men äfven här måste, i anseende till en framför liggande sandbank, fartygen först till någon del utlastas på reddan: man påstår, att inloppet kan förbättras genom upprensning. Fabrikerna äro af ingen betydighet. Bredvid staden är en mineral-

brunn, som blifvit försedd med ett brunnsrens och be-
gagnas af sjuka. Af det fordnas slottet äro blott få
ruiner öfriga. — Johannes Messenius ligger be-
grafven i stadens kyrka, der hans porträtt och en
grafsten öfver honom ännu finnas kvar. — Genom en
härjande våldeld år 1822, nedbrann en stor del af staden.

4. Kajana Härad.

6). Manamansalo, en stor i Uleå träsk belä-
gen ö, öfver $1\frac{1}{2}$ mil lång och $\frac{3}{4}$ mil bred, samt 5 mil
i omkrets; har 27 smärre insjöar och består af tio
hemman.

7). Kajana (*Cajania*), på Finska Kajani, i Paldamo
socken, under $64^{\circ} 13\frac{1}{2}$ min. en landstad vid stranden af
Koivukoski fors, ungefär 17 mil i öster från Uleåborg
och 14 mil från Ryska gränsen. Den blef anlagd 1650
af grefve Brahe. Staden är dåligt bygd. År 1820 ha-
de den en folkmängd af omkring 360 personer. En-
dast tvenne handlande hafva öppna bodar; deremot
blir den härvarande årsmärknaden talrikt besökt, äf-
ven af Ryska köpmän. Liffigast är rörelsen på första
vinterföret, när bönderna från Savolax och Karelen
infinna sig med sina produkter. Hufvudsakligen nära
sig borgarne af boskapsskötsel och åkerbruk. Slottet
Kajaneborg låg midt uti en forsande ström; det var
uppfördt år 1607. Ryssarne sprängde det i luften ef-
ter dess intagande år 1717; det är obekant om detta
skedde antingen af våda eller med afsigt. Sedan har
det förfallit allt mera, och alldrig åter blifvit istånd-
satt. — Den ryktbare och orolige Johannes Mes-
senius, beskyldt att hafva underhållit en hemlig bref-
vexling med konung Sigismund i Polen, samt Jesui-
terna, satt fängslad på Kajaneborgs slott från 1616 till
slutet af år 1635, då han blef lösgifven och bodde i
Uleåborg, till sin död 1637.

5. Salo Härad.

8). Brahestad (*Brahestadium*), på Finska *Prähen-*
eller Salosten-kaupunfi, $64^{\circ} 43'$ polhöjd, en stapelstad, $69\frac{1}{4}$
mil från Åbo, vid ändan af en utaf 2 små halföar bildad
hafsvik. Den blef först anlagd af grefve Brahe, kal-

lad efter honom och 1649 försedd med privilegier; erhöll 1765 tillåtelse att drifva utrikes handel, ehuru stäld under tullkammaren antingen i Uleåborg, Gamla Carleby eller Wasa. Men år 1791 beviljades staden enskildta stapelrättigheter. Den innehåller 21 kvarter, med 10 räta gator. År 1820 utgjorde invånarne omkring 1,300 personer. År 1815 funnos i staden 20 öppna handelsbodas. Utförseln består af tjära, beck, smör, talg, hudar och något bjelkar. Salt spanmål, jern, kalk och specerier, äro de förnämsta importvarorna. Förut har hamnen varit god, men nu kunna blott halflastade fartyg inlöpa; de större och mera lastade måste gå för ankar $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ mil ifrån staden. Natten emot den 6 Oktober 1810 nedbrann större delen af densamma, hvilken dock numera är åter uppbygd.

6. Korsholms norra Fögderi.

9). Gamla Carleby (*Carolina Antiqua*), på Finska Roffola, en stapelstad, 55 mil från Åbo, vid en liten sjörd; är anlagd af Gustaf Adolf år 1620 och temligen väl bygd. Staden har 12, hvarannan regelbundet genomskärande gator (den längsta 1,224 alnar lång) och 255 gårdstomter. År 1820 utgjorde invånarne omkring 1,860 själar. Staden drifver en ausenlig handel med nya fartyg, tjära, beck, pottaska, smör, talg, bräder, o. s. v. År 1816 hade borgarena 30 fartyg om 2,758 lästers drägt. Antalet af öppna handelsbodas uppgår till 14. Bland fabrikerna förtjena ett tobaks-spinneri och tvenne beckbruk att nämnas. Staden äger någon åkerjord af eländig beskaffenhet, men hvilken dock odlas med mycken slit och omsorg; hufvudsakligen planteras tobak och potates. Hamnen, Trollö, är $\frac{1}{2}$ mil aflägsen, men har, genom en framför densamma uppkommen sandbank, blifvit otillgänglig för djuptgående och lastade fartyg, så att de måste lossas och utlastas på redden.

10). Jakobstad (*Jacobstadium*), på Finska Pietarsaari, under $63^{\circ} 41' 6''$, $51\frac{1}{2}$ mil ifrån Åbo, med en bekväm hamn, är anlagd 1653 af enke grefvinnan Brahe, och 1660 försedd med privilegier. År

1820 steg folkmängden till 1,240 personer. Staden har tolf öppna handelsbodas, och drifver en anseelig handel med tjära (hvaraf 1814 utfördes öfver 13,000 tunnor), beck (emellan 4 och 500 tunnor) pottaska (omkring 2,400 lpd.), plankor (500 tolfster), allehanda trädvaror, kimrök (3—4000 bössor), nya fartyg, något talg och smör, o. s. v., hvilka varor merendels afsätas i Stockholm. Hela exporten uppgick, till något mer än 80,000 R:dr. Sv. banko. År 1815 ägde borgarene 18 fartyg, af 1365 lästers drägt. Jakobstad har ett beckbruk, samt en tobaks fabrik.

11). Pedersöre, fordom den folkrikaste socken i hela Österbotten, men är numera delad i tvenne: Pedersöre och Lappajärwi. Kyrkan ligger nära vid Jakobstad och är försedd med ett högt torn, som tjernar till landkänning för sjöfarande. Invånarne äro högst industriösa och utmärka sig genom sitt åkerbruk.

7. Korsholms medledels Fögderi.

12). Ny-Carleby (*Neo-Carolina*), på Finska *Uusi-Karleby*, äfven *Joensuun Kaupunki*, 63° 31' 38" höjd., 49½ mil ifrån Åbo, 1 mil från Lappjokis utlopp i hafvet, blef anlagd år 1614, men erhöil ej privilegier för än 1620. År 1820 hade den omkring 780 invånare. Staden ägde 1814 sjutton öppna handelsbodas. Utskeppningen består af tjära, beck, pottaska, smör, talg, kött, bräder, o. s. v. De ringare af invånarne idka strömmingsfiske. Hamnen ligger en mil från staden vid mynningen af elfven.

13). Orisbergs jernbruk i Storkyro socken, har 500 skeppunds smide, 1 stångjerns-hammare, 2 stångjerns-härdar och en knipsmedja.

14). Kimo; ett jernbruk i Wörå socken, med 1165 skeppunds stångjerns-smide, 2 stångjerns-hamrar, 4 stångjerns-härdar samt 1 knipsmedja.

15). Orawais, en under nämnde bruk lydande masugn, belägen i det till Wörå hörande kapellet Orawais.

8. Korsholms östra Fögderi.

16). Jywäskylä kapell under Laukas socken. Härstädes finnes en mycket besökt marknadsplats, hvar-

est några handtverkare (färgare, guldsmed, m. m.) nedsatt sig, hvarföre ock nyligen fråga blifvit väckt om en stads anläggande derstädes. Belägenheten, vid norra stranden af Päijäne sjö, synas vara ganska förmanlig.

9. Korsholms södra Fögderi.

17). Wasa (*Wasa*), $63^{\circ} 41' 35''$, en af Carl IX anlagd och efter hans familj benämnd stad, 41 mil från Åbo, hvilken, sedan den blifvit säte för en hofrätt, betydligt tilltagit i storlek. Den har 7 raka och breda hufvudgator och 8 tvärgator, en skön stenkyrka och åtskilliga andra offentliga bygnader. Hofrätten är ett skönt hus, af 3 våningar. Inskriften lyder; *Gustavus III R. S. anno imperii XII. exstruxit Themidique dicavit*. På vestra sidan är en fri, med träd planterad plats, kallad Gustafs torg. År 1820 räknade Wasa 3020 invånare. År 1815 hade den 19 fartyg. Staden drifver en ansenlig handel och utskeppar tjära, beck, bräder, saltpetter, pottaska, samt till Stockholm allehanda viktualievaror. Några fabriker (ett beckbruk, garfverier, o. s. v.) äro af ingen betydighet. Wasa har ett litet boktryckeri. Hamnen är alldeles utgrundad; fartygen måste gå för ankar i den lilla hamnen Brändö, en mil från staden.

18). Korsholm, en kungsgård, invid staden, fordom ett slott, hvilket tjente till guvernörens residens, men nu är förfallit.

19). Kaskö, en den 30 Juli 1785 privilegierad stapelstad på en ö, i Närpes socken, under $62^{\circ} 23'$ polhöjd, $\frac{1}{4}$ mil från fasta landet, 3 mil i nordvest ifrån Christinestad, samt 8 mil från Wasa. Den har ett skönt läge, en förträfflig hamn och egnar sig fullkomligt till en fästning. År 1820 hade staden omkring 600 invånare, hvilka äga några skepp och idka handel samt åtskilliga handtverkerier.

20). Östermyra jernbruk uti Ilmola socken, med 1,200 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 2 stångjerns-hamrar, 3 stångjerns-härdar och 1 knipsmedja. Ett krutbruk är derstädes för det närvarande under anläggning.

21). Christinestad (*Christiaæstadium*), en år 1649 af grefve Brahe anlagd och efter hans första maka, Christina Catharina Stenbock, benämnd stad, 27 mil ifrån Åbo, på en halfö. År 1820 hade den omkring 1200 invånare. Utskeppningen består af tjära, beck, åtskilliga trädsaker, skälspeck, strömming, allehanda viktualier, äfven lefvande boskap, isynnerhet mjölk-kor, hvilka anses för de bästa som Finland frambringar. Hamnen är god och beqväm; utomdess äro ännu 5 andra lastplatser för hand.

II.

Det Egentliga Finland.

Denna del af landet gränsar i vester till Bottniska viken, i norr stöter det till Österbotten, i öster till Nyland och Tavastland, samt i söder till Finska viken. Längden utgör 27 mil, bredden ungefär 14 mil och areala innehållet 286 kvadratmil. Utom Kumo-elf, af hvilken det stora vattudraget mellan Finland och Tavastland föres ut i Bottniska viken, finnes det en mängd smärre floder: Eura-Å, Sastmola- (eller Karwia-) Å, Åbo-Å hvars större gren kallas Aurajoki, Pemar-Å, Halikko-Å, Bjerno-Å, o. a. Äfven finnas många smärre och större sjöar. Den mellersta delen är till det mesta jemn: på sjösidan och vid Tavastländska gränsen blir landet bergigare. Den vestra och södra delen består af otaliga skär, med en mängd hebodda och uppodlade öar. Landet är fruktbart, isynnerhet i söder; den norra delen är deremot mindre uppbrukad. Fiskfångsten på kusten är anseelig: fisken afyttras dels i landet, dels till Stockholms fiskhandlare. Vid de yttre skären fiskas strömming, hvilken försändes till Stockholm, Nyland och Estland. Äfven gifves det anseeliga skogar, hvilka leverera bjelkar, brännved, tjära och bräder. Bönderna i socknarne kring Nystad förfärdiga en mängd träd-kärl, hvilka utskeppas dels af dem sjelfva, dels af Nystads och Raumo borgare. Här finnas också anseeliga kalkbrott; ett stort lager af kalkberg tager sin början i Åbo-län, och stryker igenom de Finska skären längs Finska viken. I Björneborgska distriktet visar

sig en vidlyftig skiffergång, som delar sig i flere grenar; skiffen är ganska god att bruka till taktäckning. I Åbo-län finnas flera jernbruk. Bönderne hafva fri skeppsfart, och föra derföre sjelfva större delen af sina produkter till Sverige. — Det Egentliga Finland delas i 2 hufvuddelar.

a. Åbo-Län.

1. Halikko Härad.

1). Kimito, den största ön uti Finska skären, innehåller en hel socken. Den har ett ansenligt kalkstensbrott, ett jernbruk, Björkboda, (med 700 skeppunds privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare och 2 stångjerns-härdar), samt Dahls masugn.

2). Bjerno. — Inom denna socken ligga: 1) Koskis bruk, med tvenne smältugnar, hvarest råkoppar tillverkas af malm från Orijärvi grufvor; 2) Tykö jernbruk, med 1 masugn och 1 knipsmedja, samt 3) Kusto jernbruk, med 450 skeppund privilegieradt årligt stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare, och 1 stångjerns-härd.

3). Uskela socken, med Kirjakkala jernbruk, hvilket har 805 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare samt 2 stångjerns-härdar. — På Juvankoski, är ett pappersbruk inrättadt.

2. Piikie Härad.

4). Åbo (*Aboa*), på Finska *Turft* (förvrängdt af det Svenska *torg*), $60^{\circ} 27'$ och $4^{\circ} 39'$ i öster om Upsala, en stapelstad, 41 mil postvägen från Stockholm, vid Aurajoki, som, 60 à 100 alnar bred, flyter genom staden, hvilken nästan på alla sidor är omgifven af höga berg och backar. Den är indelad i 5 kvarter, hvaraf 3 ligga på den sydöstra och 2 på den nordöstra sidan om strömmen; de förenas genom en trädbro. Åbo har 3 torg, Gamla och Ny-torget, samt Kyrkotorget, 102 gator och något öfver 1,100 hus; men blott en kyrka, Dom- eller St. Henriks-kyrkan, hvilken är 150 alnar lång, $63\frac{1}{2}$ aln. bred och 75 alnar

hög, och hvarest gudstjensten hålles så väl på Svenska som Finska språket. Utom det nya universitets-huset, vid domkyrkan, gifves det ännu åtskilliga andra anseuiga bygnader, hofrätts-huset, rådhuset, stadshuset, tullkammaren, ett packhus, o. s. v., alla samtliga belägna vid eller nära det stora torget; dessutom presidents och landshöfdinge residenserna, o. s. v.

Åbo är säte för en landshöfding, en hofrätt, en biskop och ett universitet. Till sin inrättning liknar detta sidsta fullkomligen de Svenska. Lärare personalen är delad i fyra fakulteter, och sedan år 1811 har den Theologiska 4 professorer och 2 adjunkter; den Juridiska, 2 professorer och 2 adjunkter; den Medicinska, 3 professorer och 4 adjunkter, samt den Filosofiska, 11 professorer och 12 adjunkter. Dessutom kan i hvarje vetenskap antagas så många Docenter, som dertill, genom aflagde specimina, göra sig berättigade. Universitetets Språk- och Exercitie-Mästare äro åtta. Antalet af de under läseterminerna närvarande studerande uppgår vanligen till mer än 400. Till deras understöd finnas åtskilliga både enskildta och offentliga stipendier, bland hvilka de sednare äro ganska betydliga. Studenterna indelas i vissa nationer, af hvilka en hvar har en professor till inspektor: 1. *Åbo* (ifrån Åbo stad och södra delen af Egentliga Finland *); 2. *Borealiska* (ifrån norra delen af det egentliga Finland, samt Åland); 3. *Satakunda* (ifrån Satakunda eller Björneborgska området); 4. *Tavastländska* (från hela det gamla Tavastland); 5. *Nyländska*; 6. *Wiborgska* (ifrån Savolax och Karelen); 7. *Österbottniska*; samt 8. *Svenska* nationen. Fordom blef universitetet talrikt besökt äfven af Svenskar; numera uppehålla sig derstädes endast några få, vanligen dertill föranledde af enskildta omständigheter. År 1815 blef det nya Akademie huset färdigt, hvartill Gustaf IV Adolf och hans gemål sjelfva lade grundstenen, den 24 Juli 1802. Universitetet äger en liten botanisk trädgård; men nyligen är ett stort fält (den så kallade Biskops-åkern) inköpt, till an-

(*) Den fordna *Australiska* nationen är sammanslagen med den *Aboensiska*.

läggande af en sådan. Akademiens samlingar hafva, genom erhållna anslag af Ryska styrelsen samt privata personers gåfvor, blifvit ganska rika. Det natural-historiska museum och mynt-kabinettet hafva sålunda ansenligen förökadt sig; och samlingen af fysiska instrumenter är högst betydlig. Dessutom har akademien erhållit ett astronomiskt observatorium, ett kemiskt laboratorium samt en anatomi sal, och för det närvarande är man sysselsatt med uppbyggandet af hus för ett kliniskt institut. Universitets biblioteket *), för hvilket man under sednaste åren gjort flera inköp, utgör numera omkring 40,000 band. På sätt det är öfligt i Sverige och Finland, erhåller biblioteket ett exemplar af alla arbeten hvilka inom Ryska riket utkomma; och dessutom är en bytesförening (*Tauschverein*) ingången med universiteterna i Tyskland, om öfversändande af egentligen akademiska skrifter. Bibliothekets hela fond, i statsanslag och andra inkomster, uppgår till nära 5000 R:dr Sv. Banko. Den år 1801 aflidne professoren Billmark testamenterade till universitetet större delen af sin förmögenhet, öfver 20,000 Riksd. Af räntorna utaf denna summa skola årligen 600 Riksd. användas på biblioteket, och 66 Riksd. 32 sk. till understöd för den botaniska trädgården. Äfven Porthan har under vissa vilkor testamenterat det sina förträffliga samlingar, isynnerhet för Finlands historia och geografi. — De öfriga läroanstalterna i Åbo, utom universitetet, äro en katedral-skola, med 9 lärare, en navigations-skola, samt trenne i det föregående (s. 93) omnämnde lägre barnskolor.

Åbo stad har två boktryckerier, och derstädes utgifves för det närvarande tre dagblad: Åbo Tidningar **), de redan omtalade *Turun Wiikko Sanomat*

*) Om dess äldre öden, se: *Porthan, Historia bibliothecae Aboensis. Aboæ, 1787. 4:o*

**) Första årgången utkom redan år 1771 under titel: *Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo.* Dessa fortsattes oafbrutet till 1778, då de för åtskilliga omständigheters skull upphörde. Från 1782—1785 utgafvos de ånyo, vid hvilket år de åter afstodnade, i följd af kongl. påbudet, att veckoskrifter blott med ser-

(Åbo Vecko-Underrättelser), samt Åbo Underrättelser (sedan 1824).

Inom Åbo finnas för öfrigt följande inrättningar. Collegium-Medicum, hvilket har till ordförande en medicinæ professor, och dess fyra ledamöter, utgöres af tvenne professorer ur medicinska samt tvenne ur filosofiska fakulteten. — Ett Accouchements Hus. — Ett Läne-Lazarett. — En Central-Vaccin-Depot. — Kontroll-Verket (se sid. 89). — Ett Bibel-Sällskap. — Finska Hushållnings-Sällskapet; en förening hvilken ganska fördelaktigt verkat på landets odling och välmåga. Genom sin Förste Sekreterare utgifver det en periodisk skrift för ekonomi och teknologi: *Underrättelser från Kejsersliga Finska Hushållnings-Sällskapet*. Nämnde embetsman har i Åbo inrättat äfven en Spinn- och Väfskola. — Kommitteer för regleringen af Kyrko-Ärenderna i Finland. Dessa äro fyra: 1) för Psalmboken, 2) för Handboken, 3) för Kyrko-Ordningen och 4) för Katechesen. Hvar och en har

skildt tillåtelse skulle få utgifvas. Prenumeranterne erhöles de felande arken under titel: Blandade afhandlingar, såsom ett bihang till de af et Sällskap i Åbo utgifne Tidningar. År 1789 förskaffade sig förläggaren ett kongl. privilegium, och en fortsättning utkom under benämning: Åbo Nya Tidningar; men hvilka afstodnade med sagde år. Sedan 1791 hafva de utan afbrott blifvit utgifne, och benämndes först Åbo Tidningar, intill år 1800, då de erhöles namn af Åbo Tidning. Detta förändrades 1810 till Åbo Allmänna Tidning, då denna blef landets officiella blad. Sedan denna rättighet, med år 1819, upphörde, återtog, med 1820, den gamla benämningen Åbo Tidningar. Oktav-formatet förbyttes 1791 till quart-format. För de äldre åren innehåller detta blad en skatt af viktiga materialier, för Finlands historia och geografi. — Periodiska skrifter utgifne i Åbo, hafva för öfrigt varit: *Aura*, Häft. 1, 2, tryckte 1817, 1818; *Mnemosyne*, fortsattes från 1819—1823, samt *Åbo Morgonblad*, från Januari—September, 1821. Det bristande arktalet ersattes genom: *Oskylldigt Ingenting*.

har medlemmar från Finlands begge stift. — Kommissionen för reglerandet af den Akademiska Lagstiftningen och Administrationen, samt ett Musikaliskt Sällskap. Detta utgör en förening emellan enskildta musikalskare, ingången redan år 1789, hvilken åter blifvit förnyad.

År 1820 hade Åbo en folkmängd af 12,670 personer. Borgerskapet är indeladt i 3 klasser eller societeter: handelsmän, handverkare och det så kallade Finska borgerskapet, af hvilket stadens 24 äldsta väljas. Åbo drifver en betydlig inhemsk och utländsk handel. Utskeppningen består af bräder, bjelkar, strömming, tjära, viktualier, gröfre lärfter, m. m. Staden äger ett stort antal större och mindre fartyg, genom hvilka de underhålla en liflig gemenskap, isynnerhet med Stockholm, samt äfven med några Tyska platser. För passagerare emellan Sverige och Finland, har Åbo några ganska bekväma och snäseglände farkoster, kände under namnen sumpar eller paketter. Större skepp måste gå för ankar, vid Beckholmen, ungefär $\frac{1}{2}$ mil i sydvest från staden; de smärre kunna segla ända upp till bron. Det finnas i Åbo 1 skeppsvarf, 2 tobaksfabriker, 1 sockerbruk, hvilket dock icke drifves för det närvarande, tvenne klädesfabriker (den ena inom staden, och den andra nära derintill), en buldans- och en strumpfabrik. De lägre folkklasserna tala Finska; köpmän och handverkare deremot Svenska, dock med en egen dialekt.

Åbo slott ligger vid Aurajokis utlopp i hafvet, på en landttunga, och är på 3 sidor omgifvit af vatten. Det är den äldsta fästning i landet, och har i anseende till byggnaderna under sednare tider åtskilliga gångor blifvit utvidgadt och förbättradt; men några murar eller vallar återstå der icke mera. Äfven de straxt utanför slottet år 1808 uppkastade jordbatterierna, hafva nedrasat. Slottet har en kyrka, och de öfriga rummen äro inrättade till garnisons rum, magasin och fångrum. — Kuppis eller St. Henrikskälla nära vid staden, anses för en af de bästa mineralbrunnar i Finland. Här finnes en inrättning till beredande af Carlsbader vatten.

5). Möllby, ett pappersbruk i Kaxkerta kapell, under St. Karins eller Nummis socken.

3. Masku Härad.

6). Ön Runsala, $\frac{1}{2}$ mil i vester från Åbo, är beväxt med ekar och hassel, och berömd för sitt behagliga läge.

7). Nådendal, en liten sjöstad, $1\frac{1}{2}$ mil från Åbo. År 1400 grundades här af Brigitta-orden ett kloster, i hvars granskap en liten stad uppbygdes 1443. Den hade 1820 660 invånare, hvilka drifva någon handel med boskap, hästar och viktualier, äfvensom med strumpor, hvilka hufvudsakligen afsättas i Stockholm. Bredvid staden är en hälsobrunn, hvilken blir temligen talrikt besökt.

8). Ut i Yläne kapell under Pöyttis socken, är en klädesfabrik anlagd.

4. Wirmo Härad.

5. Wehmo Härad.

9). Nystad (*Neostadium*), en sjöstad, med frihet att handla på Östersjöhamnarne, $8\frac{3}{4}$ mil från Åbo, blef anlagd 1617 och har en god hamn. År 1820 räknades folkmängden till 1600 personer. De drifva handel med läkten (hvaraf de årligen utföra flere hundra tolfter), trädkärl (hvaraf de afsätta mest bland alla Finska städer), lifsmedel och linneväf, på Sverige, Danmark och Tyskland. Äfven tillverkas der en myckenhet ylle- och linnetyger, samt strumpor.

b. Björneborgs län, eller Satakunda.

6. Nedre Satakunda Härad.

10). Raumo, $61^{\circ} 7'$, 10 mil från Åbo har en god hamn och rättighet att drifva handel på Östersjön. År 1820 uppgäfvos invånarne till 1783 själar. Deras aktiva handel har i nyare tider mycket aftagit; hvaremot frakthandeln tilltagit. Allehanda trädvaror, läkten, bräder, och trädkärl utskeppas, till Sverige, isynnerhet Stockholm, äfven björkbark, ved och vik-

tualier. Raumo har ett skeppsvarf. De fattigare invånarne lefva af landtbruk, af potates-plantering och af fiskfångst. Spetsknyppling är en allmän sysselsättning: de här förfärdigade spetsar sökas mycket, och vinna äfven utomlands bifall och afsättning. Raumo blef af konung Christoffer år 1441 försedt med privilegier. Under katholska tiden fanns här en mycket besökt och ryktbar skola, känd under namn af *Collegium Raumense*. — I sednare tider har hälsobrunnen derstädes blifvit mycket begagnad, samt försedd med en inrättning för tillverkande af Carlsbader vatten.

11). Säkylä, 7 mil i öster från Raumo, har ett ansenligt qvarnstensbrott, hvarur invånarne i socken årligen utbryta och tillhugga öfver 100 qvarnstenar, hvilka afsättas icke blott i Finland och Sverige, utan äfven i Revel och Riga. De största här bearbetade stenar äro 1 aln tjocka och $2\frac{1}{2}$ aln i diameter.

12). Björneborg (*Bicorneburgum* l. *Arctopolis*), en välbelägen stapelstad, 13 mil från Åbo vid Kumofelf, hvilken straxt nerom staden delar sig i flere grenar och derigenom på ett afstånd af halfannan mil bildar åtskilliga öar. Den hör till en af Finlands äldsta städer, och blef 1558 flyttad till sitt nuvarande ställe. Den 10 Juni 1801 afbrann hela staden; men har efter en bättre, något utvidgad plan blifvit åter uppbyggd på den gamla platsen. År 1820 hade Björneborg en folkmängd af omkring 3170 personer. Den utländska handeln är icke obetydlig. Exporterna bestå i bräder, läkten, bjelkar, trädkärl, tjära och beck. Björneborg har ett skeppsvarf, några obetydliga fabriker, isynnerhet 2 tegelbruk, och ansenlig åkerjord. Hamnen Råfsö ligger 3 mil från staden; smärre fartyg kunna komma henne på 1 mil nära vid Sandudden, och de, som icke gå djupare än 6 fot, kunna lägga an vid bryggan.

13). I Torsnäs by af Ulfsby socken, $\frac{1}{2}$ mil ifrån Björneborg, är ett glasbruk anlagdt.

*) Se *Gadolin*, Om Säkylä qvarnstensbrott, Åbo 1801, 4:o.

14). Fredriksfors, i Ulfsby socken, ett jernbruk med 1110 skeppund stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare, 2 stångjerns-härdar och 1 knipsmedja. Dessutom äro en del af verken, efter en öfvergången vådeld, ännu icke uppbygde. Bruket är inköpt af Finska statskassan (se föreg. sid. 35).

15). Norrmark, äfven ett jernbruk i samma socken, med 500 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare, 1 stångjerns-härd och 1 knipsmedja.

16). Kauttua jernbruk, uti Eura socken, har 1350 skeppunds privilegieradt stångjerns-smide, 2 stångjerns-hamrar, 3 stångjerns-härdar och 1 knipsmedja.

7. Öfre Satakunda nedredels Härad.

8. Öfre Satakunda öfredels Härad.

17). Tammerfors, på Finska Tammerkoski eller Tamperi, en landtstad, som grundades år 1779, 18 mil från Åbo, vid Tammerfors-elf mellan Nesi- och Pyhäjärwi-sjöar. År 1820 räknades invånarne till 956 personer. I Febr. hålles här en stor marknad, hvilken besökes af handlande från flere Finska städer och af en stor mängd landtboer, som hitföra lin, hampa och alla sina öfriga produkter. — Genom en kejs. Kungörelse af den 1 Augusti 1821, erhöll Tammerfors fristads-rättigheter, hvarigenom så in- som utländska manufakturister, fabrikanter och handtverkare af alla slag, lemnades tillåtelse att nedsätta sig derstädes, fria för allt skråtvång. Tillika förunnas dem företrädesrätt till obygd hustomter, ständig befrielse för sig och sina arbetare, hus, verkstäder, m. m. från alla utskylder till kronan af hvad namn de vara må, fri införsel af råämnen, maschinerier, m. m. samt oinskränkt tillåtelse att öfver allt försälja sina fabrikanter.

18). Hattan pää, i Messuby socken, ett pappersbruk.

19). Några sträckor af Satakunda höra under Tavastehus-län.

III.

Åland.

Kallas af Finnarn, *Ahwenannua* (*aborrlandet*) och består af en talrik grupp öar och skär, vid början af den Bottniska viken, från $59^{\circ} 45'$ br. till $60^{\circ} 40'$ och från $36^{\circ} 40'$ — $39^{\circ} 1'$ från Ferrö. Den delen af Östersjön, som i söder omgifver dessa öar, behåller sitt namn; men den, som sträcker sig från Ögstensbåk till Lågskärsbåk, och skiljer Åland från Upland, kallas Ålandshaf, hvilket från Signilsskär till Grislehamn utgör ungefär 5 mil. Skiftet, som i öster skiljer Åland från Finland och dess skärgård, är på de smalaste ställen i norr knapt $\frac{3}{4}$ mil bredt, och i söder icke öfver halffemte mil. Sjelfva öarne skiljas från hvarannan genom tvenne bredare pass, Delet och Lappwesi. Åland består af mera än 80 bebodda öar; det egentliga Åland är den största, ungefär $3\frac{1}{2}$ mil lång och 3 mil bred och besitter ungefär $\frac{2}{3}$ delar af folkmängden. De öfriga, betydligare öar äro Lemland, Lumparland, Ekerö, de till Föglö socken hörande holmar, Kumblinge, Wårdö och Brändö. Hela Ålands areala innehåll kan utgöra ungefär 11 kvadrat-mil. Inga åar och strömmar finnas; men många små landtsjöar. Berg äro öfverallt; slätter sällsyntare: röd, groftärnig granit är den allmänna bergarten. Landet gifver en pittoresk anblick. Klimatet har i sednare tider blifvit mildare, så att Ålands haf sällan tillfryser, hvilket förut alla vintrar plägade inträffa. Vid den Åländska kusten förmärker man ibland det under namn af *Fata Morgana* bekanta optiska fenomenet. Marken är ganska ojemn; i några socknar träffar man god lerjord, i andra deremot sand; öfverhufvud är jordmånen mycket stenbunden. Man sår råg, korn och ärter; hafra och hvete obetydligt. I allmänhet kan man räkna på 7:de kornet. På gödsel har den Åländska bonden icke brist. Ålands åkerbruk liknar i allmänhet mera det Svenska än Finska; likväl skördas säden med skäror, och torkas först i rior, innan den tröskas. På några få ställen brukar man svedje. Understundom skadas säden af insekter;

af nattfrost lider man sällan. Öfverhufvud äro de flesta år goda, åtminstone medelmåttiga. Man planterar humla, kål, rötter, potates och äfven något lin. Fruktträd äro vid bondgårdarne sällsynta. Ängarne blifva vårdslösa, samt nästan helt och hållet öfverlemnade åt naturen; för öfrigt gifva de en temlig afkastning. Vanligen betar boskapen i skogarne, som bestå af gran, furu, björk och al. Alla öfriga trädslag äro sällsynta. Årligen utskeppas till Stockholm öfver 12,000 famnar ved. I Kumblinge socken finnes hassel i sådan mängd, att nötter utföras. Boskapsskötseln idkas med fördel: korna äro ganska små, och en del äfven utan horn. Den för sin godhet bekanta Ålands-osten tillverkas hufvudsakligen af några byar i Föglö socken, der osthandeln utgör en förmonlig näringsgren. Får-afveln är temligen anseelig. Getter uppfödas af de flesta skärgårdsboer. Hästarne äro af medelmåttigt slag. Boskapssjukan är sällsynt. En hufvudnäring på Åland är fiske: indrägtigast är strömmingsfisket; årligen insaltas öfver 6000 tunnor. Stockholm förses till större delen med fisk från dessa öar. Skälfångsten lönar rikligen jägarens möda; dock kan man icke med säkerhet räkna derpå. Vid starka vintrar lyckas den allrabäst. Skälarne skjutas ofta vid öppet vatten i vikar, på klippor och stenar, eller dödas de med harpuner. Om vintern skjutas de på isen, när de krypa fram ur öppningarne. Årligen fångas omkring Åland en anseelig mängd; dock taga äfven invånarne från Roslagen i Upland och från Österbotten del i denna fångst. Skäl-tran tillredes icke på Åland; bönderne finna det fördelaktigare att sälja specket otillredt. En myckenhet sjöfoglur skjutas äfven, och föras till Stockholm. Bland vilda djur finnas vargar i mängd och göra mycken skada. Elgar, hvilka fordom inhägnades på dessa öar och jagades af konungarne, äro alldeles utrotade. Kalk föryttras något. Skeppsfarten förskaffar invånarne en anseelig vinst.

Samtliga invånarne utgjorde år 1820 öfver 12,700 personer. De äro af Svensk härkomst och tala det Svenska språket. De lefva väl; rent rågröd, färsk och saltad fisk, smör, ost och kött, äro deras vanliga föda. Deras klädbonad är snygg; högtidskläderna be-

stå af kläde, siden- eller bomulstyg, hvarmed kvinnorna äro rikligen försedda. Deras hus äro rymliga och snygga. Folket är muntert, förståndigt, tjenstfärdigt, driftigt, och isynnerhet oförskräckta och skickliga sjömän. Man beskyller dem för en allt för stor process-sjuka. Vidskepelsen är nästan alldeles utrotad.

Åland innehåller 8 moderkyrkor och 7 kapell; Sunds, med Wårdö eller Sundsskärs kapell, Saltvik, Finström, med Getha kapell, Hammarland, med Ekerö kapell, Jomala, Lemland, med Lumparlands kap., Kumblinge, med Brändö kap., samt Föglö. De 6 första moderkyrkorna, hvilka tillika med Getha hänga tillsammans, kallas Det fasta Åland. Kapellerna Wårdö, Ekerö och Lumparland skiljas endast genom smärre sund; men församlingarne Kumblinge och Föglö, med de dertill hörande kapeller, äro aflägsnare och mera spridda. — Kastleholm, på en landttunga vid östra sidan af det egentliga Åland, var förut ett slott, hvaraf nu blott ruiner äro öfriga; här är en kungsgård och ett postkontor. — Degerby, i Föglö socken, är den sidsta Finska tullkammare åt denna sida. — Inom de Åländska skären äro flere goda hamnar, och vid ingången till de samma äro fyrbåkar uppresta; äfven äro ett stort antal lotsar här placerade, öfver hvilka en serskildt inspektor har uppsigten. Den vanliga vägen från Sverige till Finland går öfver Åland. På Ekerö var fordom en telegraf inrättad *).

IV.

Nyland.

Detta landskap sträcker sig längs Finska viken, till hvilken det gränsar i söder; i norr stöter Nyland till Tavastland, i vester till det Egentliga Finland och i öster skiljes det genom Kymmene-elfven från Wiborgs län. Det är ifrån öster till vester ungefär 25 mil långt; bredden ifrån norr till söder är ganska olika, ifrån 4 till 8 mil, areala innehållet utgör 92 kvadrat-mil. Af de första nybyggarna blef landet kalladt Nyland, och Finnarne öfversatte detta namn

*) *F. W. Radloff*, Beskrifning öfver Åland. Åbo, 1795; 260 s. 8:o.

med *Uusimaa*. Landet har flere små landtsjöar och floder. På östra sidan flyter *Kymmene* (af det Finska *Kymi*, *genit. Kymen*, *en häftig ström*), som för Päijänenvattnen ut i hafvet. I Pyttis socken vid *Wedenjafana* (*vattendelningen*) skiljer den sig i 2:ne hufvudgrenar, hvilka omsluta den så kallade Pyttis-ön. Den vestra armen utgjorde fordom riksgränsen emellan Sverige och Ryssland. Marken är ojemn, men fruktbar; i nyare tider mycket uppodlad. Invånarne afyttra ett anseeligt sädesförråd; humleplanteringen är betydlig; landet har goda ängar och betesmarker; fiskrika sjöar och strömmar, och högre upp goda skogar, hvilka på sjösidan dock redan äro mycket medtagne. Tjära brännes till eget behof; utförseln deraf är ringa. Vid Helsingfors börjar den stora kalksträckan, som går ända in i det Egentliga Finland. Man finner skiffer, äfven jern och koppar. Invånarne lefva hufvudsakligen af åkerbruk, boskapsskötsel och af strömmingsfisket i skären. Bönderna i trakterna vid kusten, drifva en anseelig handel med sina produkter, hvilka de sjelfve öfverföra till Stockholm, samt de Estländska orterna. Nyländningarne, isynnerhet nära vid kusten, hafva mera böjelse för bekvämlighet och yppighet; men ehuru de stå efter sina landsmän i det Egentliga Finland och södra Österbotten uti industri, öfverträffa de dem dock genom insigt i jordbruket.

1. Kymmene Härad.

1). Anjala, en sätesgård vid Kymmene i Elimä församling, bekant genom förbundet uti Augusti 1788.

2). Werelä, en by vid Kymmene, i samma socken, der freden den 14 Aug. 1790 slöts mellan Sverige och Ryssland.

3). Strömfors, ett jernbruk i Pyttis kapell, vid Kymmene-elf, 2 mil från Lovisa, med 690 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjernshammare, 2 stångjernshärdar och 1 knipsmedja. — Vid Strömfors samt Abborfors idkas, i Kymmene-elf, ett betydligt lax-, sik- och ålfiske.

4). Forsby, ett jernbruk i Perno socken, mellan Lovisa och Borgå, hvilket har 690 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjernshammare, 2 stångjernshärdar och 1 knipsmedja.

5). Lovisa, fördom Degerby, en stapelstad, hvilken anlades 1745; år 1752 erhöill den, till då varande drottningens ära, sitt nya namn Lovisa. Den har 10 hufvud- och 26 tvärgator och 325 hus. År 1820 utgjorde invånarne 2150 personer. De nära sig af handel och handverk. Saltet är den förnämsta importvaran. Hamnen har lös botten och är så grund, att större fartyg endast på $\frac{1}{2}$ mil kunna nalkas stadsbryggan: den är utomdessa full af klippor och stenar, hvilka göra farvattnet ganska farligt; till sjöfararnes tjänst är en fyrbåk anlagd. En mil ifrån Lovisa ligger, på en ö i hafvet, fästningen Svartholm, hvilken skyddar inloppet till hamnen.

6). Borgå (*Borgoa*), på Finska *Porvoo* *Kaupunki*, en stapelstad, med frihet att handla på Östersjöhamnarne, 24 mil från Åbo, en af de äldsta städer i Finland. Efter en högst osäker uppgift skulle staden vara anlagd år 1346; men sannolikast härleder den sig från början af 15:e århundradet *), och synes hafva småningom uppstått. Dess äldsta privilegier äro af år 1546. Straxt invid densamma finnas lemningar af en gammal skans med jordvallar, m. m. hvilken troligen gifvit namn först åt den förbiflytande ån och sedan åt sjelfva staden (Borg-å). Platsen der dessa fornlemningar qvarstå, kallas Borgbacken, och ett af Borgå sockens kapeller heter Borgnäs. Staden har 271 hustomter; domkyrkan är en gammal stenbyggnad: bredvid densamma är en Finsk kyrka af träd. År 1820 hade Borgå omkring 2250 invånare. Dessa drifva handel med viktualier och linneväf, isynnerhet på Stockholm. Väfveriet har utbredt sig äfven till de närgränsande byarne; hvarest dels väfvere hafva nedsatt sig, dels bönderna sjelfva väfva sitt lärft **). Staden har en tobaks-, tvenne klädes- och en segelduksfabrik samt ett sockerbruk. Borgå är säte för en biskop och ett gymnasium med 6 lektorer,

*) *H. G. Porthan*, Dissert. Acad. Historiam Borgoae urbis Nylandiae leviter adumbrans; P. I. II. Aboæ 1794, 1795; s. 21, 23.

***) *Finska Hushållnings-Sällskapet*s Dagbok, 1803; s. 187.

en gymnasii adjunkt, en lärare i Ryska språket och en sånglärare. Inloppet är nästan alldeles utgrundadt, och hamnen Hammars ligger $\frac{1}{2}$ mil från staden.

2. Borgå Härad.

7). Helsingfors (*Helsingforsia*), på Finska *Helsingin Kaupunki*, landets hufvudstad och säte för högsta styrelsen, är en stapelstad, $21\frac{1}{2}$ mil från Åbo, i en ganska fruktbar trakt. Den blef år 1669 försedd med privilegier. Sedan staden år 1809 till största delen nedbrann, har den blifvit åter uppbyggd, efter alldeles ny plan och med stora tillskott af allmänna medel. Staden har ett antal sköna bygnader, isynnerhet det praktfulla senatshuset, samt en kasern för Finska Undervisnings Bataljonen. En Nybyggnads Kommité har uppsigt öfver stadens återställande; men den hufvudsakliga förtjensten för de smakfulla bygnaderna tillhör en snillrik arkitekt, hvilken, ditkallad från Petersburg, lemnar planen till dem. Folkmängden uppgick år 1820 till något öfver 7000 personer. Manufakturerna äro af ingen betydighet. I nejden häromkring planteras temligen mycket tobak; äfven finner man goda tegelbruk. Hamnen är djup, säker och rymlig, och beskyddas af Sveaborg; det korta inloppet i Finska viken, gifver den företräde framför många andra, vid dessa vatten belägna sjöplatser. — Nyligen är ett offentligt Bibliothek härstädes inrättadt.

8). Sveaborg, en förträfflig fästning, $\frac{1}{2}$ mil i sydvest från Helsingfors, på sju holmar, hvilka fordom kallades Vargskären. Den är förnämsta vapenplatsen för Finland. 1) Vargön, hufvudfästningen; här befinnes kommandantshuset, högvakten och flere magasiner, alla af sten och till större delen med bomfria hvalf. Midt på slottsplatsen finnes ett monument upprest till grefve Ehrensvärds ära, hvilken ligger begrafven under densamma; efter hans plan och under hans ledning börjades anläggningen af Sveaborg år 1749. I fästningsverken äro 2 skeppsdockor, dels sprängda i klipporna, dels inneslutna genom fördämningar; den mindre eller galérdockan är 652 fot lång, 200 fot bred och 12 fot djup: för skärgårdsfar-

tyg; en större är bestämd till krigsskeppens reparation. 2) Stora Öster-Svartö, en stor, med fästningsverk omgifven holme, hvarest alla inrättningar, varf, magasiner, m. m. för skärgårds-flottan befinnas. Emellan denna och Vargön är den befästade hamnen för nämnde flotta. 3) Gustafssvärd, en stark fästning på en liten ö närmast inloppet från hafvet. Genom ett smalt djupt sund, som för till hamnen för Helsingfors, skiljes den från Båkholmen; med Vargön är den förenad genom en brygga och har öfverflöd på förträffligt vatten. 4—7) Lilla Öster-Svartö, Vester-Svartö, Långörn, och Båkholmen äro etablissement för garnisonen; här äro kronbageriet och magasinerna, o. s. v. inrättade; dessa äro icke förenade. På Sveaborg bo åtskilliga köpmän, handtverkare, o. s. v., hvilka höra till Helsingfors borgerskap. År 1820 steg folkmängden, oberäknad garnisonen, till 700 personer.

9). Sillböle, en jerngrufva belägen inom Helsing socken, $1\frac{1}{2}$ mil från Helsingfors stad; har god tillgång på en ganska rik jernmalm.

10). Mariæfors, jernbruk, i Thusby socken, med 600 skeppunds privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare, 2 stångjerns-härdar och en knipsmedja.

11). I Sibbo socken finnes ett glasbruk anlagdt.

12). Lindnäs, klädes fabrik uti Mentzelä socken, hvilken ligger inom Nyland, ehuru den numera är förd till öfre Hollola härad i Tavastland.

3. Raseborgs östra Härad.

13). Högfors, inom Pyhäjärwi kapell af Wich-tis socken, ett jernbruk, det första som blifvit grundadt å Finsk bergmalm. Den brytes å Tuorila bys ägor, $\frac{3}{4}$ mil från masugnen, samt lemnar ett ganska godt jern.

14). Ojamo jerngrufva i Lojo socken af utmärkt god art.

4. Raseborgs vestra Härad.

15). Eknäs (*Quercuum Peninsula*), en liten sjöstad med handelsfrihet på Östersjöstäderna; den ligger ganska angenämt på en fordom med ek beväxt udde

vid en sjö, 14 mil från Åbo. År 1820 beräknades invånarnes antal till något öfver 1200 personer. De drifva handel isynnerhet på Tyska orter. Skeppsfarten är deras förnämsta näringsgren. Den här varande humlan, hvilken hufvudsakligen planteras på stadsjorden, är berömd för sin godhet. Få fabriker finnas: likväl spinna och förfärdiga invånarne linne- och ylleväfnader, äfvensom segelduk.

16). Fagervik, uti Ingo socken, ett af de förnämsta jernbruk i Finland, med 750 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 masugn, 2 stångjernshamrar, 3 stångjernshärdar, och 1 knipsmedja. Den ena stångjernshammaren begagnas tillika till stål-, plåt- och blecksmide.

17). Orijärwi, en koppargrufva i Kisko socken, ungefär 4 mil i norr från Eknäs. Grufvan upptogs år 1760; och sysselsätter dagligen 120 personer utom barn. Årligen tillverkas, af derifrån tagen malm, vid Koskis och Kärkelä smälthyttor, tillsammansantagne, 300—340 skeppund råkoppar.

18). Kärkelä, i Karislojo socken, en hytta med tvenne smältugnar.

19). Fischars, i Pojo socken, ett jernbruk, med 460 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjernshammare och 2 stångjernshärdar. Äfven finnes här ett garverk för den af Orijärwi malm, vid Koskis och Kärkelä hyttor, tillverkade råkoppar, samt en hammare för alla slags kopparblecks utsmidning. Under detta bruk, hvilket äfven har privilegier på en kniphammare, hör ett vid Antskog inrättadt stamp- och slamverk, att ur den fattigare stuffen afskilja egentlig malm.

20). Billnäs, ett jernbruk i ofvannämnde socken, med 690 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjernshammare, 2 stångjernshärdar och 1 knipsmedja.

21). Svartå jernbruk i Karis socken, med 400 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 stångjernshammare, 2 stångjernshärdar och 1 knipsmedja.

22). Skogby, en masugn, belägen i Tenala socken.

23). De Nyländska kusterna hafva många inskärningar och äro öfver allt beströdda med klippor och

öar, af hvilka en del äro bebodda och af temligt omfång. Farvattnet är ganska farligt: på flere ställen äro fyrbåkar uppreste. Man finner åtskilliga hamnar och tullar. Pellinge, en stor ö vid inloppet till Borgå; Porkalaudd, en mycket framskjutande landtunga; Baresund, framför Ingo socken; Hangöudd, under $59^{\circ} 48' 35''$, den yttersta vestra landtspetsen vid inloppet till Finska viken, hvilken begränsas af en mängd små klippor. Här är en förträfflig hamn med en fyrbåk. Sedan 1788 års krig finnes derstädes ett litet fäste, med en garnison.

V.

Tavastland.

Denna provins kallas af Finnarne *Häme* och *Hämeennaa*, och invånarne *Hämäläiset* (*sing.* *Hämäläinen*); gränsar i öster till Gamla Finland och Savolax, i söder till Nyland, i vester till det Egentliga Finland och i norr till Österbotten, är ungefär 30 mil långt, 20 mil bredt, och dess areala innehåll utgör ungefär 313 kvadrat-mil. De Tavastländska vattudragen äro redan förut beskrifna. Den öfre eller norra delen af landet, isynnerhet omkring Päijäne, är ganska hög och bergig; men den nedre jemn och flack. Här finnas åtskilliga kalkbrott, och skiffergången i det Egentliga Finland sträcker sig ända in i Tavastland. I Kalvola socken huggas goda slipstenar. Malmgångar hafva ännu icke blifvit upptäckte och bearbetade. Landet är ganska fruktbart. Så dåligt åkerbruket också drifves, så skördas dock så mycken säd, som invånarne behöfva, och de kunna dessutom afsätta ett ansenligt öfverskott. Till linodling är jordmånen ganska god, och mången bonde afyttrar deraf årligen 30 a 50 lpd. och derutöfver. Man finner i norra delen och omkring Päijäne herrliga skogar; men i det inre af landet och längs Nyländska sidan hafva de redan mycket aftagit. Betesmarken är god, och boskapsskötseln hör till de hufvudsakligaste näringsgrenar. På vildbråd och fisk är öfverflöd; isynnerhet i Hollola socken fiskas en utmärkt god braxen, ofta i stor mängd. Produkterna äro

råg, korn, ärter, bönor, lin, hampa, garn, väf, humla, kött, smör, allehanda torkad och salt fisk, fjäderfä, tjära, bräder, ved, kalk, pelsverk, o. s. v., och afsättas dels i Åbo, dels i de Nyländska städerna. Bönderna äro öfverhufvud välmående.

1. Öfre Sääksmäki Härad.

2. Nedre Sääksmäki Härad.

1). Åvik, ett ganska ansenligt glasbruk i Somero socken. Årligen fabriceras en stor mängd glas, isynnerhet fensterglas, och afyttras dels i landet, dels försändes det öfver Åbo till Stockholm och flere andra Svenska orter.

2). Notsjö, ett glasbruk i Urdiala socken.

3). Jokkis, en stor sätesgård i Tammela socken, med manufactur anläggningar, och ett jernbruk. Detta har 900 skeppunds årligt stångjerns-smide, 1 stångjerns-hammare och 2 stångjerns-härdar.

3. Öfre Hollola Härad.

4. Nedre Hollola Härad.

4). Tavastehus (*Tavastburgum*) på Finska *Sääksmäki*, 16 $\frac{3}{4}$ mil från Åbo, ligger ganska behagligt vid en sjö. Staden är anlagd 1650 och försedd med privilegier. För att vinna mera utrymme för fästningsverken, förlades staden 1778 till ett annat ställe, 2,000 alnar i söder från slottet, och är ganska vackert och regelbundet uppbyggd. Husen äro väl blott af träd, men nästan alla 2 våningar höga: gatorna raka och breda. Kyrkan en rotunda, med bänkarne i form af amfiteater, ligger på en höjd vid torget. År 1820 utgjorde invånarne öfver 2,000 personer. För handel ligger staden ganska bekvämt, emedan från flere orter produkterna kunna föras dit sjövägen. Årligen hållas 2 ansenliga frimarknader. För öfrigt idka borgarena flerehanda handtverkerier.

Slottet, det egentliga Tavasteborg, i förra tider Kronoborg, ligger bredvid staden, och är anlagd af Birger Jarl.

5). På *Terwakoski*, i Janakkala socken, är ett pappersbruk nyligen inrättadt.

5. Savolax öfredels Härad (till en del).

6). Sysmä, en socken, hvilken i Sept. håller en anseelig marknad, der isynnerhet mycken boskap afyttras.

7). Mändyharju, en socken hvilken dels ligger i Savolax, dels i Tavastland, dels inom Gamla Finland. Fordom voro invånarne beryktade för sin vildhet.

8). Heinola, en köping mellan 2:ne sjöar, har sedan 1778 varit säte för landshöfdingen öfver Heinola län. Staden är regelbundet anlagd, har ett torg, 4 långa gator och 6 tvärgränder, hvar och en 25 alnar bred, och redan flere offentliga bygnader. Invånarne, hvilka 1820 räknades till 663 personer äro berättigade att idka handverk och öfriga stadsnäringar, utan att inskränkas af skrå-ordningar och de i afseende på landthandeln utkomne författningar.

VI.

Savolax.

Landskapet benämnes på Finska *Savo* eller *Savonmaa* *), och räknades i äldre tider under Karelen. Det gränsar i norr till Österbotten, i öster till Gamla Finland och Karelen, i vester till Tavastland; är 28 mil långt, 15 à 16 mil bredt, och dess areala innehåll utgör 270 qvadratmil. Landet är alldeles uppfyllt med sjöar, hvilka äro beströdda med en mängd, till någon del stora öar, och lätta mycket den inre ge-

---

*) Man har uppgjort många gissningar om ursprunget till detta namn (Se: *Porthan*, *Chronicon Episcoporum*, s. 232 not. 107), äfvensom man antagit, att landskapet fått benämning efter St. Mickels socken hvilken i äldsta tider kallades Savolax, så länge den var den enda kristna församling inom dessa nordliga orter. Men troligast bör man söka namnets härledning ännu längre tillbaka; emedan gamla Ryska krönikor omtala *Savolot-schier*, såsom en Finsk folkstam.

menskapen. De förnämsta vattudragen äro redan förut beskrifna. Landet består helt och hållet af mer och mindre höga, dels enskildta, dels sammanhängande berg och höjder, hvilka följa landets sluttning från nordvest till sydost: mellan dem ligga en mängd moraser, kärr och sjöar: dock felas det icke trakter, som kunna med fördel uppodlas. Den södra delen, eller nedre Savolax, är jämnare än den norra, isynnerhet omkring de stora sjöarne, vid hvilkas stränder också nästan alla kyrkor äro belägna; den norra deremot innehåller blott trånga dalar mellan branta och höga, till större delen kala berg. I mineralriket finner man stora och små bergkristaller, qvarn- slip- täjl- och ställstenar. Jordmånen består hufvudsakligen af grof sand eller sten; men är dock betäckt med svartmylla, och bördig när den skötes och arbetas väl. Åkrarne äro ganska små. Åkerbruket, isynnerhet svedje, är invånarnes hufvudyrke; man sår råg, korn, bohvete, ärter och bönor, rofvor, samt numera äfven något lin och hampa, hvilka förarbetas till vanliga kläder. Humla planteras obetydligt; men potatesodlingen har mycket tilltagit: tobak planteras mycket, till egen förbrukning. Österbotten och äfven Tavastland erhålla ett ansenligt förråd af säd från Savolax. Genom allmänningarnes upphäfvande och ett nytt beskattningssätt, hotas jordbrukaren i Savolax och isynnerhet i Karelen med en säker undergång. Man hade följt den grundsatsen, att här tilldela föga mera jord på mantalet än i de norra kustländerna. Invånarne, som till sitt svedjebruk behöfva ofantliga landsträckor, förleddes häraf att vid skatlläggningen öka sina mantal i förhållande till de svedjemarker de erhö. Efter vissa beviljade frihetsår, skulle utskylderna utgå efter de nya mantalen; och då många hemman nu börja gå i skatt, finner man att den åtagna tungan öfverstiger krafterna, emedan den är beräknad efter en jord, hvilken, såsom numera afsvedjad, ej lemna något bidrag till utskyldernas betalande. Ängarne äro, isynnerhet i södra delen, icke tillräckliga; eljest är betet godt, och i norra delen finnas bönder, som hafva en ansenlig ladugård. Hästarne

starne fodras med säd och äro ganska starka. Skogarne hafva genom svedje blifvit mycket medtagne, och på många ställen förspörjer man redan skogsbrist. Tjärubränningen har af felande afsättning mycket aftagit. Invånarne sysselsätta sig äfven med fiskfångst (dock blott till eget behof, icke till försäljning) och med jagt. Jägarne i norra socknarne äro mycket vanda att löpa på snöskidor; bruket af spjut och båge aftager, och bössor hafva blifvit allmänna. Savolaxarne måste för afsättningen af sina produkter resa till ganska aflägsna städer i Österbotten, Nyland och Gamla Finland.

Savolax innehåller 4 härad, af hvilka de begge första höra till Kuopio, de begge sednare till Kymmenegårds län.

1. Öfre Savolax Härad.

1). Salahme, uti Idensalmi socken, ett blästerverk af större inrättning, med rik tillgång på sjö- och järnmalm, hvilken lemnar godt jern.

2). Palois, en by inom nyssnämnde församling, hvars ägor af Ryska regeringen blifvit inköpte, till anläggande af en fästning. En obetydlig trupp har der länge blifvit hållen, samt några linjer utstakade; men sjelfva fästningsarbetet är ännu icke påbegynt.

3). Strömsdal, i Nilsjä socken, 5 mil nordost från Kuopio, ett stångjernsbruk anlagdt 1746 samt grundadt på sjö- och myrmalm, med 100 skeppund privilegieradt stångjerns-smide, 1 masugn, 1 stångjerns-hammare och 1 stångjerns-härd. Orten har stora naturliga förmoner; men det felas verksamhet, förlag och afsättning, för att fullkomligen begagna dem.

4). Kuopio, $62^{\circ} 53' 43''$ l. och $45^{\circ} 10'$ öster från Ferrö, på en halfö vid den stora Kallawesi sjön. Denna stad blef anlagd 1776, men erhöill sina privilegier först den 14 Mars 1782: den henne på 20 år beviljade afgiftsfriheten blef år 1802 förlängd på ännu 10 år. Borgarena äga rätt att drifva hvilken handel och näring som helst, utan att vara underkastade några handels- och skrå-ordningar. Redan tidigt

strömmade invånare hit tillsammans från omkringliggande trakter för handelns skull. År 1820 hade Kuopio 1330 invånare, hvilka föda sig med åkerbruk och handtverkerier. Staden är sätet för länets höfding.

2. Nedre Savolax Härad.

5). Warkaus, en ström i Leppäwirta socken, hvarest nyligen ett jernbruk å sjömalms är anlagdt, med 450 skeppunds privilegieradt stångjerns-smide, 1 masugn, 1 stångjerns-hammare samt 1 stångjerns-härd. — En klädesfabrik skall derstädes äfven vara under anläggning.

6). Haapaniemi, 61° 5' 41" N, vid Haapawesi fjärd, i Randasalmi socken, hvarest år 1781 en kadett-skola inrättades; men sedan dertill hörande byggnader år 1818 nedbrunno, har skolan blifvit flyttad till Fredrikshamn.

(Med detta härad äro numera några socknar af Gamla Finland förenade. Se s. 137).

3. Savolax Öfredels Härad.

7). Pumalasund, ett under de förra krigen med Ryssland ryktbart pass vid den fordna riksgränsen.

8). Christina. Nära vid kyrkan af samma namn ser man ännu ruinerna af ett utaf grefve Brahe år 1640 uppfördt slott, Brahelinna.

4. Savolax Nedredels Härad.

(Hit höra äfven åtskilliga socknar af Tavastland).

9). Porosalmi, $\frac{3}{4}$ mil i söder från kyrkan, ett sund hvilket blifvit ryktbart genom det mannamod hvarmed Svenskarne år 1789 försvarade detsamma, emot en öfverlägsen fiendtlig styrka.

VII.

Svenska Karelen.

På Finska Karjala eller Karjalannaa (förmodeligen af ordet Karja, boskapshjord), gränsar i vester till Savolax,

i norr till Österbotten, och i öster och söder till Gamla Finland. Provinsens längd från söder till norr utgör 22, bredden från öster till vester 15 mil, och areala innehåll 244 qvadratmil. Vattneha höra till Saimens vattensystem. Landet består af långa, med tall och ljung beväxta sandhedar, hvilka omväxla med berg, sjöar och skogar. De Karelska bergen äro högre än de Savolaxiska, sträcka sig mer i längden och aftaga småningom; de äro ända till spetsen betäckta med svartmylla, åtminstone på södra sidan, och derföre ända till öfversta klinten beväxta dels med säd, dels med herrlig löfskog och gräs. Spår till bergmalm skola, tvert emot E. Rinmans förmodan*), vara upptäckte. Sjö- och myrmalmer finnas i öfverflöd. Äfvenså är det ej brist på rika koppar anledningar. I södra delen finnes ymnig tillgång på täljsten, hvilken landtfolket begagnar till att mura sina ugnar. Karelen frambringa råg, korn, hafra, bohvete och rosvor; ärter trifvas icke synnerligen; potates odlingen har mycket kringspridt sig; tobak, något lin och hampa odlas äfven. Karelaren sköter sina hästar med stor sorgfällighet. I allmänhet bakar man i Savolax och Karelen dagligen mjukt och färskt bröd. Smör hör till landets förnämsta export-varor, och afsättes i Ryssland, framför allt i Petersburg. Jagten är temligen indräktig. Med Ryssland drifva Karelarne stor handel. På penningar och penningeförtjenst är stark brist. Öfverhufvud äro invånarne ganska välmående, hvartill ibland annat bidrager en tilltagande kärrodling. Ett stort antal sågar finnas anlagde härstädes, men isynnerhet i Savolax. Tillverkandet af bräder och bjelkar har blifvit en vigtig näringsgren. Karelarne äro berömda för sin trohet, sin redlighet och sitt mod. I hela Svenska Karelen finnes ingen stad.

1. Karelens Öfre Härad.

1). Herajoki, i Pielisjärwi socken, ett nyligen anlagdt kopparverk (se Del. 2, s. 35). Pielis församling har dessutom ett blästerverk för sjömalm.

*) Se: Berättelse om en uti Savolax och Karelen 1792 verkställd förrättning. Stockh. 1794. 8:o.

2). Kaavi socken. Härstädes finnas tvenne sådana blästerverk.

3). Libelits, på Finska Öjperi, hvarest i Januari månad hålles en stor marknad. I Taipale by är en Grekisk kyrka.

2. Karelens Nedre Härad.

4). Ilomants; invånarne i denna socken äro goda skyttar, och sälja mycket fjäderfä. Härstädes finnes en Grekisk kyrka.

5). Tohmajärvi. Invånarne inom vissa byar af denna socken och Kides, samt nästgränsande orter i Gamla Finland, besväras af en svulst eller växt i halsen, hvilken tilltager med en plågende värk, och ofta tillskyndar döden. Dess uppkomst torde böra sökas i vattnet.

(Till häradet hör Suojärvi socken, m. m. i Wiborgs län).

VIII.

Gamla Finland.

Med benämningen Gamla Finland eller Wiborgs Län, har man redan länge betecknat den del af Finland, som före år 1808 lydde under Ryska spiran. Detta område upptager södra delarne af landskaperna Savolax och Karelen, samt begränsas i vester och norr af det i motsats härmed kallade Nya Finland, i vester af Olónetzka guvernementet, Ladoga sjö och Ingermanland, och i söder af Finska viken. — Dess längd utgör omkring 22, bredden 18 Sv. mil, och areala innehållet vid pass 376 qvadr. mil. — De stora sjöarne Saimen (F. Saima, se Del. 2, s. 6) och Ladoga, ligga dels inom, dels stöta de intill detta län. Ladoga upptager i längd omkring 20, och i bredd 12 Sv. mil. Saimen har sitt utlopp i Ladoga, genom elfven Wuoksen, en djup och bred flod; men hvars segelbarhet afbrytes genom flera forsar, bland hvilka de majestätiska vattenfallen *Imatra* hafva en förvånande höjd och styrka.

Den rådande jordmånen är, isynnerhet uti granskapet af Savolax, mindre bördig. Hedar och sandmoar, omvexlande med oländiga kärr och gungflyn, upptaga stora sträckor af landet. Nattfroster äro här af en följd. I Suojärvi socken förstöra de ofta kornskörden. Andra orter, t. ex. Ruokolax, sakna tillfälle till ängsodlingar; en stor del af nämnde socken bergar sitt hö med handskära emellan stubbar och stenrös. Södra Karelen, trakterna kring Wuoksen, kusterna af Ladoga, samt granskapet af Finska viken, hafva en bördigare jordmån. — I södra Karelen och distriktet omkring Wiborg, sysselsätta sig bönderna, både sommar och vintertid, oafbrutet med varutransporter till lands, både för enskildta och för kronans räkning. Härigenom försummas åkerbruket ganska mycket. Den numera upphäfdde forstmästeri-inrättningen, hvilken til en stor del beröfvade jordägaren användnings rättigheten till sina skogar, qväfde i hög grad näringsfliten.

Jagt utgör i norra landet en vigtig binäring, äfvensom fisket i Ladoga, Finska viken, Wuoksen och Kymmene elfvar. Kymmene laxen har förut blifvit omnämnd; den i Wuoksen är vida sämre, en skinnlax, som äger den förres hvarken storlek eller fetma. Finska viken ger en myckenhet strömming och småsill. — Malmstreck saknas icke; isynnerhet jern- och koppar-malmer. På sjö- och myrmalm finnes god tillgång. — Städernas handel är dålig, och sjöfarten till en stor del afstagnad, hvartill ett tryckande prohibitif system ganska mycket medverkat. — Fabriksinrättningarne äro så få, att de föga kunna upptagas i beräkning. — De i länet, före år 1808, öfverallt tillkomne donationsgodsen, hafva på folkets lynne haft ett menligt inflytande; de hafva åstadkommit sorglöshet och ett djupt inrotadt mistroende. All industri är qväfd, och bonden i allmänhet fattig; men ödmjukt lydlig emot hvarje befallande *).

Wiborgs län innehåller 8 härad:

*) Dessa underrättelser äro hemtade ur en i officiell väg inkommen, otryckt berättelse.

1. Stranda Härad.

1). Wiborg (*Viburgum*), på Finska *Viipuri* be-
 fäst stapelstad, belägen vid en djupt in i landet gåen-
 de hafsvik, under $60^{\circ} 42'$ latitud, och $50^{\circ} 29'$ lon-
 gitud, 14 mil från Petersburg, samt vid pass 46 ifrån
 Åbo. Wiborg anlades år 1293 af Torkel Knutson,
 och blef af Ryssarne flersaldiga gånger ehuru förgäf-
 ves belägradt, tills det slutligen eröfrades år 1710.
 Biskopssätet och gymnasium flyttades till Borgå efter
 fredsslutet år 1721. — Staden upptager i längd 910,
 i bredd 655, och i omkrets 2200 famnar. Den har
 vid pass 90 hus af sten och omkring 120 af träd.
 Kyrkorna äro tre: en Rysk, en Finsk, (fordom en
 Dominikaner kloster-kyrka, bygd år 1481), samt en
 gemensam för Tyska och Svenska församlingarne. Sta-
 dens tvenne förstäder: Neitsniemi samt Petersburgska
 förstaden, innehålla tillsammans mer än 600 till stör-
 re delen små hus. I den sednare finnes äfven en kyr-
 ka, samt ett lazarett, fordom grundlagdt af köpman-
 nen Ladau. Stadens invånare utgöra en blandning
 af Ryssar, Finnar, samt Svenska och Tyska afkom-
 lingar. Folkmängden uppgick år 1820 till 2176 per-
 soner. — Wiborg är säte för länets höfdinge, och har
 ett gymnasium (sedan år 1805), en kretsskola (inrät-
 tad vid samma tid) en större och en mindre elemen-
 tar-skola, en större och en mindre fruntimmers-sko-
 la, samt en skola för Ryska soldat-barn. All under-
 visning sker på Tyska, utom i sistnämnde läro-anstalt.
 Sedan Gamla Finland, både uti ecklesiastikt och ju-
 ridiskt hänseende, blef förenadt med den sednare eröf-
 rade delen af landet, upphörde konsistorium i Wi-
 borg, jemte de inrättningar som stodo i gemenskap
 med landets öfverstyrelse. — Wiborg är den starka-
 ste handelsstad inom länet. Dess förnämsta utförsel-
 artiklar äro: bräder, plankor, tjära, beck, talg, ham-
 pa, tågverke, m. m. Införseln utgöres förnämligast af
 salt, jemte kolonial- och manufaktur-varor *).

*) De flesta härstädes meddelade uppgifter om Gamla
 Finland, äro tagne ur: *Description Chorogra-
 phique de la Finland Russe; par Friccius. St:
 Petersburg, 1807.*

2). Rokkala, ett glasbruk inom Kakkis kapell, under Wiborgs socken, lemnar spegel- och fönsterglas af utmärkt godhet. Det skötes för kronans räkning, hvilken inom församlingen äger äfven glasbruket Kukkola.

2. Kymmene Härad.

3). Fredrikshamn, (*Fredericia*), på Finska *Saaminan kaupunki*, befäst stapelstad, på en halfö i Finska viken, belägen under $60^{\circ} 38^{\prime}$ latitud, och $44^{\circ} 40^{\prime}$ longitud, på ett afstånd af 25 Sv. mil från Petersburg, och 35 ifrån Åbo. Tiden för stadens anläggande är osäker. En tradition omtalar, att kringboende invånare fordom, vid en inträffad missväxt, härstädes i öfverflöd funnit den som nödbröd begagnade roten af *Missne*, *Behfa*. De lockades deraf att nedsätta sig på detta ställe; der uppstod en art handel med nämnde rot, hvilket slutligen gaf anledning att bygga en köping. Hafsviden deri Fredrikshamn ligger, heter ännu *Behfalafß*. År 1666 finnes orten upptagen bland Finska städer, under benämningen *Weckelax*; den erhöll sitt nuvarande namn efter Svenska konungen Fredrik I. Staden är rund till sin form, af 500 famnars diameter. Från det midt i densamma liggande cirkelformiga torget, utgå 8 gator intill murarne. Den har tre portar, samt invid hvarje en liten förstad: den Wiborgska, *Saviniemi* och *Sandby*. Efter en densamma år 1821 öfvergången brand, är staden nu åter till det mesta uppbyggd. Derstädes fanns innan branden en Svensk, en Finsk och tvenne Ryska kyrkor. Det fordna konsistorium i Fredrikshamn upphörde tillika med det i Wiborg. Af läroanstalter har Fredrikshamn: Finska kadettskolan, en dertill hörande elementar-skola, en kretsskola, med dess elementar-skola, en fruntimmers-skola, och en för Ryska barn. Handelsartiklarne äro likartade med dem i Wiborg. Folkmängden utgjorde år 1820 1385 personer.

4). *Kymmene*, ett litet fästningsverk, med jordvallar, vid östra armen af *Kymmene elf*, $2\frac{1}{2}$ Sv. mil från förra riksgränsen, och nära $\frac{1}{2}$ mil från

5). *Ruotsinsalmi*, det under kriget år 1788—1790, så ryktbart blefne *Svensksund*, en förträfflig

hamn för krigsskepp, och i detta afseende starkt befäst (åren 1791—1795). Platsen var bestämd att kunna emottaga 14,000 mans besättning. På

6). Kotka, en straxt derinvid belägen ö, har man uppbyggt amiralitetshusen, kyrkor, hospital, m. m. Ön har en god hamn för handelsskepp.

7). Aspö, samt

8). Hogland, tvenne öar, ryktbara under ofvannämnde krig emellan Sverige och Ryssland.

3. Lappvesi Härad.

9). Davidstad, i Luumäki socken, bestämdes år 1793 till gränsfästning, och der hölls någon tid en obetydlig garnison, men några fästningsverk blefvo alldrig uppförde.

10). Walkiala, en socken vid hvars kyrka ett fältslag stod den 29 April 1790.

11). Kärnäkoski, ett starkt pass, vid ett sund, inom Suomenniemi socken, 3 mil ifrån fordna riksgränsen. Bekant under oftanämnde krig.

12). Partakoski, äfvenså ett lika beskaffadt pass, i nämnde församling, omtaladt vid samma tid, omkring $3\frac{3}{4}$ Sv. mil från nämnde gräns.

4. Jäskis Härad.

13). Willmanstrand, *F. Lappeenranta*, på en halfö i Saimen, under $61^{\circ} 8'$ latitud, och $45^{\circ} 52'$ longitud, på ett afstånd af 5 Sv. mil från Wiborg. Den utgöres af en obetydlig stad, hvars folkmängd år 1820 uppgick till 305 personer, med derinvid liggande fästning, hvilken troligtvis bygdes år 1656. Staden har en elementar-skola, och nyligen har man derstädes anlagt ett korrektionshus för qvinnor.

5. Äuräpää Härad.

14). Peippola, i Nykyrko socken, ett manufakturverk för gröfre och finare jernarbeten, samt garfståls tillverkning, med en knipsmedja, en räckhammare, jemte tvenne knip- och spik-hamrar.

15). Raivola, inom Kivinebb socken, ett jernbruk, privilegieradt för 30,000 puds (omkring 3600 sk:pd bergsvigt) årlig jern tillverkning af sjö- och myrmalm, jemte följande inrättningar: en masugn, 4 stångjernshamrar, med lika många dubbla härdar, en knip- och tvenne spikhamrar, valsverk för bandjern, samt en större verkstad för finare manufaktur och polerade arbeten. Dertill kommer en hammare och ett valsverk för kopparsmide. En del af verken nedbrunno för en tid sedan; men hafva småningom blifvit återstälde.

6. Kexholms Södra Härad.

16). Kexholm (*Kexholmia*) på *F. Räfisalmi*, belägen vid Wuoksens utlopp i Ladoga, under $61^{\circ} 2^x$ latitud, samt $48^{\circ} 1^x$ longitud, 13 mil från Wiborg. Den utgöres af sjelfva staden, jemte en liten fästning (på tvenne öar inom floden), hvilken är 400 famnar lång och 200 bred, med en omkrets af 850 famnar. Staden är bygd på stranden af en annan ö, och håller 750 famnar i längd samt 375 i bredd. — Staden och fästningen bygdes år 1295, och tillhörde än Sverige och än Ryssland, intill år 1710, då fästningen eröfrades af Ryssarne, och afträddes vid freden i Ny stad. — Kexholm har en kretsskola, en elementarskola, samt en fruntimmers-skola. Inbyggarna äro dels Ryssar och dels Finnar, de sednare år 1820 till ett antal af 550 personer. — Vid stranden af Wuoksen, på en ö, 3 mil från nuvarande staden vid Tiuru-fall, finnas lemningar af ett fäste, hvilka traditionen uppgifver äldre än Kexholm. På ön Korpisaari, äfvensom på en annan liten ö i Ladoga, anträffas ruiner af befästningar.

17). Konévits, en ö i Ladoga, med ett Grekiskt munkkloster.

7. Kexholms Medledels Härad.

(Nedre Savolax Härad)

Se s. 130.

18). Nyslott (*Neocastrum*), på Finska Savonlinna, är beläget emellan Haukivesi och Ruokovesi sjöar (hvilka stå i förening med Saimen), under $61^{\circ} 54^x$

latitud och $48^{\circ} 53'$ longitud, nära 21 Sv. mil ifrån Wiborg. Det blef bygd t år 1477, af guvenören öfver Finland, Erik Axéllsson Tott, samt erhöU då namnet Olofsborg. År 1714 eröfrades det af Ryssarne, återlemnades vid Nystadska freden; men afträdde till dem år 1743. — Nyslott har en liten fästning, skild ifrån sjelfva staden. I denna sednare finnes en krets-skola, en elementar-skola och en fruntimmers-skola. Folkmängden uppgår till 230 personer.

19). Parkkumäki, bekant genom slaget den 21 Juli 1789. Byn hörde till Säminge socken, innan Finlands sednaste afträdande; men skall numera vara förenad med Randasalmi.

8. Kexholms Norra Härad.

20). Sordavala, vid norra ändan af Ladoga, nära 22 mil ifrån Wiborg, under $61^{\circ} 40'$ latitud och $48^{\circ} 39'$ longitud. Staden grundlades år 1640 och togs, tillika med kringliggande landet, af Ryssarne år 1710 i besittning, samt afträdde till dem vid fredsslutet år 1721. Sordavala upptager i längd 400 famnar, i bredd 300 och i omkrets 1200. Folkmängden uppgår till 125 personer. Staden har en liten skola. Invånarne, hvilka nästan alla äro infödda Finnar, idka en liflig skeppsrörelse längs Ladoga på Petersburg, dit de utföra bräder, plankor, fisk, jemte pälsverk och vildbråd af alla slag. Man anträffar i granskapet af Sordavala stora grafhögar, bland Finnarne kände under namn af *Metelin Hautat* (jätte-grafvar). Uti en af dem, invid Låhenkylä by, har man vid skedd undersökning anträffat en hufvudskalle efter en menniska, dubbelt större än de vanliga. Det finnes äfven på bergsspetsar och framför allt uppå öar i Ladoga, lemningar, af något som liknar fordna befästningar, kallade *Lapin Linnat* (Lapp-fästen). De äro fyrkantige, bygde af stora stenar, med en vidd af 4 till 5 famnar *).

*) *Friccius*, l. c. sid. 61.

21). Walamo, en ö i Ladoga, med ett Grekiskt munkkloster. Der hålles alla år den 29 Juni en marknad, hvilken besökes af handlande från städerna Olónetz, Ladoga, Novgorod, Kexholm och Sordavala.

22). Pitkäranta, en by uti Imbilax socken, vid norra kusten af Ladoga, der rika koppar-anledningar nyligen blifvit upptäckte (se Del. 2, s. 36.)

23). Anne, ett järnbruk inom Suojärvi socken, grundadt på sjö- och myrmasm, har en masugn, en stångjärns-hammare med dubbel härd, 4 knip- och spik-hamrar, samt en liten gjutugn.

24). Ruskiäla socken, har ett rikt marmor-brott, hvilket bearbetas för Ryska kronans räkning (se Del. 2, s. 33, 34).

B i h a n g.

Om de Finska Kolonisterna i Sverige och Norrige.

I.

*Om de på åtskilliga ställen i Sverige boende Finnar *).*

Hufvudsakligen i Vermland, Dalarne, Gestrikland, Helsingland, Ångermanland och Medelpad träffar man Finska kolonister, hvilka hafva utvalt sina boningsplatser i de aflägsnaste skogstrakter. Sådana trakter pläga derföre kallas Finmarker eller Finskogar. Det är icke osannolikt, att Finnar i förra tider uppehållit sig äfven på åtskilliga andra orter (t. ex. i Westergöthland, Roslagen, m. m.); men sedermera blifvit utträngde derifrån, eller genom sammansmältning med sina Svenska grannar förlorat sitt språk och sina seder. Åtminstone är det säkert, att Finnarne fordom voro långt talrikare och mera vidt kringspredda än för det närvarande. — Öfver allt der de nedsatt sig, hafva de uppbyggt pörten och inrättat sitt lefnadssätt alldeles på deras lands vis. Svedje och, der tillfälle var, jagt och fiske voro de näringsgrenar, hvilka de utvalde. Flyende för de ödeläggande krig, som så ofta härjade deras fädernesland, sökte de sin säkerhet på Svenska sidan, och intogo här de stora skogs-

---

*) Se: *Om de på Svenska sidan boende Finnar.* Åbo Tidningar 1793, N:o 5—8, 10, 13, 14, 32, 49, 52. — De, både i historiskt och statistiskt hänseende, härvid gjorda rättelser och tillägg, äro benäget meddelade af studeranden Carl Axel Gottlund, hvilken genom resor i Finskogarne, haft tillfälle att om dem vinna nogare kunskap.

trakter, hvilka af Svenskarne icke blifvit odlade, i anseende till sin stenbundna och tungt brukade jordmån.

När de invandrat till Sverige, kan ej med fullkomlig visshet bestämmas. Men det är ganska sannolikt, att det skedde under Gustaf I:s och Carl IX:s regering. Deras äldsta frihetsbref och skatteköps dokumenter, å de af dem uppodlade hemman, äro utfärdade vid denna tidpunkt, och många familjer veta att uppräknat sina förfäder ända till den förste, som lemnade sitt fädernesland.

De härstamma ostridigt ifrån norra Savolax och det fordom så kallade Rautalampi härad, hvars invånare höra till den Savolaxska folkstammen. Deras Savolaxiska härkomst bevisar sig äfven tillräckligt genom deras dialekt och bruket af slägtnamn, hvilka de likt Savolaxarne begagna, och äro hos kolonisterna till större delen de samma, som förekomma i Savolax och nämnde Rautalampi härad. Vermland var, då det anslogs till Carls hertigdöme, nästan fullkomligt öde, fullt af skogar och kärr; hela Väse härad, Carlskoga och Nyed utgjorde en ödemark, till dess Finnarne nedsatte sig derstädes: nu äro de alldeles utträngda ifrån dessa distrikter. Detsamma gäller om Gilberga härad, hvarest de, äfvensom i de närmast Norska gränsen belägna orter, i början förnämligast satte sig ned. Deras efterkommande, hvilka ännu äro här öfrige, hafva behållit endast namnet af Finnar, och äro i språk och seder fullkomligt blefne Svenskar. Verkliga Finnar träffar man nu blott i Elfdals och Jösse härader, i socknarne Gunnarskog, Gräsmark, Fryksände, Östmark, Ny och Dalby. Deras boningsställen sträcka sig längs gränsen och bergsryggen, och kröka sig jemte denna på några ställen längre inåt landet, från Dalarne ända till Eda socken, en sträcka af 21 mil. Men hufvudsakligast uppehålla sig Finnarne vid den Norska gränsen, der de allra minst äro blottställda för oangenäma inskränkningar och förföljelser.

Desse Finnar synas först hafva blifvit ansedda såsom ett slags krono-nybyggare och njöto mycket skydd, hvarföre de också snart ansenligen förökade

och utbredde sig. År 1644 voro de redan så talrika, att i det Danska kriget några hundrade man af dem kunde uppådas. Emellertid räckte deras frihet och goda dagar icke länge. Deras sätt att genom svedje begagna skogarue, väckte missnöje isynnerhet hos ägarne af de många efter hand anlagda jernbruket, hvilkas stora behof af skog fordrade dess hägn mot den Finska ekonomien. Finnarne blefvo snart hatade och äfven illa anskrifne hos regeringen. Redan år 1627 klagade man högeligen i Dalarne öfver deras allt för stora förökelse. Ytterst stränga påbud utfärdades emot dem; deras kojor och hus skulle nerbrännas, och all spanmål tagas ifrån dem, på det de, af brist på uppehälle, skulle blifva tvungne att lemna skogstrakterna. I Skogs-Ordningen af den 22 Mars 1647 förordnades, att en undersökning skulle anställas öfver deras boningsplatser, huruvida de kunde vara skadliga för landet och skogarne. Men denna undersökning, skulle verkställas af den Svenska nämnden, som sjelf var deras arffinde, helst den oftast bestod af brukens underhafvande. Det var ej svårt att förutse, hurudant utslaget skulle blifva. Deras hemman och gårdar förklarades vara skadliga för bruken, hvarföre Finnarne dömdes dem förlustiga och de tillföllo bruken såsom dem tillhörige. Följden af dessa hårda påbud var, att de måste lemna en stor del af sina äldre boningsställen och försvunno alldeles ifrån de socknar, der de först satte sig ned. Några nödsakades att blifva bruks-kolare, hvarigenom de lättare sammansmälte med sina Svenska medbröder. Andre blefvo ordentliga åkerbrukare, hvilkas hemman beskattades, hvarpå de sedan kunde lefva i ro och fred till dess en ny förordning lade äfven dem under bruken. Efter Kongl. Resolutionen af den 8 December 1680 blef dem tillåtit, att efter förutgången besigtning uthugga smärre svedje-åkrar, för att öka betet; men denna frihet har genom sednare förordningar åter blifvit inskränkt. Till lycka för Finnarne blefvo nämnde förordningar icke alltid handhafda med yttersta stränghet; likväl saknades ej sådana, som satte dem i verkställighet. Bruksägarena, hvilka vid riksdagarne utverkade påbuden, voro de första att begagna dem;

och den hårda medfart och förföljelse Finnarne i anledning häraf utstodo, skall alltid besläcka namnen på flera af dessa män.

Numera nära de sig hufvudsakligen af boskapskötsel. Deras smör och ost (hvilken sednare artikel man icke tillreder i Savolax, och hvars beredning kolonisterne synas hafva lärt först i sednare tider), äfvensom deras talg, äro mycket efterfrågade. Sina kärll hålla de ganska snygga. De hafva åtskilliga egna, i Finland brukliga maträtter, t. ex. *Riesta* en art osyradt bröd af mjöl och vatten, hvilket gräddas på en jernplåt; *Mutti* (i Finland benämnd *Silla*, eller *Maria-Silla*), en blandning af kokade lingon och mjöl. De äga mycken skicklighet i ved- och bjelkbuggning. När de hafva tillfälle och tillåtelse, så de äfven något råg i svedjeländer, och den Finska svedjeplogen *Urta*, *Matra* nyttjas hos dem numera. För åkerbruk hafva de ingen böjelse; men de måste af nöden göra en lag. Deras vedervilja derföre härrör dock till det mesta af den dåliga jordmånen, hvilken är mycket stembunden och består till större delen af sand. På några ställen hafva de inhägnat sina åkerstycken med stengärdesgårdar. Likasom deras grannar bruka de förnämligast blandsäd. Att uppodla kärr och moraser är deras största lust, så ofta de blott hafva tillfälle dertill. Bland dem finnas äfven öfvade björnskyttar.

De äro i det hela starka, ihärdiga och kunna tåligt utstå strängt arbete och hård brist; gästfrihet öfva de gerna. De äro häftiga och snarstickne, men låta lätt försona sig; utan förställning och utan krus, men dock icke grofva; de berömmas för ordhållighet i sina löften: deremot beskylla dem deras Svenska grannar för förbehållsamhet (hvilket kan lätt förklaras af de många orsaker till misstroende man gifvit dem, så väl i äldre som i nyare tider), egensinnighet och processjuka. Emot fiender hafva de alltid bevisat mod och tapperhet. Svenskarne äro mycket böjda att anse dem för trollkarlar.

De bo i pörten, der spisen vanligen står på högra sidan om dörren. Gluggar tjena i stället för fönster; några hafva, för att behaga Svenskarne, försett

sig med ett litet glasfönster; röken söker sin utgång genom en öppning i taket (Finnarnes *Räppänä* eller *Lae feinen*) hvilken är försedd med en lucka, för att efter omständigheterna kunna öppnas eller tillslutas. I stället för stolar bruka de blott bänkar: de hafva inga sängar, utan ligga på halm, hvilken om aftonen bäres in och om morgonen ut. Barnen sofva om vintern på spisen, eljest på golfvvet eller bänkarne, i pel-sar. För öfrigt hålla de sina pörten temligen rena och snygga. Utom sina boningshus hafva de serskildt inrättade kök, (hos Finnarne *Rota*). Deras kojor äro gemenligen ganska folkrika. Äfven i den strängaste köld gå de utan halsduk: de bruka små runda mös-sor, alldeles af samma slag som de Finska pitnikorna, och i hvardagslag näfverskor. Hela året igenom bada de 2 à 3 gångor i veckan. Begge könen bada ge-mensamt, ofta hela bylaget tillsammans, och de kasta sig genast från badet om vintern i snödrifvan och om sommaren i vattnet. De äta mjukt bröd. Vid sina bröllop älska de ingen ståt, utan bruden och brud-gummen gå i sina vanliga högtidskläder. Ehuruval de vistas mycket i rök, träffar man dock sällan bland dem en blind.

I äldre tider höllo sig dessa Finnar mycket af-lägsnade från sina Svenska grannar. Icke blott deras afskilda gårdar, till hvilka inga vägar förde, utan äf-ven olikheten i språk, seder och hushållning försvåra-de all gemenskap. Dertill kom det intryck, som de förföljelser gjorde på Finnarne, för hvilka de voro utsatte i anledning af deras svedjande, en näringsgren hvaraf möjligheten af deras tillvarelse berodde i dessa ödemarker. Om en Svensk gosse friade till en Finsk flicka, erhöill han säkert korgen. Finnarne höllo sina döttrar för vackrare än de Svenska flickorna, hvilket också oftast inträffar, men blott så länge de äro ogif-ta, eller fast hellre, så länge de äro unga: röken i deras pörten förderfvar deras utseende. Af deras för-behållsamhet hafva deras grannar tagit sig anledning, att beskylla dem för högmöd, och gifva dem spenam-net Finne-adel. Ännu har tiden ej förmått utrota den medfödda bitterheten emellan begge folken. Fin-

narne fortfara att sluta sig till hvarandra, för att sålunda likasom bereda sig ett skydd mot sina Svenska och Norrska grannar. Sällan gifter sig, äfven numera, en Finne med en Svenska; språket, det skilda lefnadssättet, olika lynne och framför allt äldre förhatliga minnen, väckte af nyare händelser, hafva uppdragit en skarp skiljemur emellan hvardera nationen.

Till de fleste Finbyar gå ännu inga ordentliga vägar, och derföre är gemenskapen med deras grannar ofta svår. — Det Svenska språket har bland Finnarne blifvit temligen allmänt, isynnerhet i Dalarne, Gestrikland och Helsingland, der dessas antal är mindre betydligt; men i de större Finnskogarne finnas ännu ganska många, som hvarken kunna eller lära sig Svenska *). På många ställen har Finskan kommit alldeles ur bruk och utdött; isynnerhet hvarest de fleste bland dem gift sig med Svenska flickor. Häraf har följt äfven en förändring i seder och lefnadssätt, så att Finnarne på detta vis efter hand sammansmält med sina Svenska grannar. Der Finskan begagnas har den bibehållit sig utan betydliga förändringar: stundom har den dock blifvit förvrängd eller inblandad med Svenska ord. Emellan sig tala de Finska, och Svenska endast med Svenskarne. Vid uttalet af Svenska språket begå de samma fel som de egentliga Finnarne; *b* uttala de såsom *p*, och *d* såsom *t*, samt omvänt; *s* sätta de ofta origtigt eller utelemna de det, t. ex. stricka i stället för dricka, och nickare i stället för snickare. Hufvudsakligen har brist på prester och Finska religionsböcker tyungit dem, att lära sig det Svenska språket. En tid ville man med våld tvinga dem dertill. Under Carl XI, år 1682,

*) Ännu anträffas hela byalag, der folket ej det ringaste förstår Svenska, och likväl skall på detta språk all undervisning ske i religion, m. m. Sådana finnas isynnerhet inom Ny och Dalby socknar, och deribland kan man framför allt nämna byarne: *Karwala* (Södra Wiggen), *Waisila* (Norra Wiggen), *Wenshöyvä* (Svenshöjden) *Wuinikka*, *Rämälä* (Kärnberget), *Talakara* (Mackarkärn), *Falli* (Fallet), *Ryki* (Rögden), m. fl.

utverkades ett påbud, att de antihgen skulle lära sig Svenska, för att erhålla nödig undervisning i kristendomen, eller alldeles förvisas ifrån trakten. Till lycka för dessa arma Finnar utnämnde konungen några år derefter (1690) sin hofpredikant, Johan Schäfer, en infödd Finne, till prost i Gefle, hvilken straxt efter sitt tillträde besökte Finmarken och anställde Finska katechesförhör. Konungen upptäckte, att det gafs en lyckligare och billigare väg till att upplysa dessa sina undersåtare, och han förordnade nämnde Schäfer till general visitator i alla Finmarker och tillsatte för Finnarne egna prester. Innan de lärde att förstå sina Svenska lärare, voro de i en stor okunighet. De larmade i kyrkan, besökte närbelägna krogar, de yngre klättrade upp i tornet och spelte kort; barndop blefvo understundom uppskjutna så länge, till dess gossarne sjelfve kunde gå till presten. Men sedan de hafva lärt sina presters språk äro de fullkomligt lika sina grannar i kristendoms-kunskap, och bevista den offentliga gudstjensten med mycken andakt, oaktadt de måste göra besvärliga resor af 8 à 9 mils väg, för att komma till kyrkan. Hemma läsa de bibeln och allehanda Svenska och Finska andaktsböcker; af sådana hafva de nu ett temligt förråd; bokbindarne förse dem dermed på marknaderna och låto dem i början betala dessa ganska dyrt.

Efter den tiden synas kolonier hafva utbredt sig ifrån Wermland. Man finner dem i temlig mängd i Dalarne. De stora skogstrakter, som stöta till Wermland, torde hafva lockat dem, att vid tilltagande befolkning nedsätta sig derstädes, isynnerhet då de i Wermland blefvo allt mera förföljda och utträngde. Kanske hafva de också omedelbarligen kommit hit öfver ifrån Finland; åtminstone hänför en allmän tradition deras första bosättning till Johan III:s och Carl IX:s tid. Som de i början icke blott blefvo tålda, utan äfven uppmuntrade, förökte de sig snart och utbredde sig öfver flere socknar, till dess de åter kommo bergverken och bruken för nära, der de naturligt måste erfara samma vidriga öde som i Wermland. Emellertid hafva deras efterkommande bibehållit sig här, samt på några ställen mera, på

andra mindre sammansmält med sina Svenska grannar. Sitt språk, sina seder, sitt bygnadssätt och sin hushållning bibehålla de till större delen ännu; alla förstå de dock Svenska, och kunna utan svårighet deltaga i gudstjensten. Vidare hafva de bosatt sig i Vestmanland, Gestrikland, Helsingland, Medelpad, Härjedalen och Ångermanland; i dessa provinser äro de dock redan mycket försvunne, eller fastmera sammansmälte med Svenskarne; de många half-finska ord, som förekomma i den norra Svenska dialekten, synas härstamma ifrån dem.

II.

*Om Finnarne i Norrige *)*.

Det lyckliga tillfället till svedje föranledde Finnarne, att äfven gå öfver den Norska riksgränsen och att här utbreda sig; hufvudsakligen uppehålla de sig i Sollöers och Oudalens fögderi, samt i Hedemarken, der de bebo socknarne Meidskoug, Vinger, Brandvold, Grue, Hoff, Aasnæs, Vaaler, Elverum och Trysild. belägne utmed Svenska gränsen. De skola först hafva infunnit sig omkring år 1624 **). I Trysilds socken besitta de ungefär 13 hemman och åtskilliga dertill hörande torp. Deras antal utgör vida öfver 250 själar. Enligt den bland dem fortplantade traditionen, skola de för Ryssarne hafva flyktat ur sin hemort, och nedsatt sig i de närbelägna Svenska provinserna. De hafva förnämligast utsökt skogfulla berg, hvilka isynnerhet passa till svedjeland. För jagtens och rågodlingens skull vilja de icke gerna nedsätta sig i en jemn skog. Det förtjenar att anmär-

---

*) Ur: *A. C. Smiths Beskrivelse over Trysild præstgjeld i Aggerhuusstift i Norge*; Kap. 21 i *Topographisk Journal för Norge*.

**) *E. Pontoppidans natürl. Historie von Norwegen*; Th. I. s. 188.

kas, att de icke bo längre i norr än Trysild och äfven här ej längre upp än vid början af fjellen, emedan rågen icke växer der i anseende till det stränga klimatet. Till åtskilnad från Lapparne, som af Danskarne benämnas *Finnar*, kalla de sig *RågFinnar* (Rugfinner). Hvarje Finsk familj har sitt tillnamn, hvaraf de dock sällan betjena sig: dessa äro de samma, som förekomma hos deras bröder på Svenska sidan. De tala till en del Norrska, mer och mindre begripeligt, likväl förstå många ej ett ord deraf. Inom Trysilds socken närmar sig bland dem deras modersmål till sin undergång; de yngre förstå ganska litet deraf och kunna icke mera tala det. Den trakt som de bebo, kallas i allmänhet Finskogen eller Finmarken. I Trysild tillhöra dem de hemman, som de besitta; i Sollöer äro de till större delen torpare. Deras gårdar ligga på berg, hvarföre ock ordet berg vanligen vidhänger namnet. I Sollöer bo de ännu i pörten; i Trysild deremot hafva de alldeles sådana hus som de Norska bönderna. Deraf kommer det kanske, att de sednare icke hafva de torra, bleka ansigten, och mörka, röda ögon som de förre; hvilket är en verkan af den myckna röken, hvilken så ofta uppfyller deras badstugor. De bada sig ungefär en gång i veckan, och deras badstuga och badningssätt är alldeles likt det, som begagnas af deras stamförvandter inom Finland *).

Finnarne äro goda skyttar och öfvade i skidlöpning. Svedja var förut mera än nu deras hufvudnäring. För närvarande sysselsätta de sig med skogsuggning, utan att dock alldeles hafva förgätit sina faders näringsgren. Berg, beväxta med tall, anse de för de bästa till rågsädet: de förrätta svedjandet på ett vida mer skogödande och för dem sjelfva mindre båtande sätt, än i Finland, emedan de ej förstå att plöja och harfva den afsvedda marken. Häraf händer, att de alldrig kunna taga mer än ett säde från sina sveder. Skörden är ganska lönande. De torka sin säd i rior. De fleste Finnar äro i bättre omständig-

*) Se föregående Del. II, s. 59.

heter, än de Norske invånarne i Trysild; man tillskrifver detta deras svedjande. De som i nyare tider hafva drifvit denna näringsgren med mindre ifver, äro icke så välmående som deras förfäder; i det hela lefva de dock bättre än deras grannar. I de stora skogs-trakter, der deras gårdar ligga, finnas många gräsrika kärr och moraser, så att de kunna underhålla en mängd boskap. Ofta slår skörden dem likväl felt, genom tidigt infallande frostnätter, och numera nödgas Finnarne nästan årligen uppköpa spanmål i Christiania eller Carlstad, till hvilka städer de förut försålde betydliga förråder häraf. Orsaken dertill bör man söka deri, att de fordom voro egna skattebönder; men sedermera på ett nog besynnerligt sätt tillfölo några handelshus i Christiania, framför allt det Ankerska och Rosenkrantzka, af hvilkas agenter och betjening de icke alltid röna den mildaste behandling. Finnarne beskyllas af många för trolldom och andra gycklerier. I äldre tider rådde väl också bland dem en större vidskepelse, än hos andra Norska bönder; men nu är den nästan alldeles utrotad.

Dessa Finnar äro aktningvärda människor, temligen upplysta och mycket tjenstfärdiga, välvilliga och eftergifvande. Men en viss svårmodighet, ett slags melankoli, är i Finmarken allmännare än i andra trakter. Deras åkerredskap äro föga skilda från dem, som brukas af deras grannar. De sysselsätta sig mindre än andra Trysildare med fiske. Om våren gå de flitigt på fogeljagt; skogshuggning och svedjande äro deras sommararbeten. Med höbergningen börja de tidigt och behöfva också dertill temlig tid, emedan deras sumpiga ängar äro så vidlyftiga. Om vintern är jagt deras förnämsta sysselsättning. Det finnes bland dem en och annan god smed; sina husgerådssaker och åkerredskap förfärdigar hvar och en åt sig sjelf. I bildning och klädsel skilja de sig icke från sina grannar. De gifta sig gemenligen blott sins emellan, dock äfven ibland med fremlingar. En euskildt Finne är mindre förnöjd i ett Norskt sällskap, än en enskildt Trysildare bland Finnar. Med Normännen tala desse Danska, ehuruval deras uttal lätt förråder dem; men

knapt äro de för sig sjelfva, så börja de att tala Finska. Med sina Svenska stamförvandter lefva de i en fortfarande vänskap *).

---

*) Närmare underrättelser om de i Sverige och Norrige boende Finnar, ernar studeranden Gottlund lemna, uti en beskrifning öfver dem, hvilken han är sysselsatt att utarbete, och hvartill kartorna redan äro färdige.

T i l l ä g g .

335117

Inledning.

Flerfaldiga meningar hafva blifvit framstälde om Finska folkstammens ursprung; men föga är dervid med bestämdhet utredt. Man har i densamma velat se nordens äldsta inbyggare 1); sagans Thussar, Resar, Troll, Jotar, Dvergar, Qvæner, m. m. skulle vara Lappar och Finnar. En besynnerlig gissning härleder dessa sidstnämnde från de tio Israels släkter, hvilka förflyttades ur Samarien till Assyrien 2). Vissa likheter i språkens grammatikal bygnad och emellan strödda ord, hafva föranledt denna förmodan, utan att för öfrigt den ringaste historiska grund derföre någonstädes står att upptäcka. En annan åsigt förblandar Finnarne med Veneder eller Veneter (Vender), och anser Vinland betyda Fin-

---

1) Bland flera andra: *Leibnitz*, se: *Bref till Sparfvenfeld*, af den 6 December 1695, infördt i: *Samling af åtskilliga Handlingar*, m. m. i *Svenska Historien*, af *Sven Bring*. Lund, 1754. Del. II, s. 149, 150. — *Lagerbring*, *Svea Rikes Historia* Del. I, s. 41, § 12; s. 43, § 14. — *Ihre*, *Företalet* (Latinskt och Svenskt) till: *Lexicon Lapponicum*, af *Er. Lindahl* et *Joh. Öhrling*. Holmiæ, 1780. — *Schlözer*, *Probe russischer Annalen*; s. 76. — *Thunmann*, *Untersuchungen über die alte Geschichte einig. nord. Völker*; s. 17. — *Rask*, *Undersögelse om det gamle nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*; s. 112, ff. — På visst sätt äfven *Geyer*, *Svea Rikes Häfder*; s. 406, ff. — *Jemnf. Suhm*, *Om de Nordiske Folks äldste Oprindelse*; s. 4, not. 3.

2) *Arctopolitanus*, dissert. *De origine et Religione Fennonum*. Upsaliæ, 1728. — *O. Rudbeck*, fil. *Atlantica Illustrata*. Upsalis, 1733; s. 64. — *Bilmark*, dissert. *De origine Fennorum*. Aboæ, 1764. — *Dalin*, *Svea Rikes Historia*. Del. I, s. 54. — *Björner*, *Svea Rikens hävda ålder*, etc. med tillökning av et brev om Finnar, Lappars och Samojeders ursprung från Samaritanska Israëliter. Stockholm, 1748. — *Jemnför*: *O. Rudbeck*, fil. *Nora Samolad*. Upsalæ, 1701.

land 3). De gamla Vanerna hafva härvid ej blifvit glömda; de få namn af Væner, och nu utleder man häraf Vandaler, Veneder, Vender och Qvæner 4). Stamledningen från Hunnerna har blifvit yrkad 5) och nekad 6). Vidare anses Finnarne vara af Germaniskt 7), eller Skythiskt 8) ursprung, på hvilket sednare äfven namnet Tschuder, det de erhålla af Ryssarne, möjligen kunde häntydas. Ytterligare antagas de stå i frändskap med Samojederna 9), vara afkomlingar af Issedoner 1), eller Neurer 2), eller Uigurer 3), ett utaf Khan Abulga-

3) *Bilmark*, l. c.

4) *Vexionius* (Gyldenstolpe), *Descriptio Sveciæ, Gothiæ, Fenningiæ, etc.* Lib. II, c. 8.

5) *Strahlenberg*, *Das nord- und ostliche Theil von Europa und Asia*; s. 34, not. och s. 61; Tabell. s. 136. — *Suhm*, *Historie over Folkenes Oprindelse i Almindelighed*; s. 185, 193. — *Schöning*, *Forsög til de Nordiske Landes, særdeles Norges gamle Geographie*; s. 3, not 1.

6) *Bilmark*, dissert. *An Hunni sint Fennorum Aborigenes.* Aboæ, 1792.

7) *Cluverius*, *Germania Antiqua*; Lib. III, c. 45.

8) *Bayer*, i *Comment. Petropolit.* Tom. I, p. 387, 388. — *Commentationes Societ. reg. scientiarum Gotting.* Vol. XII, s. 266, 271. — *Strahlenberg*, l. c. s. 34, 172. — *Wilde*, *Histor. Pragmatica*; s. 78, ff. — *Radloff*, *Muthmassungen über den Ursprung des finnischen Volks.* Åbo, 1809; s. 14. — Ett bref från professor *Rask*; se: *Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser.* Kiöbenhavn, 1820; Bd. I. Finnes öfversatt i tidskriften *Mnemosyne*; Åbo 1821, December.

9) *Schöning*, l. c. s. 2.

1) *Suhm*, *Nord. Folks Oprindelse*; s. 13. — *Suhm*, *Folkenes Oprindelse i Almindelighed*; s. 194, ff.

2) *Radloff*, l. c. Denna sats söker förf. att i sin skrift bevisa, ehuru på föga tillfredsställande grunder. — *Bayer*, l. c. s. 385. — *Aspegrén*, *Beskrifning om Pedersöre socken.* Åbo, 1766. Del. 2, s. 41. — *Darlin*, l. c.

3) *Levesque*, *Histoire de Russie.* Paris an VIII; Tom. VI, s. 333—336.

si Bajadur omtaladt ryktbart folk i Asien, förvand-
ter till de i nordvestra hörnet af denna verldsdel
(emellan Uralska bergen och Ob-floden) ännu bosatte
Jugrer (Ugrer). Slägtskapen med Ungrarne synes
afgjord; den med Turkarne är en nyare förmodan,
hvilken grundar sig på en icke ringa språkighet 4).
Och slutligen anser man Finnarne vara ett Ural-folk,
härstammande från mellersta Hög-Asien, öster om
Ural, utan att uppgifva från hvilka folkätter de skul-
le leda sitt ursprung 5).

Vid all denna ovisshet, och vid en nästan full-
komlig brist på säkra historiska urkunder, är det
omöjligt att bestämma det rätta förhållandet; endast
ett närmande dit kan hafva någon framgång. Med be-
gagnande af de anvisningar andra författare lemnat,
skola vi, så vidt våra krafter tillåta det, söka bidra-
ga till ämnets utredande. Vi förmå icke uppställa an-
nat än mer eller mindre sannolika gissningar, samt
önska derföre att våra uppgifter blott såsom sådana
mätte bedömas. Misstag och origtigheter kunna snart
insmyga sig i frågor, hvarest så ytterst få källor el-
ler vägledning är att tillgå; men detta skall säkert
öfverses af dem, som inse sakens svårighet. I en
natt, der ingen stjerna lyser, knapt ett norrsken, är
det lätt att taga felt om rätta kosan.

I.

Finska folkens ursprung och äldsta Boningsplatser.

Vid norra gränsen af de Kinesiska landskaperna
Petscheli, Schangsi och Schensi, bodde den stora
folkstammen Hiong-nu, hvilken i ålder täflade med
sjelfva Kinesiska staten. Invecklad med denna sidst-

---

4) Nyerup, l. c.

5) Klapproth, Asia Polyglotta; s. 183.

nämnde uti oafbrutna strider, och inom sig oroad af ständiga fejder, blef den, både genom krigets skiften, och en tillväxande folkmängd, nödsakad att utbreda sig längre åt vester, samt intog, under en följd af sekler, småningom den ofantliga landsträckan emellan Korea, Kina och Kaspiska hafvet. Härvid utgrenade den sig i mångfaldiga beslägtade nationer, som mer eller mindre bibehållit eller förlorat sitt slägttycke, i förhållande till tid, lokala omständigheter, luftstreck och gemenskap med hvarandra. Hos många har förvandtskapen upphört att vara märkbar; hos andra är den omisskännelig. De folkstammar hvilka sålunda utgått ur ett längst i öster beläget gemensamt fädernesland, äro de Hunniska, Turkiska, Ungerska (Hungariska), m. fl.

Så förtäljer *Deguignes*, enligt Kinesiska och andra orientaliska urkunder 6). Men redan genom de källor han begagnat, synes den inre beskaffenheten af hans historiska verk, kunna väcka billiga tvifvelsmål om afgjord tillförlitlighet hos detsamma, och för öfrigt grundar han endast uppå likheten af namnen, den af honom förmodade slägtskapen emellan sednare Hunner och det uråldriga folket Hiong-nu, hvilken frändskap nyare författare, såsom det tyckes på goda skäl, trott sig böra bestrida 7). Och likväl är det egentligen på denna af honom antagna, men alldeles ostyrkta förvandtskap, han stöder sin mening om de omtalade nationernas ursprung från dessa aflägsna orter.

Osäkert och vanskligt torde det alltså vara, att från dessa länder härleda sagde folkslag, och att antaga stammen Hiong-nu såsom Hunnernas urfäder. Äfven i kronologisk hänsigt möter vid detta antagande många och stora svårigheter. Men ehuru man ock

---

6) *Histoire generale des Huns, etc.* Paris, 1756. Tom. I, Part. 1, s. 213—218, 225; Tom. I, Part. 2, s. 2, 13.

7) *Klapproth, Tableaux Historiques de l'Asie, depuis la monarchie de Cyrus jusqu'à nos jours.* Paris, 1824, s. 242; jemuf. s. 103, ff.

kan äga giltiga anledningar att betvifla rigtigheten af ofvan upptagne gissning, så erbjuda sig likväl många bevis om en förvandtskap emellan Hunner, Turkar, Ungrer och med dem beslägtade folkätter. En sådan gemenskap dels antydes och dels uppgifves bestämdt af Byzantinska historieskrifvare. Man finner det Hunniska namnet tillagdt Ungrarne, af *Leo Grammaticus*, *Cinnamus*, *Nicetas Choniates*, m. fl. samt Turkarne hos *Theophanes Confessor* och *Theophylactus Simocatta*, hvarvid *Cedrenus* och *Johannes Zonaras* uttryckligen erinra att Turkarne äro ett Hunniskt folk 8). Ungrarne kallas Turkar af *Johannes Zonaras* och *Constantinus Porphyrogenetes*, hvilken sidstnämnde tillika angifver dem vara samma folk med de gamla Turkiska ätter, som bebodde norra gränsen af Persien. Andra benämna dem Unner; *Cinnamus* tillägger dem namn af *Vestra Unner*, m. m. 9). Härtill kommer ytterligare likheten emellan Ungarnes och åtskilliga Hunniska stammars namn, såsom *Ugri*, *Ungri*, *Ongri*, *Unuguri*, m. fl. 1). Betydelsen af vissa fordna Hunniska namn, kan äfven ännu förklaras ur det Ungerska språket 2). Likaså uppgifva gamla krönikor, m. fl. 3), dels att Ungrarne äro af

8) *Theophanes*, *Chronographia*. Venet. 1721, s. 165. — *Theophylactus*, *Historiar. L. III, c. 6.* — *Cedrenus*, *Historiar. Compend. s. 599.* — *J. Zonaras*, *Annales*. Venet. 1721, s. 139, 200.

9) *Stritter*, *Memoriæ populorum, olim ad Danubium, Pontum Euxinum, etc. incolentium*. Petropoli, 1771. Tom. I (*Hunnica*), s. 451, 626. Tom. III, P. I, s. 3, 4; P. II, s. 581.

1) *Stritter*, l. c. Tom. I, l. c. — *Klapproth*, *Tableaux Historiques*; s. 243.

2) *Klapproth*, *Tableaux Historiques*; s. 244.

3) *Joh. de Thwórcz*, *Chronica Hungarica*; s. 45, ff; hos *Schwandtner*, *Scriptores rerum Hungaricarum*. Tom. I. Wien, 1746. — *Newe ungarische und siebenbürgische Chronick*. Frankf. a. M. 1664; s. 12. — *Bonfinius*, *Rerum Ungaric. Decades*. Basel, 1568; s. 29. — *Jemnf. Ortelius*, *Ungarische Chronologie*. Nürnberg, 1615; s. 13.

Hunnisk stamledning, och dels att de äro afkomlingar af en förening emellan Hunner och Avarer; men enligt Byzantinska skriftställare äro äfven Avarerna både till namn, språk och seder af Hunnisk ätt 4), och nyare undersökningar hafva utredt, att bland Lesghi Avarerna på Kaukasus (afkomlingar af de gamla Avarerna), finnas ännu ett antal Hunniska person-namn bibehållna 5).

Alla dessa skäl förenade och utvecklade tyckas bevisa, att de gamla Turkiska, Ungerska, m. fl. folkstammarna, under längst förflutne tider, stått i slägförhållande emellan sig och till Hunnerna. Det skulle, i motsatt fall, förekomma högst besynnerligt att en sådan frändskap så ofta och från så olika sidor blifvit ängifven, samt att en gemenskap och förvexling af namnen Hunner, Turkar, Ungrare, m. fl. kunnat uppkomma. Utomdessa hafva sednare forskningar utrönt, att det finnes mycken likhet emellan Turkiska och Ungerska språken 6), samt en påtaglig öfverensstämmelse mellan Turkiskan och Finskan, icke blott i enskilda ord, utan ock i dessa tungomåls egentliga grundväsen, deras inre bygnad, m. m.; t. ex. det märkvärdiga sam ljudet emellan ordets vokal och ändelsen, samt den egenskapen, att orden i hvardera språket icke kunna börja med flera än en konsonant 7). Att de Ungerska och Finska folkätterna leda sitt ursprung ur samma rot, torde, i grund af språkens icke rin-

---

4) *Stritter*, l. c. Tom. I (*Avarica*). — *Pray*, *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*; s. 185.

5) *Klapproth*, *Tableaux Historiques*; s. 245.

6) *Pray*, dissertt. historico-crit. in *Annales veteres Hunnorum, etc.* Viennæ, 1774. Dissert. V, § 5. — *Toppeltinus*, *Origines et occasus Transylv.* Lugd. 1667; s. 69. — *Kollari*, *uti Nic. Olahi Hungaria et Atila*. Wien 1763; s. 91, ff. — *Meninski*, *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum*. Viennæ, 1780; s. LXXVI.

7) *Nyerups Magazin*; l. c. — *Adelungs Mithridates*; Th. I, s. 462—465; Th. II, s. 784.

ga likhet, böra anses otvifvelaktigt 8). Den förmodade släktskapen emellan Finska stammen och Uigurerna är ofvanföre omnämnd. Likaså berätta Rysslands äldsta krönikor, att ett folk utgått ifrån öster, bakom bergen (enligt *Fischer* ifrån Jugrien), tågat förbi Kiow, öfver Karpathiska bergsåsen, bekrigat och fördrifvit Wolochierna (Wlacherna) och nedsatt sig på deras boningsplatser vid Douau; hvarefter landet fått namn af Ungern 9).

Dessa nya uppgifter, förenade med de slutsatser hvartill det ofvan anförde gaf anledning, lemna sannolika grunder till antagandet af en uråldrig stamlikhet emellan de Finska folkslagen samt de nationer, som blifvit kända under namnen Hunner, Turkar, Avarer, Ungrare, m. fl. 1). Naturligtvis är denna släktskap ofta så aflägsen, att den röjer sig endast för den skarpsinnigaste språkforskning, och kan derföre någongång synas alltför vidsträckt utledd; men spåren efter densamme kunna likväl följas, och de fördölja sig icke öfver allt för en uppmärksam undersökning. Också är afsigten med dessa yttranden för ingen del, att yrka en närmare stamförvandtskap emellan alla de omnämnde nationerna; man har allenast velat antyda, att de synas ursprungligen hafva hört till samma folkklasser.

---

8) Utom de mera speciella undersökningarne härom, af *Sainovicz*, *Gyarmathi*, m. fl. (se: *Adelungs* *Mithridates*, Th. II, s. 771, 776.) finnas ytterligare bevis för denna åsigt i *Fischers* *Sibirische Geschichte*; Th. I, s. 132—134, 161—170. — *Hager*, *Neue Beweise der Verwandtschaft der Ungarn mit den Lappländern*. Wien, 1794. — Jemnf. *Schlözer*, *Nestor*; III, 109. — *Schlözer*, *Nordische Geschichte*; s. 306, 437.

9) *Altrussische Geschichte*, nach *Nestor*. Uebersetzt von *J. Müller*. Berlin, 1812; s. 89. — *Fischer*, *Sibirische Geschichte*. Th. I, s. 124. — Jemnf. *Karamsin*, *Histoire de l'empire de Russie*; Tom. I, s. 158. — *Rühs*, *Geschichte des Mittelalters*; s. 853. — Jemnf. *Chronicon Theodosiani Kioviensis*, uti *Müllers* *Sammlung russ. Geschichte*. Th. I, s. 14.

1) *Nyerups Magazin*, I. c.

Emot denna hypotes kunna visserligen ganska många och viktiga anmärkningar uppkastas. Det ligger äfven i sakens natur, att en gissning af denna egenskap, hvilken hvilar och genom sin art måste hvila på så föga säkra grunder, ganska lätt kan bestridas och af starka motskäl göras vacklande. Men så länge man ej vill låta densamma gälla för annat, än hvad den i sjelfva verket är: ett på åtskilliga icke helt och hållet toma skäl grundadt försök, att sprida något ljus öfver hittills alldeles outredda förhållanden, torde ett sådant icke böra anses fullkomligen förkastligt.

Flera nyare historiska författare yrka afgjordt motsatta åsigt. Man nekar all gemenskap emellan Hunner och Ungrare (Hungarer), utom den tillfälliga likheten i deras namn 2); och äfven förvandtskapen emellan dessa sednare samt de Finska stammarna, har man nitiskt bestridt 3), ehuru man härvid anført dels inga, dels ej några på bevis och erkända sanningar stödde grunder. Att Ungrarne bött ibland Finska folkslag, att det sålunda uppkommit vissa gemensamma ord i hvardera tungomålet, låter visserligen troligt; men en sådan uppgift stöder sig icke på kända historiska förhållanden. Och att tvenne alldeles fremmande folkstammar, genom grannskapet och ett äfven tätare umgänge med hvarandra, skulle inbördes tillbyta sig egenheter i språkets sjelfva inre bygnad 4),
strider

---

2) *Rühs*, I. c.

3) *Fessler*, Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen. Leipzig, 1815. Band I; s. 175—178. — Äfven *Adelung* i sin *Mithridates* (Th. II, s. 776) yrkar att Ungerskan och Finskan ej höra till samma språkstam, och likväl bevises denna frändskap tydligt genom de af honom anförde egenheterna ur det förutnämnde tungomålet (s. 784—786). Men han bestrider ock förvandtskapen emellan Finskan, samt Permiska, Sirjänska, Wotjakiska, m. fl. dialekter (Th. I, s. 534; Th. II, s. 776)!! I allmänhet synes denna lärde språkforskare mindre riktigt hafva uppfattat den Finska språkstammens artförändringar.

4) *Fessler*, I. c. s. 178.

striden fullkomligen emot den erfarenhet man ofta haft tillfälle att göra. Klapproth, som bestämdt antager en stamförvandtskap emellan Hunner, Ungrare och de Finska nationerna, nekar de förstnämndes frändskap med Turkarne, samt anser Ungrarne hafva uppkommit genom blandning af en Finsk folkgren, med nationer af Turkiskt, Slavänskt och Germaniskt ursprung 5). Fessler påstår att Ungrarne äro af helt och hållet Turkisk rot 6).

Men hurudant ock de Finska folkstammarnes äldsta ursprung måtte varit, så anträffar man dem redan flera sekler före kristi födelse bosatte utmed Ural. Nyaste historiska författare anse sig hafva utredt, att vid den tidpunkt då Cyrus beherrskade Asien, bodde längs östra sluttningen af nämnde bergsrygg, Hunniska nationer, eller så kallade Östra Finnar, stamförvandter till nuvarande Finnar, Ungrare, Woguler och (Kondiska) Ostiaker, samt medeltidens Hunner, Avarer, m. fl. De utsträckte sig i norr och öster intill Ob floden och berget Imaus, samt i sydvest och söder till Kaspiska hafvet, Jaxartes och Belur Dagh 7). Under följande fyra århundraden, finner man dem nästan på samma ställe; men kort före kristi födelse anträffar man Finnarne redan vid nordligare orter, undanträngde af Gothiska, m. m. nationer, och utbredda vester om Ural, intill stränderna af Wolga och Kama. För hvarje tidevarf ser man dem uppflyttade i både vestlig och nordlig riktning, till dess man, i seklerna näst efter kristus råkar dem ända invid Weichsel, och först vida mer än tre hundra år efter vår tidsräkning finner dem bosatte i sina nuvarande hemvist 8).

5) Tableaux Historiques. s. 243-247.

6) L. c. s. 185.

7) Klapproth, l. c. s. II; Kart. I.

8) Vid denna framställning äro isynnerhet de kartor be-
gagnade, som åtfölja Klapproths Tableaux Histori-
ques. — Jemnf. Porthan, Chronicon Episcoporum
Finlandensium; s. 88. — Thunmann, Unter-

Dessa uppgifter vinna styrka af följande omständigheter. — Den genom sina resor under forntiden kände Pytheas från Marseille omtalar, att bernsten erhöles hos Guttonerna, dem han äfven kallar *Ostiaei*, och hvilka, enligt Plinius, voro ett Germaniskt folk 9). Det synes otvifvelaktigt, att namnet *Ostiaei* är det samma som Taciti *Aestyi*. Men enligt hvad bekant är, utmärkte Austur-vegr, hos de gamla nordboerna, alla på östra sidan om Östersjön belägna orter, äfvensom Eystra-salt betecknade sjelfva detta haf. Deraf tyckes det ej osannolikt, att dessa benämningar äfven hos Germanerna, nordboernas stam- och språkförvandter, med mer eller mindre ljudlighet, utmärkte samma föremål; och sedan de genom dem blifvit kända hos Grekiska och Latinska författare 1), begagnades äfven af dessa namnen *Ostiaei* och *Aestyi* icke för att beteckna en viss nation, utan alla österut boende folk, eller såsom Tacitus kallar dem *Aestiyorum gentes* 2). Dessa hade ock, enligt nyssnämnde författare, bott på högra kusten af Sveviska hafvet, följt Sveviska seder och bruk, talat ett språk hvilket närmade sig det Britanniska, och sysselsatt sig med uppsamlande af bernsten. Och emedan Guttoner och Aestyer uppgifvas vara samma folk, så finner man, att de orter der bernstenen anträffas (eller de nuvarande Preussiska länderna), samt, enligt Tacitus, sydöstra kusterna af Östersjön, både vid den tid Pytheas (300 år f. kr. föd.) och Tacitus (omkr. 100 år eft. kr. föd.) lefde, varit bebodda ännu icke af Finska, utan af Germaniska folkstammar 3). — Vidare hafva Finnar-

---

such. über d. alt. Gesch. ein nord. Völker
s. 18.

9) *Plinius*, *Histor. Natural. Venet.* 1559. Lib. 37, c. 2, s. 952. — *Strabo*, *De situ Orbis.* Amsterdam, 1707; s. 111. — *Stephanus Byzantinus*, *De urbibus*; s. 736.

1) Äfven *Plinius* tillkännagifver kunskap om denna benämning. *Certum est unam insularum Austraviam a barbaris dictam.* L. c. s. 953.

2) *De Moribus Germaniæ*; c. 45.

3) *Jemnf. Thunmann*, *Nord. Völk.* s. 15.

nē, då Tacitus skref sitt arbete om Germanien, efter den sannolikaste beräkning haft sina hemvist i det nuvarande Lithauen 4); men redan Ptolemæus (uti 2. a århundr. eft. kr.) sätter dem vid östra sidan om Weichseln, under Guthonerna, samt Wenderna utmed hafskusten 5). Finnarne synas således ännu vid denna tid icke hafva hunnit stränderna af Östersjön. — Sednare anträffar man dem dock äfven härstädes, och hafdeforskare hafva utredt, att de någon tid bott längs Preussiska kusten, hvarföre man ännu röjer spår af dem i Samland, Kurland och Semgallen 6). Små-

---

4) Germania; c. 46. — *Suhm*, Om de Nordiske Folks ældste Oprindelse. Kiöbenhavn, 1770; s. 13. — *Suhm*, Historie af Danmark. Tom. I, s. 5. — *Commentationes Societ. reg. Scient. Gotting.* Vol. XII, s. 208. — *Schöning*, Norges Riiges Historie. Del. I, s. 136.

5) Geographia. Lib. III, c. 5. Amsterdam, 1605; s. 73.

6) Till Finska folkstammen räknar *Lehrberg* (Untersuchungen zur Erläuterung der älteren Geschichte Russlands. Petersburg, 1816; s. 146) Kreevinerna vid Memel och Eckau floderna i Kurland, samt Liverna vid norra kusten af denna provins och vid Salis i Lifland. *Thünmann* uppger (Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker. Berlin, 1772; s. 18—20, 62), att lemningar af Finnar qvarstå i hela Samland, vid Deine, och landet emellan Dün och Memel. Han anser dem hafva gifvit namn åt Kurisch-Haf, emedan Ösel, bebodd af Finnar, bär namnet Kurre-saar. (Dessa benämningar hafva ock någon likhet med Kyrialala, Karyjala, Kyrialer, Kurer, m. m.) År 1230 innehade de ännu hela Kurland, hvilket var deladt i *Kihlakunda*, likasom Estland och Ösel. Detta styrkes af *Balduini de Alna pactum cum parte Curonum*, act. A. o 1230: "Lammechinus rex et pagani de Curonia, de terris Esestua, Durpis et Saggara, et *Kiligundis*, quarum hæc sunt nomina", etc. Se: *Silva Docum. ad Origg. Livon. Gruberi*; s. 267. — *Hartknoch*, Alt und neues Preussen; L. I. s. 34, 35. — Äfven den omständigheten, att Kurerna i äldre tider så ofta förenade sig med Estherna om gemensamma plundringståg emot sina Östersjö grannar, synes bevisa att dessa folkslag haft ett språk-samband, för att kunna förstå hvarandra. Mindre bildade nationer hafva alltför många svårigheter,

ningom drogo de sig åt nordligare orter, undanträngde af starkare och mächtigare folkätter; men ännu uti nionde århundradet ser man Finska stammar innehafva icke blott Estland och lifland, utan ock orter söder om Volga intill källorna af Don floden 7). Och äfven i vår tid anträffar man på samma ställen spridda lemningar af ofta nämnde folkslag.

Alla dessa omständigheter sammanfattade lemna följande öfversigt. Mer eller mindre tydliga spår af Finska folkslag hafva intill sednare tider kunnat upptäckas ända ner i länderna vid Kaspiska hafvet. Äldre författare intyga bestämdt, att dessa nationer, ännu efter kristi födelse, funnos bosatte vid Weichsel och derintill gränsande ostliga orter. Att de uppehållit sig ner i Preussen och sydliga delarne af Ryssland, ådagalägga och bevisa både detta sidstnämnde lands äldsta urkunder, och de lemningar man ännu röjer af dem i begge dessa riken. Och då härtill lägges, att Finska stammen alldrig varit ett eröfrande folk, samt att de spår densamma lemnat efter sig i de orter, der den nu icke mera finnes bosatt, ej kunnat vara följder af sednare eröfringar, utan ofelbart härleda sig från äldre vistande derstädes, måste allt detta föra till den slutsats, att Finnarne icke äro nordens äldsta bebyggare, utan en ifrån sydligare trakter sednare dit inflyttad folkstam. Såsom invånare i de nordiska orterna förekomma de ock ej hos några författare, förr än hos Jornandes, den anonyma Geografen från Ravenna samt Paulus Diaconus, hvilka lefde i 6.e—9.e seklet.

Emot denna åsigt strider en äldre mening, grundad på flera berömda forskares undersökningar. Redan Leibnitz väckte den förmodan, att Finnarne skulle vara hela nordens uräldsta invånare. Denna tanke upptogs af Lagerbring och Ihre, hvilka med många skäl sökte genomföra densamma. En lika öf-

---

vid föreningar med stammar, hvilkas tungomål de ej tala eller åtminstone begripa.

7) *Karamsin*, Histoire de l'empire de Russie. Paris, 1819. Tom. I, Kartan.

vertygelse har efter dem blifvit yttrad af Schlözer, Thunmann, Rask och Geijer, m. fl. 8). Det är neml. bekant, att både de äldsta mythiska traditionerna, och alla sago-skrifvares sednare uppgifter äro derom ense, att Norden, innan de Gothiska nationernas invandring, var bebodd af äldre stammar, hvilka vanligen kallas Jotar, men äfven Thussar, Bergsboar, Resar, Troll, m. m. De författare, som anse Finnarne för de nordliga ländernas urgamla bebyggare, söka bevisa att dessa Jotar, m. fl. varit af Finskt ursprung 9).

För att i den korthet utrymmet härstädes erfordrar, kunna undersöka frågan, måste den omständigheten först öfvervägas, huruvida alla dessa olika namn betecknat skilda folkätter eller om de utgjorde blott olika benämningar på samma folkstam. Både den för-ra 1) och den sednare 2) förutsättningen har blifvit yrkad, och dunkla samt osäkra skäl äro anförde för hvardera satsen, hemtade ur berättelser, hvilka leda sitt ursprung från tidsåldrar, då de gamla invånarne redan i många sekler upphört att egentligen bebo vår nord. Det enda säkra vid allt detta synes derföre vara, att Jotarne m. fl. utgjort vilda i landet kringströfvande folkslag, af en hög och reslig växt, samt ovanliga kroppskrafter, hvaruti de vida öfverträffat sednare inkomna bebyggare 3); att de visat sig fiendtligt

8) Se: Tillägg. s. 153, not. 1. — Grotius påstår att Finnarne gifvit namn åt ön Fyen (*Historia Gothorum, Vandalorum et Langobardorum*, af *Hugone Grotio*. Amsterdam, 1655. Prolegom. s. 10).

9) Se: Tillägg. s. 153 not. 1. — *Neikter*, dissert. acad. *De gente antiqua Troll*. Part. I—VI; Upsalia, 1793—1799, är serskildt egnad åt beviset af denna sats.

1) *Neikter*, l. c., s. 13.

2) *Schöning*, Norges Riiges Historie. Del. 1, s. 10-12.

3) *Thorsten Vikingsons Saga*. Upsala, 1680; s. 5. — *Eigil Skallagrimsons Saga*; kap. 25. — *Saga Olofs Tryggvasonar*. Partr II, s. 140. — För någon utmärkt lång växt äro de Finska folkslagen icke kände; tvertom nämnas de i allmänhet såsom af en lägre, ehuru nerffull kroppsbbyggnad.

sinnade mot de nya inflyttningarne, emot hvilka de utöfvat våldsamerheter, så ofta tillfälle dertill yppade sig. Och, för att sluta af det ungefärligen lika lefnads- och handlings-sättet, tyckes det stå sanningen närmast, att leda deras ursprung ur samma rot, ehuru de, i följd af olika boningsplatser i nordnen, samt under olika tider och af skilda sagoskrifvare, erhållit ombytta namn, hvilka dock stundom begagnas vexelvis. Sålunda har man ock, vid undersökningen om nordens äldsta inbyggare, isynnerhet fäst sin uppmärksamhet vid Jotarne, antingen såsom de mäktigaste bland dem, eller emedan man under denna benämning innefattat de öfriga.

För påståendet att dessa Jotar varit ett Finskt folk, samt att Jotaland utmärkt Finland, vill man finna stöd i Fundin Noregur. Der berättas, huru en konung "Fornioter rådde öfver Jotland, hvilket ock kallas Finland och (eller) Kvenland samt låg öster om hafsviken." Här af har man genast dragit den slutsats, att Finska folkstammen, såsom beboende ett land, hvilket fordom erhöi benämningen Jotland, äfven utgjorde sjelfva dessa beryktade gamla Jotar, de der gifvit namn åt dessa orter. Men af yttrandet i Fundin Noregur följer ingenting annat, än att det som fordom kallades Jotland, hette Finland vid den tid sagan författades eller kanske upptecknades 4), och sedan Finska ätter numera dit inflyttat. Berättelsen synes väl antyda, att en nation, i den gamla traditionen benämnd Forn-joter, vid den tidpunkt den omtalade händelsen skall hafva tilldragit sig, innehafvt dessa trakter; men till hvilken stam densamma bör räknas, derom lemnar detta ställe ingen upplysning. — En af Fornioters efterkommande Thore hade en dotter Goa, som blifvit bortröfvad. För att uppsöka henne afseglade Thores ena son

---

4) Sagens innehåll sträcker sig in i tionde århundradet, och det i densamma förekommande namnet Lapp, hvilket icke är äldre än ifrån det 12:e seklet, vittnar om ännu sednare ålder. Man har ock en variant, af denna saga, hvilken går till år 1387 (*Müllers Sagabibliothek*. Bind. II; s. 433).

Gor med många skepp utför hafsviken, vidare öfver Ålands haf och Östersjön, samt fann på Hlessö inbyggare af sina stamförvandter. Äfven dessa måste då hafva hört till Jota-ätten; men att deraf sluta, det Finnar bott på de Danska öarne, är visserligen förhastadt, så länge det hufvudsakliga påståendet kvarstår obevist. — Thores andra son Nor, hvilken landvägen ville uppsöka sin syster, reste länge genom obebodda orter, innan han stötte på spridda Lappar. Dessa framstå här såsom helt och hållet af fremmande folkätt, hvilket icke bordt vara fallet, i händelse Nor hört till en Finsk stam. — Sagan förtäljer vidare, att Nor eröfrat Norrige, och gifvit det namn efter sig. Skulle han nu härstamma från en Finsk ätt, så borde detta rike en tid hafva blifvit styrdt af Finska furstar, och något sådant känner historien icke. — Den i Fundin Noregur omtalade Joten Svade, uppgifves vara son af Asa-Thor. Detta intyg lemnar all anledning till den förmodan, att Jotna-ätten stod i något släktförhållande till de Gothiska stammarne, samt för ingen del var af Finskt ursprung. — Det har vidare blifvit anfördt 5), att äfven Snorre Sturleson förklarar Finne och Jotun för liktydiga benämningar. Då man härom rådfrågar det uppgifna stället 6), erfar man att namnet Jotun förekommer blott uti kapitlets öfverskrift, men att Svase i sjelfva berättelsen kallas endast Finne 7). Öfverskriften är troligen af

---

5) Geijer, l. c. s. 411, 412.

6) Harald Hårfagers Saga; kap. 25.

7) I alla händelser förefaller det tvifvelaktigt, huruvida han verkligen varit af Finsk stam. Hans eget jemte hans dotter Snæfrids namn äro icke allenast icke Finska, utan ock fullkomligt stridande mot Finska språkets art. Detta inkast plägar man gendrifya med det motskålet, att Skandinaverna brukade benämna fremlingar efter godtycke, eller ock böja deras namn efter sitt uttal; men Svase talade ock samma tungomål som konungen och hans män, och vanliga nordiska seder och bruk synas varit rådande rådande äfven hos honom. Detta tyckes antyda, att man vid Snorre Sturlesons tid (nära medlet af 13:e seklet) redan så förblandat benämningarne Finne och Jotun, att man numera icke gjorde

en sednare hand, och om den äfven vore af samma ålder som sjelfva det historiska arbetet, kan den dock hafva sin grund i följande förhållanden.

Namnen Jotnar, Troll och Thussar framstå redan i nordens gamla myther, och voro symboler dels af fiendtliga naturkrafter, dels af onda varelser och fiender i allmänhet 8). Dessa mythiska benämningar erhöilo historisk betydelse, och öfverflyttades på de nationer, hvilka såsom nordens äldre invånare, mötte de inflyttande i egenskap af fiender. Man utmärkte härmed snart alla dem, som stodo i ett ovänligt förhållande till Asa-ätten, och namnet Jotun blef en "hädelse eller lastmäle" (ej olikt benämningen barbar hos Greker och Romare). Sedan Finnarne uppträdt såsom grannar och motståndare, är det ej osannolikt, att det öfverflyttades äfven på dem; men af alla ofvan anförde skäl synes det vara klart, att man dermed ursprungligen icke utmärkte sagde folkslag.

Såsom ytterligare bevis, att Finnarne skulle vara nordens äldsta bebyggare, har det blifvit anfördt, att man röjer spår af dem öfver allt i Skandinavien, genom derstädes befintliga ortnamn, hvilkas ursprung och betydelse kan förklarar lämpligast från Finska eller Lappska språken 9). En af vår tids lärdaste och

---

sig något bestämdt begrepp om hvardera folket. Hvarföre Sturlesons vittnesbörd härom torde blifva alltför vacklande.

8) De Eddiska mytherna lemna öfver allt bevis härpå. — Under den allmänna bemärkelsen af fiende, eller ock fiende till de hedniska gudarne, förekommer ordet Jotun i 16 kap. af Olof Tryggvasons Saga. Enligt *Olaus Petri* (i hans *Svenska Chrönika*) blevo de: "som tyranniska voro, och gjorde allom öfvervåld och orätt och passade på ingen, kallade Jettar, Resar, Troll och annat sådant. — — — Och när the ville beskrifva onde och arge tyranner, sade the them vara fule, länge och grymme, plumpacktige och ofandelige, ändå att the ej voro större och vanskapligare än annat folk." *Scriptt. rer. Svecic. med. Aevi. Tom. I, sect. II, s. 219.*

9) Se: Tillägg. s. 153 not. 1.

mest skarpsinnige forskare, har granskat halten af dessa skäl, och, såsom det synes oss, med mycken grundlighet och öfvertygande kraft kullkastat denna mening 1).

Men utom alla dessa skäl emot bevisen om nordens äldsta befolkning af Finnar, uppställer sig deremot äfven omöjligheten af deras så tidiga härvaro. I det föregående har det neml. blifvit utredt, att Finnarne uppehöll sig vid stränderna af Weichsel, samt derintill gränsande länder, ännu vid den tid då det Odinska väldet redan var grundlagdt i Sverige. Möjligen kunde det yrkas, att de på en gång innehade nyss omtalade orter, tillika med Ryssland, Finland och Skandinavien; men vid den tid de ännu fortforo att bebo nämnde sydliga trakter, äfvensom redan långt förut, upptagas helt andra folkslag såsom de nordliga ländernas inbyggare. Lika litet bör det kunna yrkas, att Finnarne, ehuru nordens äldsta invånare, derifrån trängt sig söder ut, men sedan blifvit tvungne att återgå till sina närvarande boningsplatser; ty dessa folkstammar hafva alldrig uppträdt såsom eröfrare. Historien har ock ej bibehållit det ringaste spår efter ett sådant krigståg, hvilket otvifvelaktigt bordt kvarlema några, om ock dunkla minnen; tvertom vittnar allt om Finska nationens oafbrutna och långsamma förflyttande mot Norden.

Det är bekant, att alla gamla historiska sagor omtala en tät och oafbruten gemenskap emellan den vestra och östra kusten af Östersjön. "Konung Vanland vistades en vinter uti Finland, hos konung Snöden gamle, och fick hans dotter Drifva till äkta" 2). Äfven konung Agne drog med sin krigshär till Finland, gick der i land och härjade, öfvervann höfdingen Froste, samt bortförde hans dotter Skjalf och sonen Loge. Detta blef sedan Agnes bane 3). — Vid

---

1) *Hallenberg*, Anmärkningar öfver Första Delen af *Sven Lagerbrings Svea Rikes Historia*. Del. I, s. 61—104.

2) *Ynglinga Sagan*; kap. 16.

3) *Ynglinga Sagan*; kap. 22.

dessa och ännu flera berättelser, finner man alldrig spår af något som vittnar om umgänge med fremmande folkstammar. Tvertom visar allting, att Svenskarne vid dessa härfärder sannolikt anträffade beslägtade nationer 4). Vanland uppehöll sig en hel vinter i Finland: således troligen icke hos ett folk, hvars tungomål han ej skulle hafva förstått. Agne förmålde sig med Skjalf; hon bad honom fullgöra en plägsed, som var fullkomligen Svensk, och hvilken det, enligt Svenskt bruk, blifvit ansedt för en vanära att hafva försummat: "den att göra graföl efter hennes fader." Alla de här förekommande namnen äro åter fullkomligen Svenska, och, i fall man äfven vill gifva dem en mythisk eller symbolisk tydning, så återstår likväl allt det öfriga såsom talande bevis om en gemenskap med stamförvandter.

Alldeles motsatta uppgifter får man deremot af dem, som besökte det gamla Bjarmaland, utan motsägelse bebodt af Finska folkätter. Man röjer genast att Skandinaverna här anträffade för dem helt och hållet fremmande nationer. Då Örvar-Odd besökte detta land, förstod han och hans resällskap inbyggarens språk, "icke mer än fogelqvitter" 5). Other uppgifver bestämdt för konung Alfred, att han tyckte det Bjarmerna talade ungefär samma språk som Finnarne 6); och alla de berättelser man har om handelsresor och ströftåg till Bjarmien, (med undantag af de vidunderliga dikterna i sednare romantiska sagor 7),

---

4) *Suhm*, anser Jotarnes språk hafva mest närmat sig Plattyskan eller Danskan, samt att de sjelfva i allmänhet hade mycken likhet med Celterna (*Historie af Danmark*. Tom. I, s. 39, 41).

5) *Örvar-Odds Saga*; kap. 9.

6) *Others Periplus*. Se: *Witterhets Hist. och Antiquitets Academiens Handlingar*. Del. VI; s. 67. — *Langebeck, Script. rerum Danic. med. Aevi*. Tom. II, s. 110. — Lapparne kallas Finnar uti alla äldre skrifter; hvilket namn de ännu erhålla af Norrmännen.

7) Såsom: *Herröds och Bosa*, samt *Sturlög Starfsames Saga*.

bära tydligen stämpel af umgänge med folkslag, hvars tungomål var nordboerna alldeles obekant. Ifrån elfte århundradet berättar Adam från Bremen 8), att längs själlarne och vid nordliga hafvet bodde ett folk, hvilket mest uppehöll sig i skogarne, sällan lätt se sig, klädde sig i djurshudar, och hvars språk mera liknade djurs läten än menskligt tal.

Några icke otydliga vinkar rörande undersöknings ämnet, lemna den Finska folktron och folktraditionen. Många berättelser äro ännu gängse hos allmogem om *Hiiſi* och hans ätt. Man vet omtala icke blott honom sjelf, utan och hans talrika omgifning. Sålunda känner man *Hiiſi*, hans folk (*Hiiſien wäfi*, *Hiiſiet*), hans slägt (*Hiiſien heimolaiset*), hustru (*Hiiſien affa*, *Hiiſien emäntä*), dotter (*Hiiſien impi*), boskap (*Hiiſien farja*), häst (*Hiiſien hevonen*, *Hiiſien ruuna*), elg (*Hiiſien hirwi*), slott (*Hiiſien linna*), smedja (*Hiiſien paja*), m. m. Han jemte hela sin stam, afmålas såsom storväxta och vilda troll, hvilka hade sitt tillhåll i bergshålor, jordgrottor (*Hiiſien pesät*), vid insjöar, inom ödemarker, o. m. d. De närde sig med fiske, och fördrefvo sin lediga tid att om somrarne hvila i solskenet. De voro af begge könen; aflade barn, ägde, utom tämda hästar och elgar, äfven boskap, foglar, hundar och kattor. — Berättelsen om de uti Finska mytherna bekanta *Buoren-wäfi*, (bergsfolk, bergstroll), synas hafva samma historiska grund. De arbetade i berg, smälte och förädlade metaller, bortröfvade vackra flickor; o. s. v. 9).

Då nu denna teckning fullkomligen svarar emot den, som Neikter lemnat om de gamla Jotar, Troll, Thussar, Bergsboar, m. m., hvilka skulle uti Skandinavien hafva mött och oroat de inflyttande Odinska stammarne, tyckes detta erbjuda ett nytt bevis för den åsigten, att de nordliga orterna ägt inbyggare, äldre derstädes än de Finska folkätterna. Traditionen benämner de urgamla nationerna öster om hafvet *Hiiſi*; i vester hette de Jotar, m. m.

8) *Historia Ecclesiastica*; c. 97 eller 239.

9) *Ganander*, *Mythologia Fennica*; s. 109.

stundom Thiassi. På begge ställena har begreppet om troll, ond ande, o. s. v. slutligen häftat vid dessa namn. Likheten i lefnadssättet emellan de vilda invånarne på hvardera sidan om Bottniska viken, synes äfven göra en förvandtskap emellan dessa urfolk höst sannolik.

Ännu anträffar man här och der i Finland ett stort antal grottor, hvilka möjligen kunnat tjena till boningsplatser för råa mennisko-stammar, och stundom uppgifvas vara sålunda begagnade 1). Och efter Hiisi och hans ätt röjer man spår öfver nästan hela landet, uti namn på orter, berg och sjöar. Sålunda finnes Hiienwaara, både i Puolanko kapell, under Hyrynsalmi socken samt öster ut från Kajana stad; Hiisi och Hiismäki i Paldamo; Hiienniemi på Manamansalo ö; Hiienniemi och Hiienwuorien half mil från Sordavala; Hiienmaa i Jokkas, med Hiienwuoret, och Hiienlammit; Hiienharju, en hög ås i Randasalmi socken; Hiienniemi, en landtудde i Kangasniemi, med ett bergsras kalladt Hiienwuori; i en ödemark inom samma socken:

-
- 1) Huhmarjoki och Rautawuori uti Kalajoki socken, äro märkvärdiga för sina grottor, underjordiska gångar och jättegrytor. — Uti Piisawuori och Kinahmi inom Kuopio församling, finnes på hvardera stället en grotta, af hvilka den sednare isynnerhet är stor och rymlig. — Likaså Ryöskinwuori i Randasalmi. — I Kangasniemi socken, träffas, på Hiienniemi udde, berget Hiienwuori, med stora grottor liknande rum, der Hiisi säges hafva bott och fordom någongång blifvit sedd. — Kammiowuori i Luhango kapell, vid stranden af Päijäne, har många underjordiska hålor, af hvilka tolf äro af betydligare vidd. — Uti Ithis socken på Kimola rusthållsägö står ett berg med en grotta, känd under benämningen Wuohen-kirkko (getkyrka), emedan herdarne ofta hvilade sig der med sina getter. — Hiienkallio, i Pälkäne, har flera grottor — Äfvenså Ripawuori och Pyöllönwuori i Hvittis, fordom, enligt traditionen, tillhåll för resar och jättar. — Invid Halikko kyrka finnes uti Isomäki berg en grotta, med flera afdelningar eller kamrar, der en mythisk person *Halli* förmenas hafva bott. — På Åland i Sunds socken, anträffar man, uti Kenberget, en håla, stor som ett hus.

Hiislampi, med ett dervid beläget berg, äfven kalladt Hiienwuori; Hiienkallio i Pälkäne och Hvit-tis; Hiittis, kapell under Kimitto, och ställen med samma namn äfven i Janakkala och Lojo; Hiidena-la i Pemar; Hiidenkangas i Nousis; Hiidenwesi och Hiidenwainio i Wichtis; Hiitola socken i Wiborgs län; m. fl.

Äfven hos Lapparne äro traditioner gängse om fi-
endtliga väsenden, hvilka förföljde dem i länder der
de intågade. Berättelserna om Hiisi stamma öfver-
ens med Lapparnes sägner om deras *Saiwo-olmai*
(bergsgudar, bergsmenniskor), med sina bergs-
qvinnor (*Saiwo-neides*), bergsrenar (*Saiwo-serwa*), sin
bergsboskap (*Saiwo-lodde*), bergfisk (*Saiwo-qwele*), m.
m. Dessa *Saiwo-olmai* bodde, likasom *Hiisi* i ber-
gen, samt förde ett lika lefnadssätt.

Alla dessa ytterligare anförde skäl, lemna nya
grunder för yrkandet, att Finska folkstammar icke
utgjort de nordiska ländernas äldsta invånare; de haf-
va tvertom före sig inom det nuvarande Finland, an-
träffat äldre inbyggare; dessa erhöillo i gamla sagor
och berättelser namn af Jotar, m. m., och tyckas,
på närmare eller fjernare afstånd vara beslägtade
med de Gothiska nationer, som innehade Skandina-
vien.

Denna åsigt finner stöd i flera fornforskares yt-
trande öfver ämnet. Schönning uppgifver, att Jo-
tarne, som varit nordens äldste invånare, hafva än-
da från de tider, om hvilka man äger någon under-
rättelse, bebott kusterna af Lifland och nu varande
Finland, intill yttersta ändan af Bottniska viken. Des-
sa Jotar voro stamförvandter med Gotherna; men
delade sig sedan i tvenne hufvudgrenar 2). — Suhm
antager, att de nordliga ländernas första bebyggare
 varit Jotar, inkomne från orterna kring Tanais, Svar-
ta och Kaspiska hafven, och hade i början innehaft
äfven Finland; hvilket styrkes också deraf, att samma

2) Afhandling om de Nordiske Folks Oprindelse; s. 124, 132, 135, 138. — Norges Riiges Historie. Decl. I, s. 32, 33. — Nye Samling af Danske Videnskabers Selskabs Skrifter. Del. II; s. 18.

språk från urminnes tider blifvit taladt öfver hela nordn. Deremot uppehöll sig Finnarne ännu i temligen sena tider, till och med efter kristi födelse i Polen och Lithauen, under det att nordiska stammar besuto Finland åtminstone i 2:a seklet af vår tidräkning 3). — Ytterst bestrider äfven Hallenberg 4) den antagne meningen, att Finnarne vore nordens urfolk. Han anser det för ingen del kunna genom åberopandet af Fundin Noregur bestyrkas, att de gamla invånarne i Jotland eller Kvenland varit Finnar, och ännu mindre, att dessa varit Sveriges äldsta inbyggare. En utflyttning af Göthiska stammen har, efter hans åsigt, bosatt sig norr om Bottniska viken, och deras land erhöill namnet Jotland, innan Finnarne der inträngde och gaf det sin nuvarande benämning.

Tidpunkten för Finska folkätternas inflyttande i deras nuvarande boningsplatser, måste naturligtvis låta närmast bestämma sig genom undersökningen när sednare nationer inkräktat de förres fordna hemvist. Ifrån dem vid Weichsel och de sydliga orterna, undanträngdes Finnarne af Göthiska, Wendiska, m. fl. folkslag, och blefvo sålunda kastade inåt det nuvarande Preussen, Polen och Ryssland. Men äfven hit följde dem fremmande stammar oafbrutet i spåren, och de Finska folkmassorna, hvilka utsträckte sig öfver ofantliga landsträckor nalkades allt närmare nordn. Snart blefvo Slavänerna deras mäktigaste och farligaste grannar; och dessa grundade ett rike i de trakter, som nu utgöra södra delen af Ryska monarkien. Omkring fem och ett halft århundrade efter kristi födelse, finner man dem härstädes bosatte 5). Och då man härvid beräknar den tid ett helt folk behöfver, för att småningom framtränga uti länder, hvilka troligtvis voro föga eller alldeles icke odlade, synes det sannolikast, att Finnarne åtminstone icke före slutet af fjer-

3) Critisk Historie af Danmark. Bind I; s. 1, 38, 40. — Historie af Danmark. Tom. I; s. 5.

4) L. c. s. 61—108.

5) Ewers, Geschichte der Russen. Dorpt, 1816. Th. I, s. 3. — Karamsin, l. c. Tom. I, s. 35.

de seklet kunnat hinna det land, som nu bär namn efter dem 6). Men kusterna af Östersjön hafva de bemäktigat sig ännu sednare.

Då man, enligt de lemningar efter Finska folkstammar, hvilka ännu finnas kvar i Ryssland 7), betraktar den landsträcka de fordom der innehaft, och härifrån följer deras framtågande i nordvestlig riktning, skall man inse, att de först skulle anlända till Hvita hafvets kuster, innan de, emellan nämnde haf och Onega, samt denna sjö och Ladoga, och öfver Newa floden hunno intränga i det egentliga Finland. Dessa lokala förhållanden, jemte den numera helt och hållet vestliga sträckningen af deras tåg, förklara lätt, huru man i de nordligaste orterna, såsom utmed Hvita hafvet, i Finmarken och vid öfra delen af Bottniska viken, redan anträffar inbyggare af Finskt ursprung, då man längre ned vid de sydligare kusterna af samma hafsvik, finner dem vara af en annan stam. När de intagit dessa sidstnämde trakter torde kunna ungefärligen bestämmas af följande omständigheter.

Konung Agnes härtåg till Finland var det sidsta, som bär stämpel af gemenskap med beslägtade stammar. Efter honom upphör ock, för någon tid, uti sagorna all kunskap om resor eller härfärder till dessa orter, hvilka sedan länge förblifva nästan bortglömde i Sveriges gamla häfder 8). Deremot börjar med konung Yngwar sjötågen och plundringarne på Estland, hvilka så länge ensamme fortsattes intill dess Kyrialer, Tavastar, m. fl. omtalas för sina härjningar på Svenska kusten. Sådana uppgifter synas antyda, att en fremmande folkätt besatte de Finska stränderna

---

6) Se ofvanföre, s. 161.

7) Sirjänerna bo vid källorna af Dwina; Voguler och Wotjaker, vid Ural och Kama; Tscheremissier omkring Kasán; söder om dem Mordviner, samt öster om dessa båda Tschuvascher, invid Ural.

8) Anmärkningsvärdt är det, att resorna och gemenskapen med Svithiod hin mykla, Asa-ättens hemland, någon tid förut upphörde, så att den med Jotarne i Finland tyckes vara en fortsättning af de aflägsnare vandringarne till Österländerna.

af Östersjön, straxt eller någon tid efter det konung Agne utfört sina sidsta ströfverier; att dessa nya nationer antingen genom sin styrka afskräckte eller genom sin fattigdom icke ditlockade nordens krigiska äfventyrare; hvaremot Estlands invånare i hvardera afseendet mera lämpade sig för de kringvandrande kämparnes roflystnad. Konung Agnes död antages hafva inträffat omkring 460 år eft. kr. föd. 9), hvarföre man utan stort misstag torde kunna bestämma Finska nationens bosättning vid Finlands vestra kust, till ungefär 500 år efter vår tideräkning.

Vid tåget mot Norden, synas de Finska folken alltid haft sina stamförvandter Lapparne framför sig. Troligen kringdrefvo dessa med sina hjordar fordom på sydligare och blidare orter; deras inhemska traditioner skola bära vittne derom. Och utan misstag torde det kunna antagas, det Tacitus, då han beskriver Finnarne, erhållit kunskap om dessa Lappar; åtminstone passar hans teckning närmast på dem 1). Spår efter Lappar anträffas öfver hela Finland, både i ortnamn 2), och i de lemningar efter dem, hvilka kallas Lapp-grafvar, Lapprös (*Lapin Haut*, *Lapin Nauniot* 3).

II.

---

9) *Dalin*, l. c. s. 359.

1) *De moribus Germaniæ*; c. 46.

2) T. ex. *Lappeenranta*, m. fl. i *Wiborgs län*; *Lappträsk*, *Lappom*, m. fl. i *Nyland*; *Lappwesi*, vid *Åland*; *Lappila*, *Lappo*, m. fl. i *Åbo län*; *Lapinkangas*, *Lapinlaks*, *Lapinsalmi*, *Lappfjärd*, *Lappajärwi*, *Lappo*, m. fl. i *Österbotten*; *Lapinniemi*, *Lapinsalo*, m. fl. i *Savolax*; o. s. v.

3) Högre eller lägre stenkummel, kände under detta namn. Sådana finnas nästan öfver allt i Finland. (*Åbo Tidningar*, år 1775, s. 190; år 1776, s. 19; år 1777, s. 67; år 1782, s. 221, ff.; år 1783, s. 186, ff. — *Tu. neld*, *Geographie*, Del. III, s. 323, 365, 430, 468. — *Ganander*, l. c. s. 13, 22). Folktraditionen härleder deras ursprung från Lapparne; hvilket ock troligtvis är förhållandet med dem man anträffat ini landet, och hvilka innehållit renhorn, fogelben, m. m. Svårare är det att antaga sådant om dem, som funnits längs ku-

II.

Finska folkslagens Bosättning. — Finmarken och Bjarmaland.

I likhet med alla andra kringvandrande nationer, tyckes det Finska folket hafva varit deladt i flera stammar 4). Utom de uti det inre af Ryssland ifrån äldre tider bosatte bekanta ätterna 5), finner man i

---

sterna af Bottniska viken. Dessa hafva till en del innehållit bengrus och bränder, större guldringar, genom eld ihopsmälte och sammangyttrade silver-, messings- och koppar-stycken, liknande närmast de gamles salrustningar (Åbo Tidningar, 1782; s. 222). Emedan man icke känner, att Lapparne brukat bränna sina döda, och då dermed förenas den omständigheten att sådana kummel anträffas utmed hafskusten, gör det troligt, att de hafva ett alldeles skildt ursprung från de förutnämnde. De bära stämpel om en förvandtskap med de Svenska ättehögarne, och i Kurikka kapell, under Ilmola socken, skall fordom en sådan hafva stått, hvilken af allmogen blifvit kallad *Ättäpää* (Åbo Tidningar, 1782, s. 223). Att i detta sednare slags stenkummel söka en vink om frändskap emellan de äldsta inbyggarna på Bottniska vikens vestra och östra kuster, torde vara för mycket vågadt? Anmärkningsvärdt är det dock, att dessa kummel, åtminstone i Österbottniska kustsocknar, få namn af *Sättildisten Hauat* (Jätte-, Jotna-grafvar).

4) Troligtvis delade sig stammarne i vissa släkter, och dessa åter i familjer. Åtminstone finner man hos Savolaxare och Karelare från urminnes tider bibehållne familj-namn. Detta hos flera andra folkslag ovanliga förhållande, torde göra anförde gissning ej alldeles osannolik.

5) *Karämsin*, I. c. Tom. I, Kartan upptager, under 9:e århundradet, i det inre af Europeiska Ryssland: Metscherer, Mordviner, Tscheremisser, Muromer, Merier, Wesser, Ischorer, Wojaner, Narvenser, Tschuder och Liver. — Se vidare sam. Tom, s. 41-45. — Jemnf. *Nestor* (Müllers öfvers.), s. 61, 72. — Att här ingå uti någon närmare utveckling af dessa i Ryssland qvarstadnade Finska folkslagens öden, nekar oss både utrymmet, och planen för detta arbete.

gamla nordiska sagor omnämnde Biarmier, tillika med inbyggarna i Finmarken, samt Karelare, (Kyrialer), Tavastar (Ryska krönikornas Jämer), Kvæner, och de från egentliga Finnar så mycket skilda Lapparne. Vid inflyttandet hade de sedan så kallade Biarmerna tagit en nordlig riktning, och troligen har, i fortsatt utgrening längs kusten af Ishafvet, samma stam befolkat äfven Finmarken. Sjelfva läget, jemte resandes uppgift att den derstädes rådande munnarten närmast öfverensstämmer med den, som talas i norra delen af Finland, ger anledning till denna förmodan. Karelarne, vestliga grannar till Biarmerna, nedsatte sig emellan Finska viken, Saimen och Hvita hafvet, ett vidsträckt land, hvilket inneslöt sjöarne Ladoga och Onega 6). I nordvest om Karelarne utbredde sig Kvænerna, längs östra kusten af Bottniska viken, och framträngde sannolikt äfven inom Westerbotten 7). Tavastarne blefvo Karelarnes sydvestliga grannar vid Finska viken, och spridde

6) *Karamsin*, l. c. Kartan.

7) Austur frá Naumudal er Jamtaland ok thá Helsingaland. ok thá Kvenland. thá Finnland. thá Kirialand. en Finnörk liggir fyrir ofan thessi öll lönd. Eigil Skallagrímsons Saga. Köpenhamn, 1809; s. 58. — I bredd med Norriges södra del är Sverige, och i bredd med dess norra del ligger Kvenland. *Others Periplus*, (Vitterh. Acad. Handl. Del. 6; s. 78; jemnf. s. 58. — Det skandinav. Litteraturselsk. Skrifter. Ellefte Aarg. Kbhvn, 1815). — Fundin Noregur; s. 1, 3. — *Adamus Bremens.* l. c.; cap. 90 eller 231, 232. — *Arngrímus Jonæ, Chrymogæa rerum Islandicarum*; s. 114. — *Th. Torfæus, Historia rerum Norvegicarum.* P. I; s. 160. — Jemnf. *Ihre, De Quenlandia Antiqua.* Upsaliæ, 1767. — *Geijer*, l. c. s. 464. samt: — Kartan till *Others Periplus*, uti: *Forsters Geschichte der Entdeckungen und Schiffahrten im Norden.* Frankfurt a. d. Oder, 1784. — Otvifvelaktigt hade *Porthan* orätt, då han ansåg Kvænerna icke vara Finnar utan Helsingar (diss. acad. De antiqua gente Quenorum. Aboæ, 1788, s. 18; jemnf. *Chronic. Episcop.* s. 113). Ordet *Kvæner*, bör, enligt Isländskan, uttalas *Kvainer*, hvarigenom det får ännu större likhet med *Kainu*, samt *Kvænland* med *Kainula* och *Kainunmaa*.

sig derifrån intill kusten af förutnämnde hafsvik, så att de slutligen innehade den egentliga Finska halfön, och mötte Kvænerna såsom dessa sidstnämndes sydliga naboer. Det inre af landet tyckes icke genast hafva blifvit intagit, hvarföre traditionen förtäljer att Lappar ännu flera århundraden derefter kringströfvade härstädes. Dessutom är det allmänt känt, huru Tavastarne ini 16:e seklet begagnade de då icke bebödde orterna såsom fiskelägen, hvarom ock de köpebref bära vittne, medelst hvilka de sydliga ägarne afträdde sina aflägsna besittningar åt nya bebyggare 8). Sina egentliga boningsplatser erhöello Lapparne längs fjellryggarne emellan Kvænland och Finmarken.

Finmarken.

Så snart Finmarken förekommer nämnd i nordens gamla sagor, träffar man det i handelsförbindelse med Norrmännen, och tillika uti ett slags beroende af dem. Troligast var den fria gemenskapen äldre än skattskyldigheten, men innan kort synas Haleyarne (inbyggare i Halogaland) hafva tillvällat sig ett visst inflytande öfver nämnde trakter. De icke blott tillskansade sig en art uteslutande rätt, att ensamme handla på Finmarken, utan började äfven att aftvinga inbyggare årliga skatter. Men då denna rörelse blef betydligare och skatten indräktig, slogo Norrignes konungar den under sig, samt dels förpaktade densamma åt sina män emot en årlig afgift, och dels förlänade dem med rättigheten till skattens uppbärande. Härmed var ock handeln på dessa nordliga länder för enad såsom ett regale, deri ej någon vid strängt straff ägde att deltaga. Förlänings innehafvarne voro vanligen tvenne, en söder och en norr ut på Halogaland; stundom flera. I kraft af sin uteslutande rätt, sökte ägarne af förläningarne, att, äfven med våld, utestänga alla andra från deltagandet i denna högst riktande

---

8) *Porthan, Chronicon*; s. 113, 315, 519. — *Åbo Tidningar*, år 1776, s. 65—71; år 1777, s. 20, 67—69; år 1785, Bihang, s. 57, 58, 87, 136.

handels gemenskap. Småningom tyckas, åtminstone för någon tid, de mäktige Hlade-Jarlarna hafva slagit alla nu uppräknade fördelar under sig 9).

Bevis för det framställda, finner man i de gamla Isländska sagorna. Tydliga spår till nämnde förläning, träffar man redan före Harald Hårfagers anträde till regeringen. Sedan denne konung blef herrskande i Norrige förlänade han åt den rike och ansedde Thorolf Qveldulfson, rättigheten till handel och skattens uppbärande i Finmarken, hvilken en benämnd Bard före honom innehafte. Straxt derefter företog Thorolf den vanliga resan till sina skattländer, i ett vida talrikare sällskap, än konungens uppbördsmän förut brukat hafva med sig. Tillika höll han köpstämman med Finnarne, samt återkom med ofantliga förråder af landets varor, dem han sedan utskeppade till sydligare orter, och utbytte dem derstädes emot söderns produkter. Under sin nordliga resa erfor han, att Kypingar 1) voro komne östan öfver fjällen, samt drefvo förbjuden handel med Finnarne. Han öfverföll de förre, dödade dem och borttog den egendom de medfört. — Utom Thorolf blefvo äfven de så kallade Hildirids söner utsände till Finneskattens in-drifvande 2).

---

9) *Schöning*, Norges gamle Geographie; s. 74, ff., 81, 91, 97. — *Schöning*, Norges Riiges Historie. Del. II; s. 83, ff., 452, 453, 478; Del. III, s. 4, 117. — *Müller*, Sagabibliothek s. 344, 345, (Snegle Halls Thattr); s. 351—355 (Thattr om Odd Ofeigson). — *Olof Tryggvasons Saga*; kap. 131. — *Jemnf. Håkan Godes Saga*; kap. 1, samt *Harald Gråfälls Saga*; kap. 1.

1) Så benämndes alla de som bodde inom och på andra sidan om bergsfjellar. Härstädes troligen Kvæner eller Karelare. — *Schöning*, Norges Riiges Historie. Del. II; s. 96, not. t, s. 128, not. l.

2) *Eigil Skallagrimsons Saga*; s. 27, 38, 41, 56, 67—72. (Denna saga lemna viktiga upplysningar i sin tids historia). — *Müller*, Sagabibliothek. Bind III, s. 344 (Snegle Halls Thattr); s. 351—355 (Thattr om Odd Ofeigson).

Dessa förläningar fortforo äfven under de följande regenterna. Det stora rike Håkan den Gode låfvade åt Sigurd Hlade-jarl, var troligtvis Finmarken, och under Harald Gråfälls tid innehade nämnde jarl, jemte sin son, hela Trondhiem och sannolikt dermed äfven Finmarken. Vid Norriges delning efter Olof Tryggvasons fall, erhöilo jarlarne de nordliga länderna; men af Olof den Helige finnas de åter förlänade åt Thorér Hund, af konung Harald Hårdråde åt Einar, en mächtig man i Halogaland, samt af Sigurd Jorsalafarare åt dennes svåger Sigurd Hraneson 3).

Alla de underrättelser man finner om handeln på Finmarken, bevisar att densamma varit af mycken vigt, och gemenskapen med detta land ganska liflig. Den skått Finnarne utgjorde, bestod af allehanda slags pälsverk och hudar, fogelfjäder, hvalfiskben, och skeppståg, förfärdigade af vallross- och skäl-skinn. Hvar och en af de skattskyldige betalade efter sin förmåga; de rikare erlade femton mårdskin, fem renhudar, ett björnskin, tio korgar fjäder, en björn- eller utterskinns tröja samt ett skeppståg af vallrosshud och ett annat af skälskin, hvardera sextio alnar långt 4). Härtill kom ytterligare svärd, pilar och andra skjutgevärd, hvilka ock derföre benämndes Finna-gjold, och ansågos af högt värde, äfven derföre att de ej kunde förhäxas 5). Samma artiklar voro naturligtvis föremål också för handeln på Finmarken, och till utbyte emot dem, begagnades fläsk och smör, jemte sådana manufakturvaror denna tid frambragte, samt troligen äfven sydligare länders produkter, emedan det bestämdt omtalas, att de begärliga handelsartiklarne

---

3) Håkan den Godes Saga, kap. 1. — Harald Gråfälls Saga, kap. 1, m. fl. — Olof Tryggvasons Saga; kap. 131. — Olof den Heliges Saga kap. 204. — Sigurd Jorsalafar. Saga; kap. 21. — Müller (nyss anförde ställen).

4) *Others Periplus*, l. c. s. 74, 75.

5) Olof den Heliges Saga; kap. 204. — Harald Hårdrådes Saga; kap. 65. — Sigurd Jorsalafarares Saga; kap. 7. — Müller, Sagabibliothek. Bind II, s. 526.

från Finnmarken utskeppades från Norrige till England, m. fl. söderut belägna orter 6), hvarigenom ett utbyte ovilkorligen måste uppstå.

De gamla nordiska berättelserna vittna icke sällan om ett krigiskt lynne hos bebyggarna i Finnmarken, ehuru detta vidsträckta lands glesa befolkning och deras grannars mera utbildade krigskonst underlättade påtrugandet af fremmande skattskyldighet. De Finska både anfalls och försvarsvapnen, ägde fordom mycken ryktbarhet såsom utmärkt goda; och ett folk, hvilket ej begagnar vapen, smider dem icke heller. Saxo Grammaticus omtalar ock inbyggarna i Finnmarken, för deras stridbarhet; han berömmar deras ovanligt skarpa svärd, med tillägg, att intet folk äger större skicklighet i bågsjutning, samt att de strida med stora och breda pilar. Han omnämner äfven den utomordentliga hastighet, hvarmed de, begagnande skidor, angripa sin fiende, och draga sig tillbaka för att åter förnya anfallet med samma häftighet. Tillika prisar han dem för kropps styrka, vighet och mod 7). Samma uppgifter finner man förnyade af Johannes Magnus 8). Äfven tyckes det, som de gamla inbyggarna i Finnmarken, plägat taga en art af krigstjenst hos Norrmännen; ty det berättas att den rike och mäktige Raudur den Rammi hade hos sig ett stort antal Finnar, hvilka, i händelse af behof, stodo till hans försvar 9). Något dylikt förtäljes om en annan krigare 1); och ehuru sjelfva den historiska uppgiften för ingen del kan anses pålitlig, antyder den likväl tidens åsichter och öfvertygelse om folkets lynne. För öfrigt finner man, både hos Saxo och i de gamla sagorna, spår af krigiska rörelser till och ifrån dessa orter.

6) Müller, Sagabibliothek. Bind III, s. 238. — Eilgils Saga; s. 69.

7) Historia Danica. Ed. Klotz; s. 139, 268.

8) Gothorum Sveonumque Historia. Basileæ, 1558; s. 192.

9) Saga Olofs Tryggvasonar. Skálholtt, 1689. Part. II, s. 181.

1) Halfdan Östensons Saga; kap. 9.

Bjarmaland.

Den märkvärdigaste af alla de Finska besittningarne i norden, var det gamla Bjarmaland, hvars magt och rikedomar voro ryktbara äfven hos söderns folkslag, och lockade oemotståndligt alla djerfva nordiska vikingars lystna fikenhet. Ära och ett frägdadt namn, skatter och ägodelar, sökte man med lika framgång i detta aflägsna och sagolika land, hvilket ock snart förvandlades till diktens och äfventyrets hembygd, der drakar och troll och andra vidunderliga skepnader, vid hvarje steg mötte den stridslustne krigaren. Men äfven denna sammanblandning i berättelserna af sanning och fabel, ökar ännu mera den svårighet som härflyter af bristande urkunder, att kunna lemna några bestämda uppgifter om tillståndet inom det fordna Bjarmaland.

Med detta namn betecknade nordiska sagorna ett utmed Hvita hafvet beläget land 2), hvilket, under benämningen Perm eller Permien, upptog ett högst betydligt distrikt inom det nuvarande Ryska rikets område 3). Likväl uppgifvas Bjarmalands gränser olika, både af Skandinaviska och Ryska författare. Olof Rudbeck räknar dit "allt Lappland, emellan 50°—80° longitud, samt 70°—74° nordlig latitud" 4). Strahlenberg anför, enligt äldre Ryska krönikor, att till

---

2) Bjarmalands rätta läge har ofta varit olika uppgifvet af Skandinaviska författare, ehuru detta synes ganska lätt afgjordt, då man derom rådfrågar de gamla sagorna eller *Others Periplus*. En afhandling, uti tidskriften *Iduna*, häft. 4, Om Bjarmaland, sätter frågan utom allt tvifvel, och stämmer fullkomligen öfverens med uppgifter enligt Ryska källor.

3) Namnet Bjarmaland har man velat härleda från Finska ordet *Baaramaa*, bergsland, af *Baara*, berg, och *Maa*, land, (*Iduna* l. c. s. 97). Naturligare deriverar man det af: *Peråmaa*, sammandr. *Permaa*, (ett aflägsset, bakom andra orter beläget land), hvarmed ock *Others* *Beormas*, men isynnerhet Ryssarnes *Perem* eller *Perm* öfverensstämma.

4) *Atlantica*. Upsala, 1689; Tom II. s. 561.

det stora Permien, hvilket de gamla kallat Bjarmaland, af ålder hört distrikterna Juga, Suchona, Wologda, Wiatka, Cholmogorod, Lop-Korela (eller det Lappländska Karelen), Petschora, Ugoria eller Wogulitza, Samojedia, Pertassi, Permekki, Gami och Schussowaja; samt tillägger, att de strömmar som genomskära och omgifva denna sträcka, äro: Dvina, Petschora, Suchona, Juga, Wim och Nim, Wiziogda, Wiatka och Kama 5). Ungefär lika bestämningar finner man hos en Svensk författare statsråd. Adlerbeth, hvilken uppgifver, att "den stora landsträckan från Kasán upp emot Hvita hafvet och Ishafvet kallades Bjarmaland" 6), samt Levesque, den der yttrar, att det gamla Bjarmien sträckte sig ifrån Petschora ända till Finland 7). Enligt Storchs mening synas de Skandinaviska sjöfararne under medeltiden hafva benämnt Bjarmaland, hela området emellan Hvita hafvet och Ural 8).

I samstämmighet med dessa något skiljaktiga uppgifter, tyckes det uråldriga landet sannolikast böra anses hafva sträckt sig från sydöstra kusten af nyss omtalade haf, på begge sidor om Dvina floden, ända ned till trakterna af Wolga och Kama (omkring 57° latitud). Det hade till grannar i nordvest Karelarne; i sydvest Vesserna (omkring 55° longitud); i söder Merier, Muromer och Tscheremissier, utmed Volga, samt det åldriga Bolgar, omkring Kama; i öster gränsade det till Uralska bergsåsen och Petschora 9).

Att Bjarmalands gamla invånare varit en Finsk folkätt, har aldrig blifvit satt i tvifvelsmål; men till

---

5) *Strahlenberg*, l. c. s. 182.

6) *Witterh. Histor. och Antiquit. Acad. Handl. Del. I*; s. 122.

7) *Histoire de Russie*. Paris, An VIII. Tom VIII; s. 261. *Jemnf. Tom. I*; s. 61, *Tom II*, s. 355.

8) *Gemälde des russisch. Reichs*. Riga, 1797. Th. I; s. 138.

9) *Karamsin*, l. c. Tom. I; *Kartan*. — *Jemnf. Ibn-Foszan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit*. Herausg. von *C. M. Frähn*, St. Petersburg, 1823; s. 173.

hvilken af de Finska folkstammarna densamma bör hänföras, är veterligen icke af någon undersökt. Den fullkomliga bristen på källor och urkunder för en sådan fråga, hindrar ock hvarje afgörande forskning; likväl saknas icke helt och hållet alla grunder till en ej osannolik förmodan härom. Rysslands krönikor och äldre historiska skriftställare uppgifva, att landet på båda sidor om Dvina, från Onega floden och sjön Bielozero intill Mesen, varit uti gamla Ryska handlingar, ännu i 13:e och 14:e århundradet, känt under namn af Savolotschië, hvaremot benämningen Perm då utmärkte orterna vid öfra Kama, bebodde af Sirjäner och Permiäker 1). Den träffande namnligheten med det Finska Savolax och Savolainen, gör det ej osannolikt att de gamla Bjarmerna voro af Savolaxisk stam, samt att ortbenämningen blifvit bildad efter folknamnet. Äfven finner man inbyggarna i dessa trakter, utaf en äldre författare, enligt Ryska resandes uppgifter, kallade *Savolocenses* 2), hvilket synes besanna föregående gissning. Ytterligare stöd vinner densamma vid betraktandet af de orters läge, hvilka dessa innehade. Karelarne voro neml. Savolotschiernas grannar i vester; men de förre och Savolaxarne äro, för att döma efter dialekt likheten, hvarandras närmaste stamförvändter, hvilket synes styrka den förmodan, att Savolotschierna voro en utbredd fortsättning af den Karelskt-Savolaxiska folkgre-

1) *Lehrberg*, l. c. s. 29, 33, 112, 113. — *Karamsin*, l. c. Tom. II, s. 50.

2) *Jul. Pomp. Sabinus*, in *Virgilium Commentarij* Basel, 1544; s. 50, 185. — Jemnf. *Schlözers Nestor*; II, 43. — Det latinska *Savolocenses* har troligen gifvit anledning att tillägga namnet *Savolokier* åt invånarna i Savolotschië (t. ex. *Gerschau*, *Versuch über die Geschichte des Grossfürstenthums Finnlands*. Odense, 1821; s. 19). Rättare synes det, att kalla dem *Savolotschier*; isynnerhet som härledning af namnet *Savolotschië*, från det Ryska *wolotschij*, (draga öfver land) hvaraf *wolók* deriveras (*Rein*, *specim. hist. De veteri Carelia, ante occupationem Svecanum. Aboæ, 1825. P. I, s. 11, 14*), tyckes vara ganska träffande. Se följ. s. 190.

nen; likasom man med Karelare i de gamla häfder-na, troligen förstått invånarne uti de närvarande bå-de Savolax och Karelen 3).

Den mest bildade af de Finska stammarne, tyckes hafva varit den som nedsatte sig utmed Hvita hafvet, och blef det ryktbara Bjarmalands bebyggare. Här uppstod äfven medelpunkten för detta folks religiösa tro, sätet för dess national gudomlighet och dess inhemska religionsbruk. Endast der vet man, bland alla Finska ätter, omtala en Jumala-bild, och en åt honom serskildt helgad plats, målet för invånarnes högsta vördnad och andaktsfulla ärebetygelser. Likt förbundets ark och Jehovas tempel i Jerusalem, samt Mahomets uti Mekka, synes Jumala helgedomen i Bjarmaland hafva utgjort ett allmänt föremål för alla Finska stammars gemensamma dyrkan.

Jumala bilden och den helgedom som dermed stod i förening, finnes omtalad i ganska många nordiska sagor, och de romantiska bland dem, framställa både de förstnämnde och äfventyren på de nordliga resorna, under de vidunderligaste dikter och fabler. Enligt de trovärdigaste bland de gamla berättelserna, var det en sedvana hos Bjarmerna, att, då rike män afledo, skifta deras lösören mellan den döda och hans arfvingar; sjelf skulle han hafva hälften, eller tredjedelen eller stundom mindre. Detta gods bars ut och nedgräfdes i en stor hög inom en helgad plats på skogen, norr ut på näset vid Dvina ström (Win-å), dit äfven rika håfvor blefvo hemburne, efter slutade lyckliga resor. Platsen var omgifven med en hög skidgård och hade en läst ingångs port, der sex af landets inbyggare, två i sender, höllo vakt hvarje natt. Ingenting ansågs af invånarne mera vanhelgande, än ett rån inom detta för dem vördnadsbjudande ställe. Inom skidgården stod äfven den heliga Jumala bilden, hvilken på sina knän hade en stor silfverskål full med silfverpenningar, samt ett rikt

---

3) Att man under namnet Karelen fordom innefattade äfven Savolax, styrkes af *Porthans Chronicon*, s. 132, 133, samt *Sylloge Monumentorum*, s. 43, 78, ff.

guldsmycke om halsen 4). Omätliga rikedomar lågo här inblandade i mullen.

Denna enkla framställning af Bjarmernas national helgedom, erhöill af sednare berättelser en helt annan gestalt, och Bjarmaland blef sätet för allt det vidunderliga norden kunde uppvisa. Herröds och Bosa Saga 5) vet omtala ett tempel, der den vidt dyrkade guden Jumalas bild stod på ett altare, hade på hufvudet en krona med tolf dyrbara ädla stenaar, jemte ett halsband, som kostade trehundra marker guld. På knäna bar den en guldsål, så stor att fyra karlar hade nog att tömma henne, då hon var full iskänkt. Denna var uppfylld med det rödaste guld. Pellen som omgaf Jumala bilden, uppgick i värde emot tre de rikaste skeppslaster. Inom templet satt ock en troll-mächtig prestinna, bevakad af en träl samt en gam och en tjur, begge förtrollade. Ytterst fanns der, inom en löngång, den fångslade sköna Ledur; hon blef befriad af Herröd och Bose. — Den teckning Sturlögr Starffames Saga 6) lemnar om Jumala tempel, är ännu mera lysande. Afgudaofferhuset stod vester om ån, mycket skönt och glänsande, så att hela marken deromkring glimmade häraf; ty det var arbetadt med guld och insatt med ädla stenaar. Innan för tröskeln var en graf, full med gift; och ini templet fanns en Thors bild, med ett försilfradt bord framför sig, hvaruppå stod ett ryktbart buffeldjurs horn, glänsande som guld, äfven fylldt med förgift. Trettio trollqvinor vaktade templet; o. s. v.

Så vidunderliga dessa dikter ock äro, styrka de likväl de gamlas tanke om Bjarmalands magt och rikedom. I fall Jumala helgedomen, såsom man tyckes hafva all anledning att antaga, utgjorde en medelpunkt för de Finska folkens religiösa vörndnad, blir deraf en naturlig följd, att detta mål för den nationella andakten ofta skulle besökas, äfven utaf de aflägsna stammarne, hvilket åter fortfarande bibehöll en liflig gemenskap med det nordliga landet. Sådana

---

4) Olof den Heliges Saga; kap. 143. — Örvar Odds Saga; kap. 9.

5) L. c. kap. 7.

6) L. c. kap. 18.

vallfarter måste naturligtvis sammanbringa skatter till sjelfva helgedomen, åstadkomma en verksam varuomsättning bland invånarne, och hoga rikedomar inom Bjarmaland 7). Troligen var med dessa andaktsresor förenade äfven handels-företag, såsom händelsen alltid är och varit med dem af detta slag; och sålunda uppkommo småningom Bjarmernas sedermera så utbredda och vidsträckta handels-förbindelser.

Detta folks gemenskap med fremmande nationer, underhölls på tvenne vägar: den nordliga utmed Ishafvet, och den sydliga genom Ryssland. Spår af en sådan äfven österut, lemna de Ryska urkunderna 8); åt vester, med närmast beslägtade stammar, låter den högst sannolikt förmoda sig, ehuru några historiska bevis derom ej äro att tillgå. Skandinaverna företogo resor till det vidunderliga sagolandet, både i afsigt att handla och plundra; och icke sällan förenades begge ändamålen. Man utsatte köpstämman med landtfolket, samt öfverenskom om frid och säkerhet, så länge varu-bytet fortfor. Sedan dessa angelägenheter voro afslutade, uppsades köpstämman, ett fiendligt förhållande inträdde åter, och ofta sökte djerfva äfventyrare, att derefter rikta sig med plundring och rof 9). Framför allt var, såsom redan förut blifvit omnämndt, den väl bevakade Jumala helgedomen ett mål för den obegränsade lystnaden, emedan ett besök derstädes, genom sin äfventyrlighet, belönade icke blott med omätliga skatter utan ock med ett vidtfrågadt rykte.

De nordliga resorna till Bjarmaland, kunna anses såsom en fortsättning af dem till Finmarken. Utom de redan omtalade af Örvar Odd och Thorer Hund, finner man sådana företagne, enligt sagornas vittnesbörd, utaf Hjørleif, Erik Blodixe, i förening med Thorolf, Hauk Habrok, Harald Gråfäll, tillika med Kormak, Håkan Magnusson (en kort tid Magnus

7) *Schöning*, Nord. Geographic; s. 10.

8) *Lehrberg*, l. c. s. 33.

9) *Olof d. Heliges Saga*; kap. 143. — *Örvar Odds Saga*; kap. 9.

Barfots medregent), Eymund, Hjør 1), m. fl., oberäk-
nadt dem, hvilkas färder fått en helt och hållet ro-
mantisk teckning, såsom Halfdan Östensons och hans
broder Ulfkiels, Sigurd Gudmundssons från Gläsisvall,
Thorer Haleggs, Hroes, Halfdan Branafostres, Her-
röds och Boses, Sturlögr Starfsames, m. fl. 2). Dessa
både fredlige och krigiska besök i Bjarmaland, verk-
ställes talrikast under 10.e och 11.e seklerna 3); men
man finner spår af dem ännu år 1222 4). Sedan Bjar-
mien kommit i beroende af Novgorod, upphörde de
småningom.

Sednare forskningar hafva utredt, att en ganska
stark handel med Indiska varor redan i åttonde se-
klet drefs emellan Tyskland samt de Estniska och Let-
tiska kusterna. De Österländska produkterna inbrag-
tes denna tid till Europa genom Ryssland, hvarifrån
de sedan utaf andra folkslag afhemtades 5). Mång-
faldiga historiska uppgifter sätta denna handelsstråt för
nämnde varor utom allt tvifvel 6). Svenska, Nor-
ska, Tyska och Ryska annalister bevittna, att de Ty-
ska och Wendiska städerna vid Östersjön, drifvit un-

1) Alfs Saga; kap. 5. — Harald Hårfagers Saga,
kap. 34. — Eigils Saga; kap. 37. — Müller, Saga-
bibliothek. Bind III; s. 153 (Thattr om Hauk Ha-
brok). — Harald Gråfälls Saga; kap. 14. —
Müller, l. c. Bind I, s. 142 (Kormaks Saga). — Mag-
nus Barfots Saga; kap. 2. — Müller, l. c. Bind
III; s. 180 (Eymunds Saga). — Landnáma Saga.
Skalholt, 1688. Partr II, kap. 19, s. 58.

2) Halfdan Östensons Saga; kap. 9. — Samson
Fagres Saga; kap. 18. — An Bågasvängares Sa-
ga; kap. 21. — Bodvar Bjarkes Saga; s. 129. —
Halfdan Branafostres Saga; kap. 7.

3) Witterh. Hist. och Antiqvit. Acad. Handl.
Del. I; s. 137. — Torfæus, l. c. Tom. I, s. 164, utsät-
ter Thorer Hunds resa till år 1027.

4) P. Claussion Undal. s. 632, 633. — Torfæus, l. c.
s. 164.

5) Storch, l. c. Th. IV, s. 48. — Ibn Foszlän, l. c.
s. 79, ff.

6) Bland andra: Sartorius, Geschichte des Hansa-
tischen Bundes. Th. I, Buch 3. Göttingen, 1802.

der medeltiden en betydlig rörelse med Indiska artiklar.

Det fanns egentligen tvenne utgreningar för den Orientaliska handels gemenskapen genom Ryssland. Den ena beskriver Nestor på följande sätt: "Och det var en väg ifrån Varegerna till Grekland 7); men ifrån Grekland längs Dnieper och ofvan dess ursprung öfver en kort landtås (*wolók*) till Lovat; och ifrån Lovat kunde man komma till den stora Ilmensjön; men ifrån denna sjö utflyter Wolchoff, hvilken utgjuter sig i den stora sjön Nawa 8), och denna sjö utfaller i det Waregiska hafvet." Samma annalist omtalar ock, att sagde handelsstråt förde äfven ifrån Dniepern genom Düna till nyssnämnde haf 9). De talrika skaror af Wäringar (Vareger, Βαϱαγγοι) hvilka tjente vid de Grekiska kejsarens livvakt i Konstantinopel, togo vägen dit, såsom bekant är, genom Ryssland.

En annan utgrening af nordens gemenskap med orienten, förde ifrån Kaspiska till Ishafvet, och sålunda äfven till Bjarmaland, för hvars invånare denna deras andra, sydliga handelsväg blef ännu viktigare, än den förut omtalade gemenskapen med Skandinaverna. Af ålder hade neml. Indiska varor blifvit bragte dels öfver förstnämnde haf, eller norr om det-samma till Europas sydligare länder 1); småningom banade de sig en väg äfven till de nordligare, längs Volga och Kama, samt derifrån, öfver smala landpass, till Dvina, Petschora och Norra Oceanen 2). En

7) Det behöfver icke erinras, att med Grekland härstädes menas Grekiska kejsaredömet.

8) Med detta namn betecknas Ladoga, både af Nestor och sednare skriftställare. — *Storch*, l. c. Th. IV, s. 52.

9) *Nestors Krönika*; origin., s. 5. (*Scherers* öfversättning, Leipzig 1774, s. 42; *Müllers*, s. 65). — *Helmold, Chronicon Slavorum*; c. I, s. 1, 2. — *Strahlenberg*, l. c.; s. 95. — Waregiska hafvet är, hos äldre Ryska författare, namnet på Östersjön.

1) *Storch*, l. c. Th. IV, s. 107. — *Heeren, Ideen, etc.* Th. I, Abth. 2.

2) *Nestor*, l. c. — *Storch*, l. c. Th. I, s. 141; Th. IV, s. 108.

viktig nederlagsplats för denna handels rörelse, var staden Bolgar eller Brjächimoff (vid Volga), af hvilken ännu märkvärdiga ruiner återstå, i grannskapet af Simbirsk. Härifrån drefs en omedelbar rörelse med Perser, Bucharer, Armenier, Araber och kanske äfven med Indier. Ännu qvarstående grafstenar lemna intyg om dessa fremmande nationers härvaro 3). Arabernas resor till denna stad, bestyrkas dels af de Arabiska geografernas noggranna kunskap om dessa nordliga orter 4), samt Edrisis, Ibn Haukals och Jakutis intyg 5), dels ock af det stora antal Arabiska mynt, hvilka i dessa trakter blifvit ur jorden uppgräfde 6).

Ofvanom Bolgar mötte Bjarmernas område, och detta verksamma folk tog snart del i den Österländska handeln genom Ryssland. Dess stapelort var Tscherdün, belägen vid Koliva, en arm af Kama. Här blef ett sammanlopp af Indiska och Nord-Europeiska varor, hvilka i stor mängd utbyttes emot hvarandra. De orientaliska rikedomarne bragtes hit af Bjarmerna utmed Volga, samt fördes derifrån vidare ini Dvina och Petschora. Det sidsta upplags stället på denna väg till Hvita hafvet, var Holmgård eller Cholmogor, närmare Dvinas utlopp 7). — Andra författare vilja veta, att Bulgarer, Perser, Bucharer och Indier framträngt ini Permien, till nyssnämnde handelsplats 8). Men huru det ock må förhålla sig med denna sidsta uppgift, vittna dock alla omständigheter, att

3) *Storch*, l. c. Th. IV, s. 110.

4) *Danska tidskriften: Athene*, Bind II; Om Arabernas og Persernes Bekjendtskap og Handel i Middeltalderen med Rusland och Skandinavien.

5) Ibn Haukal; s. 184, 188. — *Jakuti*, efter *Ibn Foszlans* berättelser, hvilken reste uti Ryssland i början af 10:e århundradet. — *Athene* l. c.; s. 307—309, 318.

6) *Storch*, l. c. Th. IV; s. 110.

7) *Storch*, l. c. Th. IV; s. 112, 113. — *Strahlenberg*, l. c. s. 96.

8) *Allgem. Geograph. Ephem.* l. c. s. 270.

Bjarmerna drifvit en ganska liflig handel, både med sydliga och nordliga folkslag, samt att i deras land varor sammanstötte både ifrån orienten och norden. Detta förhållande förklarar ock Skandinavernas talrika besök, inom dessa, uti motsatt fall, icke lockande länder; äfvensom uppkomsten af de omätliga skatter och rikedomar för hvilka Bjarmaland var så ryktbart.

De inhemska produkter, som utgjorde bytesmedlet vid Bjarmalands handel med utländningar, finner man bestämdt uppgifne i de gamla nordiska sagorna. Sturleson nämner uttryckligen, att man der erhöll gråverk, bäfverskin och sobel i stor mängd; och Other omtalar, det han besökte Bjarmien för vallrossarnes skull, hvilkas tänder ansågos så dyrbara, och af hvilkas hudar man tillverkade skeppståg 9). Man återfinner således här alldeles samma handelsvaror, som i Finmarken.

Om Bjarmernas krigiska sinnelag, lemna de gamla berättelserna säkra vittnesbörd, och de nordiska fribytarne utkämpade här mången häftig strid. Hjordleif, Erik Blodyxe, Hauk Habrok, Harald Gråfäll, Håkan Magnusson, Eymund, Hjord, m. fl. höllo, under sina Bjarmalands färder, skarpa slag med invånarne; de romantiska sago-hjeltarnes vidunderliga äfventyr att förbigå. Saxo Grammaticus omtalar Bjarmiska härar, och häftiga strider dem konungarne Hading och Frode den Fredgode haft med dem; att de afskakat det ok Ragnar Lordbrok påtvungit dem, samt huru han i deras land utstått mången häftig kamp; äfven lemna han några, ehuru högst fabelaktiga underrättelser om Bjarmiska kämpar, som skulle hafva åtföljt Starkotter på hans ströftåg 1). Ehuru man för ingen kan tillägga dessa sidsta uppgifter något egentligt historiskt värde, och oaktadt de i kronologiskt hänseende innehålla starka motsägelser, bära de dock i alla händelser stämpel af den
åsig

9) Olof d. Heliges Saga; kap. 143. — *Other*, l. c. s. 68, 69.

1) L. c. Lib. 1, s. 20, Lib. V. s. 139; Lib. VI, s. 157; Lib. IX, s. 267, 268.

åsigt man i äldre tider hyste om denna folkstam. Äfven Suhm 2) omtalar Bjarmiska krigshärrar, och Lavesque uppgifver att Sineus nedsatte sig i Bielózero, för att hålla Bjarmerna i tygel 3). Novgorodska fursten Gleb Svätoslavitsch, som år 1079 anfallit Savolotschië, blef härstädes slagen och dödad; år 1187 mördade invånarne i detta land alla de Novgoroder, som skulle uppbära skatten hos dem, och ännu år 1342 finner man ett krigståg företaget emot Savolotschierna, af Luka Varpholoméjef, en förnäm man ifrån Novgorod 4).

Om det Bjarmiska folkets statsförfattning har man inga underrättelser, icke heller några tillförlitliga urkunder, enligt hvilka man kunde sluta till arten af landets inre inrättning och styrelse. På ena sidan omtala väl nordens gamla historieskrifvare och sagor esomoftast konungar både i Finmarken och Bjarmaland; äfven den nordiska Jarlvärdigheten finner man förflyttad till denna sednare ort 5). Men alla dessa uppgifter anträffas hos författare och i sådana romantiska berättelser, om hvilkas tillförlitlighet man måste hysa de billigaste tvifvelsinål. Troligast har framställningen om de ofvan upptagne värdigheterna, blifvit bildade efter nordboernas egna begrepp och statsformer, i händelse de törhända icke äro helt och hållet

2) Historie af Danmark. Tom. I; s. 124.

3) L. c. Tom. I, s. 61; Tom. VIII, s. 261.

4) *Lehrberg*, l. c. s. 60, 112. — *Müller*, Russ. Gesch. Samml. I, s. 357, äfvensom *Arndt*, Aufsätze betreffend die russ. Geschichte, Th. I, s. 191, utsätta denna händelse till år 1078.

5) *Saxo Grammaticus*. — Halfdan Branafostres Saga; kap. 7. — De förteckningar uppå både Finmarkiska och Bjarmiska konungar, dem man finner i *Messenii Scandia Illustrata*, Tom. X, *Messenii* Berättelse om några gamla och märkvärd. Finlands Handlingar samt *Chronicon incerti auctoris* (i *Nettelbladts* Schwed. Bibliothec, Th. I, s. 96, ff.) äro högst okritiskt sammanplockade ur *Saxo Grammaticus*, jemte de nordiska sagorna.

uppdiktade, hvilket synes vara fallet i många af de omtalade sagorna. — På en annan sida finner man det angifvit, enligt äldre Ryska källor, att Bjarmaland blifvit af Ryssarne betraktadt såsom ett mäktigt rike, och en sjelfständig statsmagt (*Tschudskoje Zarstwo*) med sina egna furstar, på hvilka man erhåller en förteckning till ett antal af fjorton 6). Men liksom regentnamnen i de nordiska sagorna äro helt och hållet Skandinaviska, anträffar man dem på det sednare uppgifna stället fullkomligen Ryska, och antingen utmärka de således personer af sednare ålder än det gamla Bjarmiska riket, eller ock utgöra de ett vanligt nationaliserande af fremmande statsinrättningar. Närmast synes man träffa sanningen, då man antager, att Bjarmernas land varit en egen stat, under sin välmagt oberoende af grannars öfvervalde 7), samt att det ägt sin egen nationella inre författning, bildad enligt folkets lynne och äldre vedertagna bruk. Troligen har denna statsform varit ungefär densamma, som hos de öfriga Finska folkstammarna, och hvarom längre fram några undersökningar skola meddelas.

Ryktet om Bjarmalands rikedom och handel, så högt beprisade af äldre historieskrifvare, stadnade ej inom nordens; till de mest aflägsna länder hann berättelsen härom. Icke blott Chalcocondylas omnämner Permier 8), äfven Österländningar hvilka besökte Bolgar, eller kanske ock nordligare orter, utbredde ryktet om det stora Perm, ända ned till Röda hafvets kuster. De Arabiska författarne Edrisi, Ibn Haukal, Jakuti och Ibn Foszlän, m. fl. veta omtala det rika landet med dess vidsträckta handel 9), och O-

---

6) *Levesque*, l. c. Tom. VIII, s. 261. — *Allgemeine Geograph. Ephemeriden*. Bd. XXIX, St. 2; Junii, 1809, s. 269-272. — Äfven *Messenius* (*Specula*, c. 2, s. 4), omnämner Bjarmaland såsom ett fordom sjelfständigt rike.

7) Bjarmalands skattskyldighet under Norrige, hvilken yrkas af *Schöning* (*Norges Hist. D. I*, s. 110, 213) styrkes icke af några historiska grunder.

8) *Historiarum Libri Decem. Parisiis*, 1650; s. 70.

9) *Ibn Foszlän*, l. c. s. 172.

ther berömmar Bjarmaland såsom ganska starkt befolkadt 1).

Om det Bjarmiska rikets öden saknar man för öfrigt alla upplysningar. De enda minnesmärken af dess forna välstånd, äfvensom dess enda häfder, äro numera några ruiner af gamla bygnader, jemte igenfallna kanaler och grafvar, samt de dyrbara kärll, guld och silfvermynt, m. m. hvilka äfven i vår tid stundom uppgräfvas på dessa orter. Förfallna lemningar, som vittna om en inre vatten- och flod-kommunikation, erhålla ännu namn af *Tschudskoj Gorodischtscha* 2). Genom denna brist på historiska underrättelser, har man tillika stadnat i okunnighet, vid hvad tid Bjarmaland upphört att vara en sjelfständig stat. Ryska författare berätta, att detsamma först råkat i beroende af Novgoroderna, samt att dessa redan i elfte århundradet, under Wladimir den Store eller Jaroslaf, aftvungit skatt af Savolotschierna 3). Åtminstone finner man att de drefvo in en sådan år 1187 4). När Mongolerna sedermera inkräktade Ryssland, tillföll äfven Bjarmien dessa eröfrare omkring år 1236, och från denna tid kan dess handel och yttre gemenskap anses såsom förstörd. År 1383 blef Permien omvänt till kristna läran af en Grekisk munk, Den helige Stephan, samt år 1472 under Ivan Wasiljewitsch's regering, af furst Feodor Pestrij lagdt under Ryska spiran 5).

III.

Finska folkstammarnes äldsta öden inom det egentliga Finland. — Kvæner. — Karelar. — Tavastar.

Då inga inhemska häfder bevarat de Finska folkens fornminnen, måste de högst nödtorftiga under-

1) *Periplus*; l. c. s. 66.

2) *Allgem. Geogr. Ephemerid.* l. c. s. 269, 270, 273.

3) *Levesque*, l. c. Tom. VIII, s. 261. — *Karamsin*, l. c. Tom. II, s. 48—50.

4) *Lehrberg*, l. c. s. 60.

5) *Allgem. Geogr. Ephemerid.* l. c. s. 277.

rättelser man om dem kan vinna, sammanplockas ur nästgränsande nationers berättelser; hvarföre de naturligtvis upptaga endast deras förhållande till dessa sidstnämnde. Och emedan alla mindre bildade stammars gemenskap med hvarandra vanligen yttrar sig blott genom krig och ströftåg, är det ock under sådana förhållanden man om de Finska nationerna erfar något i deras fienders sagor och krönikor. Detta är orsaken, hvarföre så ringa kunskap kan erhållas om dessa stammars inre tillstånd och inrättningar, och att allt hvad man vet om dem, inskränker sig till uppgifter om fiendtligheter utöfvade af eller emot desamma.

Kvæner.

Af alla de Finska folkätter, hvilka utgöra föremål för närvarande undersökning, har ingen efterlemnats så få historiska minnen som Kvænerna. Dessa inskränka sig till några spridda underrättelser om läget af deras land, deras ströftåg, m. m. Other förtäljer: "att Kvænerna stundom härja inpå Norrmännerna öfver fjellryggen, och stundom Norrmännerna inpå dem. I Kvænland finnas ganska stora sjöar med sött vatten emellan bergen; inbyggarna bära derföre sina fartyg öfver land in i dessa sjöar, och härja så hos Norrmännen: de hafva ganska små och ganska lätta fartyg" 6). — Likaså finner man spår af Kvænernas ströfverier i Sverige. Sagan vet förtälja, huru Sigurd Ring blef nödsakad att försvara detta land, emot Kvæners och Kurers (Karelars) förenade anfall 7); och äfven seduare omnämnas dessa folkstammars plundringar på vestra kusten af Östersjön.

Eigils Saga omtalar inre stridigheter emellan Kvæner och Kyrialer (Karelare). Då Thorolf, på en af sina resor, befann sig i Finmarken (efter uppgift år 877), ankommo till honom sändebud från Kvæner-

---

6) Periplus; l. c. s. 79—82. — Sättet att draga båtar öfver smalare landtpass, är ännu mycket känt och begagnadt i Finland.

7) Saga Olofs Tryggvasonar. Part. II, s. 140.

nas konung 8), i sagan benämnd Faravid. Dessa berättade, att Kyrialerna härjade deras land, hvarföre de af honom önskade en hjälpsändning. Häremot skulle Thorolf, af det blifvande bytet, erhålla lika lott med konungen, och hvarje hans man lika med tvenne konungens män. Men det var lag hos Kvænerna, att konungen skulle af rofvet erhålla en tredjedel emot krigarne, och dessutom af oskiftadt byte något pälsverk, bestående i björn, mård och ekorns skinn. Thorolf och hans män emottogo anbudet, och aftågade till Faravid. Med förenad styrka anföllo de nu Kyrialerna, hvilka ledo ett stort nederlag, och kvarlemnade ett rikt byte åt fienden. Följande året gjorde Thorolf, i förening med Faravid, ett plundringståg inom Kyrialernas gränсор, samlade ett omätligt byte, samt återvände till Finmarken vid vårens annalkande 9).

Dessa korta underrättelser äro ungefärligen allt hvad man vet om Kvænernas äldsta öden; men de bevisa att en viss bildning, en art författning, vissa stadgar och föreskrifter funnos hos detta folk, och framställa det för öfrigt såsom stridbart och kriglystet.

Karelare.

Vidden af det land denna folkstam bebodt, är af olika författare olika uppgifven, och troligen hafva dess gränсор under skilda tider haft omvexlande utsträckning. Torfæus nämner att Karelarne intagit från hvarandra långt afsöndrade boningsplatser, samt att en del af dem nedsatt sig vid Ishafvets stränder, hvarföre han ock tillägger namnet Karelastrand åt den kust häraf, som ligger närmast Hvita hafvet 1). Likväl synes den bestämning af det gamla Karelen,

---

8) Det är klart, att man vid namnet konung icke får fästa det begrepp, som i vår tid, utan att dermed betecknades en folkets styresman, anförare eller höfding.

9) Sid. 56—59, 68.

1) L. c. P. I, s. 160 — Jemnf. Snorre Sturleson, Schönings edit. Tom. I, Kartan.

hvilket i det föregående blifvit lemnad, närmast öfverensstämma med verkliga förhållandet; och uppgiften att Karelarnes område sträckt sig ända till Hvita hafvet, vinner stöd äfven deraf, att Ryssarne tillägga dess sydvestra kust namnet Karelska stranden (*Karelskii berekh* 2). Att de varit bosatte utmed Finska viken, styrkes både af namnet Kyrialabotn, hvilket man gaf denna hafsvik, och af de täta ströftåg man vet dem hafva härifrån företagit emot sina Östersjö grannar. Karelarnes närmaste stamförvänder i vester voro Tavastarne; men norra delen af deras besittningar, skildes här från hvarandra, ännu i femtonde seklet, af grofva skogar och stora ödemarker 3).

I det föregående är den förmodan yttrad, att Bjarmaland och Finmarken blifvit befolkade af samma Finska stam, samt att Bjarmerna skulle höra till den stora utgreningen af Finska nationen som nedsatte sig i Savolax och Karelen. Denna åsigt vinner styrka genom ofvanstående uppgift, att inbyggarna utmed Norra Oceanen varit Karelare, och af det namn Ryssarne tillägga nämnde kust af Hvita hafvet. Men, om man af Österbottens närvarande inbyggare, får leda sig till någon slutsats om de gamla Kvænerna 4), måste äfven dessa hafva hört till samma vidsträckta folkätt; emedan dialekt likheten tydligen utvisar, att Österbottningen och Karelaren ursprungligen äro af lika stam. Yttersta slutföljden häraf blir derföre, att den del af Finska nationen, hvilken varit ämne för dessa undersökningar, delar sig i tvenne stora folkklasser, hvilka lämpligast torde kunna benämnas: den Karelska och

---

2) Kartan till Ryska öfvers. af *Lehrbergs* *Untersuchungen*, etc.; enligt *Rein*, l. c. s. 21.

3) Konung *Christophers* Bref af år 1442. Se: *Åbo Tidningar*, 1785; *Bihaget*, s. 58. — *Jemnf. föreg. Del. II*, s. 179.

4) Det är bekant, att isynnerhet norra delen af Österbotten ännu kallas *Kainu* eller *Kainunmaa*. (Se föreg. *Del. II*, s. 99).

den Tavastiska 5); ehuru deras fordna öden hafva härstädes blifvit framstälde under de namn, hvarmed sagor och äldre berättelser utmärka dem, för att sålunda lätta öfversigten af de förekommande spridda uppgifterna.

De äldsta underrättelser om de gamla Karelarne, förekomma i Sveriges gamla häfder. Konung Erik Wäderhatt (död 883) hade under en vikingafärd härjat äfven i Karelen, och kanske för någon tid hållit detta land skattskyldigt under sig. Annorlunda kan Sturlesons berättelse härom icke förklaras 6), isynnerhet som man sedermera ej anträffar något spår af den hos honom omnämnde eröfringen. Genom sitt granskning med Ryssarne synas Karelarne redan tidigt hafva kommit i beröring äfven med dem, utan att man i början röjer, att deras sjelfständighet derigenom lidit något. Häri öfverensstämma tillika de uppgifter, man för dessa gamla tider kan erhålla ur Ryska källor. Efter den bestämning dessa lemna om Rysslands gränсор vid Wladimir den Stores död 7), ägde något Ryskt inflytande öfver Karelen då ännu ej rum; men det tyckes dock hafva inträffat icke långt derefter, emedan det genom sin handel rika Novgorod räknade Karelarne bland sina undersåter,

---

5) Man har ock i Finska språket anmärkt tvenne hufvuddialekter, ehuru upptagandet af fyra sådana synes oss lätta öfversigten af dem (Se föreg. Del. II, s. 85).

6) Olof den Heliges Saga; kap. 81. — Äfven skall *Schtscherbátöff* i sin Ryska Historia, Del. I, s. 105 gifva tillkänna, att Karelarne stått i ett visst beroende under Waregerne (*Rein*, l. c. s. 33). För den meningen, att Karelarne hörde till de af *Nestor* nämnde *Tschuder*, hvilka, tillika med *Slavänerna*, begärt sig regenter af Waregerne (*Rein*, l. c. s. 31), torde man föga finna någon historisk grund. Tvertom förmenar *Levesque* (l. c. Tom. I, s. 61) att *Rurik* upphållit sig vid *Ladoga*, för att skydda sitt land emot fiender som kunde ankomma längs denna sjö, hvilken låg inom Karelarnes område. Med sina *Tschuder* betecknar *Nestor* otvifvelaktigt, *Ester*, *Wesser*, *Liver*, m. fl. *Sineus* nedsatte sig ock i *Bielózero*, hos *Wesserna* (*Karamsin*, l. c. Tom. I, s. 142).

7) *Ewers*, l. c. s. 25.

då det af Jaroslof I erhöill sina privilegier, såsom fri handelsstad 8). Likväl visar det sig, vid närmare granskning af Rysslands äldre häfder, att endast landet öster om Ladoga blifvit af dem egentligen intaget och törhända befolkadt med Ryska inflyttningar; hvarföre man ock hos Ryska författare, vid berättelser om denna tid, finner "Ladogaer" samt "de vid Ladoga" omtalade, såsom skilde från Karelare och angränsande stammar. Inflytandet öfver sjelfva Karelen tyckes hafva inskränkt sig blott till en skatt, den Ryssarne förmådde dess inbyggare att stundom erlägga, och troligen kunde de äfven härtill ej tvinga andra, än de närmast Ladoga belägna orterna 9). Också höllo de icke härstädes några öfverhetspersoner eller styresmän, såsom uti andra af dem verkligen underkufvade orter, t. ex. Staraja Russa, Ladoga, Torschok, m. fl. Lika litet sökte de försvara landet, då det anfölls af Svenskarne, så att dessa ostörde fingo taga fast fot derstädes. Först sedan de nalkades Rysslands egentliga gräns, och anlade skansar och fästen vid Ladoga och Neva, uppstodo fiendtligheter med Ryssarne.

Man anträffar Karelarne ofta i de Ryska härarne. De deltaga i ströftågen emot Tavastarne, och blifva af dem hemsökte med härjningar. År 1149 visa Karelare sig vid Wolga i den krigshär af Novgoroder och Pskower, med hvilken storfursten Isjästaf Mstislavitsch tågade emot Jurji Wladimirovitsch; under Alexander Newski stridde de i förening med Ladogaer och Ischorer (Ingrer) år 1241; med Nowgoroderna finner man dem år 1253 i Tschudernas land, på andra sidan om Newa; vid Ilmen sjön och Schelona år 1270 i kriget emot furst Jaroslaf; o. s. v. 1). Men att här af sluta, det Karelen varit ett lydland under Ryssar-

8) Novgorodska Krönikan; s. 554, 580. — *Rein*, I. c. s. 40.

9) Ifrån Bjarmaland utbredde Ryssarne sig utmed kusterne af Hvita och Ishafvet, så att man i medlet af 13:e århundradet träffar dem invecklade i gränsstridighet med Norrmännen, hvilka innehade Finmarken (*Torfæus*, I. c. Tom. IV, s. 265, ff.)

1) *Lehrberg*, I. c. s. 121.

ne, är troligen förhastadt, emedan detta deltagande i krigen lika så väl kan vara en följd af roflystnad och begär efter byte; eller att Karelarne tjent för sold i de Ryska härarne. Också finner man de förre långt ifrån att vara kufvade, tvertom hafva otåligt fördragit sitt beroende; hvarigenom täta strider utbröto, då Svenskarnes framträngande lemnade dem hopp om bistånd. Men när dessa sidstnämnde började utbreda sitt välde äfven till Karelen, då ville Ryssarne göra sina förra fordringar af skatt, gällande såsom rättighet till landet, och derföre slöts den nu uppkomna striden med ett fredsslut i Orechowetz (Schlüsselburg) år 1223, deri Ryssarne afträdde Karelen 2). Annorlunda kan detta fredsslut icke förklaras, med kännedom af det ringa inflytande dessa sidstnämnde tyckas haft öfver Karelska området.

Det är i det föregående omnämndt att en utgrening af den orientaliska handeln öfver Ryssland, leddes genom Ladoga och Newa ut i Östersjön. Det verksamma och stolta Novgorod, beläget vid sjön Ilmen, beherrskade denna handels rörelse, och Karelarne kommo i beröring härmed, då dess väg gick genom östra delen af deras område. Berko, den nuvarande ön Björkö, i Ryska annalerna benämnd *Be-résoroj Ostrof*, sydvest ifrån Wiborg, blef nederlagsplats för gemenskapen med inbyggarna längs hela sjökusten, och var dertill högst tjenlig, genom sina beqväma hamnar 3). Påfliga bullor af år 1221, 1229 och 1230, hvilka strängeligen förbjuda all handel med den katholska kristenhetens så kallade fiender, Karelare, Ingrer och Ryssar, bevisa att dessa orter blifvit, vid denna tid, flitigt besökte af Tyska och Gottländska köpmän 4). Och i ett fördrag emellan dem och Novgoroderna, förbinda sig dessa sidstnämnde att tillåta fri handel med Karelare och Ingrer, att ansvara för all den våldsamhet de förre kunde lida inom de-

2) *Porthan, Sylloge Monumentorum*; s. 76, ff.

3) *Lehrberg*, l. c. s. 257.

4) *Porthan, Sylloge Monumentorum*; s. 17, 22.

ras område, hvarförutan alla brott skulle afdömas af "äldermannen uti Ingrien" 5). Allt detta bevisar, att handeln på Karelén redan erhållit en hög grad af betydighet, och måste således hafva yttrat ett starkt inflytande på inbyggarnes välstånd och inre styrka.

Tiden för Karelarnes omvändande till kristna religionen har ofta blifvit omtvistad. Messenius berättar att de öfvergått till kristendomen tillika med Ryssarne 6), och sednare författare hafva dels funnit denna mening antaglig 7), dels helt och hållet förkastat densamma 8). Något ovedersägligen bevisande torde i denna fråga icke kunna anföras; likväl äger man uppgifter, de der ganska nära lösa tviste-ämnet. Det är väl historiskt bevittnadt, att Ryssarne icke plägade tvinga något underkufvadt folk att öfvergå till den kristna tron 9); men deremot finnes det en bulla af den 14 Mars 1351, deri påfven Clemens VI tillkännagifver, att det kommit till hans kunskap, huru Karelare och Ingrer, hvilka redan voro omvända till den rätta, katholska tron, genom Ryssarnes grymheter blifvit nödsakade att återgå "till sina förra irriga läror" 1). Då Ryssarne troligen ej funno skäl att tvinga nämnde folk till återtagandet af sin hedniska religion, måste uttrycket de "irrigo läror" otvifvelaktigt hafva betecknadt Grekiska kyrkan, hvilken för påfvarne var nästan en lika styggelse som hedendomen. Ännu bestämdare uppgifter härom erhåller man af Ryska annalister. Den så kallade Puschkinska handskriften af Ryska krönikorna, hvilken anses såsom den

---

5) *Dreyer*, *Specimina juris publ. Lubecensis*; s. 176—178.

6) *Scandia Illustrata*. Tom. X, s. 4. — Berätt. om gamla Finl. *Handl.* s. 14. — *Chron. incert. Auct.*; (*Nettelbl.* *Schwed. Bibl. St. I*, s. 113).

7) *Scarin*, *dissert. De S.to Henrico Fennorum Apostolo*. P. I, s. 1.

8) *Porthan*, *Chronicon*; s. 94.

9) *Origines Livoniæ*; s. 85, jemnf. s. 166, not. 4.

1) *Celse*, *Bullarium Sveogothicum*; s. 122. — *Lagerbring*, *l. c. Del. III*, s. 397.

bäste af dem, innehåller, rörande året 1227, att "furst Jaroslaf utsände prester, för att döpa Karelarne; nästan hela folket blef döpt" 2). Detta intyg synes starkt bevisande, och frågan torde sålunda kunna anses nästan afgjord.

Karelarnes krigiska lynne bevittnas redan af deras kända ströftåg emot Sverige. I det föregående hafva vi sett dem anfalla sina grannar Kvænerna, och mer än en gång deltaga i Ryssarnes krigiska rörelser. Snart skola vi återfinna dem, dels ensamme dels i förening med Novgoroderna, inbegripne i härfärder emot Tavastarne, och äfven i påfliga bullor föres klagan öfver deras vildhet emot sina till kristendomen omvända stamförvandter 3).

Underrättelser om Karelarnes inre författningar och den bildningspunkt på hvilken de stodo, då de kufvades af Svenskarne, så vidt dessa kunna utvecklas, skola blifva meddelade i förening med en undersökning uti samma ämne, om de öfriga Finska folkslagen.

Tavastar.

Bland alla folkstammarne inom Finland har ingen bibehållit så många minnen af sin forntid, som den andra i detta land nedsatte stora folkätten, Tavastarne. Ifrån det elfte intill det fjortonde århundradet, uppträda de, under namn af Jämer 4),

2) *Karamsin*, l. c. Tom. III, s. 298. Jemnf. *Lehrberg*, l. c. s. 118-120. — *Rein*, l. c. s. 60.

3) *Porthan*, *Sylloge Monumentorum*; s. 29, 43. Jemnf. *Porthan*, *Chronicon*; s. 126, 127.

4) Namnet Jämer har uppstått genom Ryssarnes sätt att uttala ordet *Häme*, det inhemska namnet på Tavastland. Ryssarne kunna ej utsäga bokstafven *h*, utan förvandla detta ljud vanligen till *gh*, äfven till *j*. Sålunda får man af dem ännu höra Finska ordet *hyvä* förvandladt till *jyvä*. — Sjelfva namnet *Häme*, *Hämeentmaa* synes tjenligen kunna härledas af Estniska ordet *Häm*, genet. *Häme*, hvilket i Dorpatska dialekten betyder *vät*, *fuktig*, *kärrartad*, m. m. Det tyckes således vara analogt med *Suomi*, *Suomenmaa*.

ganska ofta uti Rysslands gamla häfder, och det icke sällan i högst viktiga förhållanden. De framstå öfverallt såsom en stridbar, krigslysten och tapper nation, hvars anfall visar sig lika djerft som fruktansvärdt, och hvilket i sina företag röjer att det redan uppnått en icke ringa grad af inre odling. Men då man måste hemta underrättelsen om Tavastarnes äldre öden endast ur deras fienders berättelser, bör det icke förundra någon, om de nästan oafbrutet finnas vara sina motståndare underlägsne, och om dessa vanligast gå segrande ur alla strider. Likväl framställa äfven nämnde uppgifter dem såsom ett kraftfullt folk; och deras stridsfärdighet efter hvarje förlust, bevittnar om en ovanlig inre styrka, i fall den ej skulle kunna anses såsom en anledning att misstänka rätta förhållandet med fiendernas oafbrutna öfverlägsenhet 5).

Tavastarne uppträda första gången i Ryska historien år 1042. Då drog den 22 åriga fursten Wladimir Jaroslavitsch i Novgorod emot dem, uti deras eget land och besegrade dem derstädes. Men hans framgångar synes hafva blifvit hämmade af en pestartad sjukdom, hvilken inom kort tid förstörde hästarne i hans här. Orsaken till detta krigståg har man trott sig finna deri, att Wladimir sålunda velat till hörsamhet återbringa ett skattskyldigt folk, liksom Jaroslaf förut gjort det med Esterna, så mycket mer som Nestor upptager Tavastarne (Jämerna) bland dem som vid hans tid betalade tribut åt Ryssarne 6).

---

5) Underrättelserna om Tavastarnes äldre öden äro till största delen hemtade ur *Lehrbergs* för Finlands gamla häfder så högst viktiga afhandling: *Ueber die Wohnsitze der Jemen. Ein Beitrag zur Geschichte Neu-Finlands*, hvilken förekommer i hans förut ofta anförde *Untersuchungen*, etc. Härmed äro *Karamsins*, *Ewers*, *Müllers*, *Arndts*, m. fl. arbeten i Ryska historien jemnförde. Dessa författare hafva tagit sina uppgifter ur Rysslands gamla krönikor, isynnerhet den Novgorodska, ur hvilken *Lehrberg* ofta ordagraunt öfversatt sina berättelser.

6) *Lehrberg*, l. c. s. 117.

Men detta skäl motsäges af den bestämda uppgiften, att Tavastarne nu för första gången uppträdde i Ryska annalerna. Troligare synes, att anfallet var det första försöket till att kufva nämnde folk.

I Februari månad år 1124 företog Novgorodska fursten Wsevolod Mstislavitsch ett krigståg emot Tavastarne. Dessa besegrades; men fälttåget blef högst besvärligt inom de uppretade fiendernas land, der den annalkande våren, vid brist på goda vägar, satte så många hinder för de återvändande. Ryssarne voro nära att här omkomma af hunger.

År 1142 gjorde Tavastarne ett infall inom Novgorodernas område vid Ladoga, och förhärjade en del deraf 7), men blefvo sedan tillbaka drifne; inbyggarna vid Ladoga dödade 400 fiender, och förlorade "icke någon af de sina". Följande året drogo Karelarne ut emot Tavastarne drefvo dem på flykten, och eröfrade tvenne deras skepp.

Ett nytt djerft härtåg gjorde ungefär ettusen Tavastar år 1149 emot Woternas område (i Estland), ett under Novgorod lydande folk 8). Emedan anfallet skedde om vintern, synas de hafva tagit vägen öfver den troligen tillfrusna hafsviken. Novgoroderna hastade Woterna till bistånd, förenade sig med dem, och återdrefvo fienden, "utan någon egen förlust".

Nära fyratio år förekomma ej Tavastarne derefter omnämnde i Rysslands krönikor. Men den tidpunkt hade nu inträffat, då Tavastarne sjelfva sysselsattes med anfall från Svenska sidan. — Först år 1186 drogo några unge män från Novgorod, anförde af Wijschata Wasiljewitsch, emot Tavastarne, samt återkommo väl behållne, med många fångar. Omständligare berätta de Ryska annalerna ej detta företag.

År 1191 tågade Novgoroderna, i förening med Karelare, öfver hafvet emot Jämerna. Denna gång synes det icke varit fråga om ett blott ströftåg, utan troligen om de nykomne eröfrarnes utträngande. Novgoroderna förhärjade landet, plundrade och brände,

7) *Arndt*, l. c. s. 405.

8) *Arndt*, l. c. s. 527, utsätter detta anfall till år 1150,

och nedgjorde boskapen. — Troligen är detta samma anfall, som af Svenska författare utsättes till år 1198, och hvarvid äfven det nyss anlagde Åbo berättas hafva blifvit nedbrändt 9).

”År 1227 afseglade furst Jaroslaf Wsevolodovitsch tillika med Novgoroderna öfver hafvet, emot Jämerna, bekrigade hela landet, samt återkom med ett stort antal fångar.” — En handskrift upptager här i stället för Jämer, namnet Nemzer (Svenskar, Tyskar), hvilket synes utvisa, att företaget var riktadt äfven emot Finlands nya eröfrare.

Följande året vedergälde Tavastarne denna fiendtlighet. Två tusen man starke kommo de med sina lodjor öfver Ladoga, och anföllo de sydöstliga kusterna här af, i granskapet af Issady och Olónetz, der de gjorde mycket fångar. Men nu blefvo de eftersatte af Wolodislaf, befälhafvaren på Ladoga, hvilken upphann dem, och striden räckte intill nattens inbrott. Då aflägsnade sig Wolodislaf till en ö (sannolikt Orechovetz i Nawa), för att afskära fienden återtåget. Tavastarne anhöllo om fred; men när detta nekades dem, nedhöggo de alla sina fångar, qvarlemnade sina lodjor, och flydde inåt skogarne. Här omkom en stor del af dem, och ännu flera nedgjordes af Ischorer (Ingrer) och Karelare, dem Novgoroderna hade uppäggat emot dem.

Men Tavastarnes krigiska verksamhet riktade sig icke blott emot deras östra fiender; äfven de vid deras vestra gränсор nedsatte Svenska fremlingar, och de från folkets gamla läror affallne stamförvandter, voro ett mål för deras stridslystna sinne. Ryssland blef anfallet af Mongoliska horder, och hastigt eröfradt; allt var der förvirring och förstörelse, och Tavastarne hade på en tid ingenting att frukta för dessa grannar. Så mycket mera ostörde kunde de vända all sin verksamma bitterhet emot fienderna af deras fäders tro, och snart hann klagan öfver Tavastarnes förtryck och vildhet ända till Rom. Påfven Gregorius XI lät den 9 December 1237, utfärda en bulla,

9) *Porthan, Chronicon*; s. 12.

deri han omtalar att det blifvit honom bekant, huru en del Tavastar icke blott sjelfva affallit från den kristna läran, utan ock med yttersta grymhet förföljde sina omvända landsmän 1). Ett riktigt korståg predikades emot dessa hedningar, med löfte om af- lat för dem som deltog här 2). År 1249 kufvades en del af Tavastland, utaf Birger Jarl, och fästen anlades till skydd för de nya eröfringarne. Några närmare omständigheter rörande det sålunda uppkomna kriget, hafva häfderna icke bevarat; endast Johannes Magnus omnämner, att Tavastarne gjort Birger Jarl ett tappert och kraftfullt motstånd 3).

Kort derpå blefvo de anfallne äfven af sina gamla fiender i öster. Furst Alexander i Novgorod ryckte år 1256 om vintern ut emot Jämerna. Efter ett högst besvärligt tåg, hvarvid en betydlig del af hans här omkom, anlände han till Tavastarnes område, mördade och gjorde fångar.

Anförde af furstliga voivoder, förenade sig ett antal unge män från Novgorod, och gjorde ett nytt ströftåg ini Jämernas land, år 1292. Denna uppgift öfverensstämmer fullkomligen med en underrättelse, hvilken förekommer i de så kallade *Annales Sigtunenses*, att Ryssarne år 1292 eröfrat Askborg 4). Lehrberg vill härmed förstå något fäste, det Tavastarne, i likhet med sina stamförvandter i Estland och Lif-

1) Se föreg. Del. I, s. 26.

2) *Porthan, Sylloge monumentorum*; s. 37, ff.

3) *Johannes Magnus*, l. c. Lib. XIX, c. 15. — Äldre Ry-ska kröniskor omtala, att Tavastar tjent vid en här af Svenskar och Norrmän, hvilken år 1240 uppgifves hafva framträngt ini Nawa, och der led ett nederlag emot Novgorodska fursten Alexander, härefter benämnd Newski. Då dessa Tavastar icke kunnat vara andra, än inbyggarne från den redan under Sverige lydande delen af Finland, lemna denna uppgift ett nytt bevis derpå, att detta lands invånare, ifrån Karelarnes grän-sor och intill Bottniska viken, räknades till Tavastiska folkstammen.

4) *Porthan, Chronicon Episcop*; s. 784.

land, hade uppbyggt inom Akkas socken 5). Åtminstone äger Finskan en inhemsk benämning på fästning eller slott (Xinna), och det är bekant att uti närliggande socknar finnas namn, äfvensom der fordom kvarstått ruiner, hvilka gäfvö tillkänna någon art af befästning.

År 1311 seglade Novgoroderna, anförde af furst Dmitrij Romanowitsch, öfver hafvet ini Nemzernas (Svenskarnes) land, emot Jämerna. Här besatte de Handelsfloden, uppbrände byarne, tillfånga togo folkets anförare och dödade all boskap. Derefter bemäktigade de sig äfven hela Svarta-floden, och utmed densamma kommo de till en fast ort Wanaja, samt eröfrade och uppbrände den. Svenskarnes hade dragit sig in i ett starkt befäst och på otillgängliga klippor beläget kastell. Derefter fortforo Novgoroderna att härja och bränna, förstörde sädessälten och dödade boskapen. Sedan besatte de floden Kawgala, derefter Perno-floden, samt drogo åter ut i hafvet och seglade tillbaka till Novgorod.

Så berättar Novgorods krönika. Lehrberg som anför detta, vill med Handelsfloden hafva förstått Kumo elf, med Svarta-floden Nokia fors, den han orätt förmodat vara en ström med detta namn. Sålunda antager han, att Novgoroderna seglat ini Bottniska viken, framträngt längs strömmarne genom hela landet till Wånå (på Finska Wanaja), der någon befäst plats vid denna tid skulle hafva funnits, och kastelet varit det gamla slottet Tavasteborg. Hvad Kawgala skall utmärka har han svårare att bestämma; men, i betraktande af den väg fienden tog, anser han det ej osannolikt, att namnet står i någon gemenskap med Kaukola, en ort den han funnit på en äldre karta, invid öfra delarne af de vidlöftiga vattendrag som vid Eknäs utfalla i hafvet 6).

Vid en närmare kännedom af de strömmar och trakter dem Novgoroderna sålunda borde hafva genom-

5) Lehrberg, l. c. s. 179.

6) Lehrberg, l. c. s. 184—187.

noimtågat, isynnerhet om man får anse landets läge i äldre tider något så när lika det närvarande, finner man det nästan omöjligt att antaga denna Lehrbergs förklaring öfver krönikans berättelse 7). Tillika förekommer det otroligt, att Ryssarne, i fall de förbiseglat Åbo, skulle på sitt ströftåg hafva skonat denna stad. Sannolikare synes oss den förslags mening en annan författare uppkastat, ehuru äfven vid densamma några svårigheter återstå att lösa 8). Han antager, uppå flera anförde sannolika grunder, att Pojo-viken fått namn af Handelsfloden, och att den deri utflytande Karris ån, hvarest jernbruket Svartå finnes, skulle vara den omnämnde Svarta floden. Utmed dessa vattudrag hade Ryssarne, då de drogo sina båtar öfver smärre landtpass förbi några forsar, lätt kunnat komma in i Lojo-sjö, och derifrån i Hiidenvesi uti Wichtis socken, och sedan landvägen till Wånå (Wanaja). Emedan de sålunda genomvandrade orterna blifvit utplundrade, togo Novgoroderna en annan kortare återväg till hafvet, genom Kyrkslätt och Esbo; hvarvid de färdades utmed Esbo å, hvilken har sitt ursprung icke långt från Hiidenvesi. Och invid nämnde å finnes ännu en by benämnd Kauhala, hvilket ger anledning att förmoda, att strömmen fordom erhållit detta namn. Häraf bildade Ryssarne sitt Kawgala. Ifrån Kauhala gick resan längs hafskusten till Perno.

Detta krigståg är det sidsta man finner Ryssarne hafva företagit emot Tavastarne. Redan här förekomma Svenskarne inblandade; och dessa utgöra sedermera de fiender, emot hvilka de förre riktade sina härfärder, hvarföre ock Tavastarne upphöra att synas i historien, såsom ett sjelfständigt folk.

I stöd af Nestors uppgift, hvilken bland de under Ryssland skattskyldige folken räknar äfven Jämer 9),

7) *Hipping*, Bemerkungen über einen in den Russischen Chroniken erwähnten Kriegszug der Russen nach Finnland. St. Petersburg, 1820, s. 22—28.

8) *Hipping*, l. c. s. 31-44.

9) *Nestor* (Müllers öfvers.), s. 72.

anträffar man hos Ryska författare oftast yttranden om denna skattskyldighet, äfvensom de anse alla nyss beskrifna ströftåg hafva blifvit företagne för att bringa de affallne till lydnad. Men berättelserna sjelfva, hemtade ur Rysslands egna gamla urkunder, visa ej mindsta spår af det förmodade beroendet. Man ser i dem endast rofgiriga härjningar, ej sällan utförde blott af ett antal krigslystne, unga Novgoroder, utan annan plan än att rikta sig genom byte. Först sedan Svenskarne erhöilo fast fot närmare Ryska gränsen, finner man tvisten hafva öfvergått till bemödande att förjaga den nya fienden, försvara sitt eget land och göra nya eröfringar.

IV.

Öfversigt.

Det har varit en allmänt antagen mening, att Finnarne, då deras land förenades med Sverige, ännu befunno sig på den lägsta bildnings grad, och "nyss hade gjort de första stegen öfver naturtillståndet" 1). Men redan de uppgifter det föregående innehåller, framställa de Finska folkstammarnes äldste läge och öden under ett helt annat förhållande. Inbyggarna i Finmarken betala skatt åt Norrmännen, uti varor som vittna om en icke ringa utveckling hos nationen; Bjarmaland framstår såsom en rik, mächtig och ryktbar handelsstat, i hvars sköte medelpunkten för hela folkets religiösa dyrkan qvarstadnat; Kvænerna våga göra anfall äfven på andra sidan om Östersjön; och Karlarne, men isynnerhet Tavastarne, föra envisa krig med sina i politisk utveckling så vida öfverlägsna Novgorodiska grannar. Inom Ryska rikets område visar sig ett lika förhållande. Esterna hafva här hun-

1) Se första upplagan af detta arbete, Del. I, s. 1. De anförde åsigterna tyckas stöda sig framför allt på uppgifter i *Porthans Anmärkn. rörande Finska folkets läge*, (i *Witterh. Hist. och Antiq. Acad. Handl. Del. IV*, s. 1-33).

nit en icke obetydlig höjd af odling; alla deras inre författningar vittna här om, och de försvara med envishet och kraft sitt oberoende, så att Ryssarne mer än en gång voro nödsakade att kufva dem 2). Och äfven Mordvinerna reste sig icke sällan emot det fremmande öfverväldet: furst Jaroslaf Svätoslavitsch ifrån Räsán, hvilken år 1104 uttågade emot dessa sidstnämnde, blef af dem öfvervunnen i ett stort fältslag 3).

Sådan är den allmänna öfersigten af de Finska stammarnes politiska utveckling, från den tidpunkt man finner dem omtalade i sina grannars historia, och vid en närmare granskning skall man finna ännu flera skäl att hos dem förmoda en kanske icke ringa höjd af odling. Skandinavernas täta gemenskap med Estland bevittnas i alla deras sagor; det var ett mål lika mycket för fredliga besök, som för vikingarnes häråg. Då de tvenne egentliga vägarne för den orientalska handeln genom Ryssland, så nära berörde Esterernas område, blefvo äfven dessa delaktige i denna rikande varu-omsättning. Man finner ock i gamla berättelser, att Tyska och Skandinaviska handels flottor flitigt besökt detta land, att de der haft marknader med inbyggarna, och hemfört rika laster af hvarjehanda produkter. En sådan gemenskap med fremlingar bevisar en icke ringa grad af utveckling hos det Estniska folket, och borde oafbrutet öka nationens politiska bildning och inre styrka. De nordiska vikingarne som anföllo deras land, måste der bestå mången liflig strid. Konung Yngwar stupade härstädes och hans folk flydde; Halfdan Hvitserk hade

2) *Karamsin*, l. c. Tom. II, s. 190, 226, m. fl. — *Arndt*, l. c. s. 315, 360. — *Ewers*, l. c. s. 61, 81, 94. Ryiska författare berättar dessutom, att Truvor nedsatte sig uti Isborsk, för att hålla Tschuderna i tygel (*Levesque*, l. c. Tom. I, s. 61). — Öfver hufvud visa sig Estererna på en högre bildningsgrad, än deras stamförvandter vid norra kusten af Finska viken; i händelse detta ej är en följd af de rikhaltigare underrättelser man har om dem bibehållna.

3) *Karamsin*, l. c. Tom. II, s. 175. — *Arndt*, l. c. s. 291, antager detta hafva inträffat år 1103. — *Ewers*, l. c. s. 145.

samma öde, och konung Olof den Helige kunde först efter en skarp fäktning intränga på Ösel; o. s. v. Men man finner ock Esterna sjelfva såsom djerfva och verksamma fribytare kringsvärma Östersjön. Olof Tryggvason blef, då han såsom barn flydde från Norrige, tagen af Estniska Sjøröfvare, och såld till slaf åt en Estländare. Och i förening med sina stamförvandter Karelare, Ingrer, m. fl. inträngde nämnde folk år 1188 i Mälaren, samt uppbrände derstädes Sigtuna. O. s. v.

Alla dessa i största korthet anförde uppgifter, hvilka skulle kunna ökas med mångfaldiga andra, bära ett ostridigt vittne derom, att den Estniska stammen af det Finska folket, i äldre tider för ingen del stått på en låg grad af odling. Man finner hos dem för öfrigt spår af inre ordnade inrättningar: af öfverhufvud eller så kallade Äldste ibland folket, af en slags härads indelning (*Sylegunde*) och förbunds författning, befastade städer, m. m. Äfven i religiöst hänseende stå de icke mera på det lägsta steget af bildning: det omtalas hos dem en art auspiciér hvar till de begagnade hvita hästar; offer, äfven af menniskor; o. s. v. 4). Också den temligen vidlöftiga beskrifning man af Other erhåller om Esterna, styrka ofvan yttrade åsigter 5).

Några så bestämda uppgifter, återstå numera icke om de inom Finland bosatte stammarne; likväl uppte sig många skäl, att om dem falla ett ungefär lika omdöme, som om deras ättförvandter uti Estland. Man har ingen anledning att anse de nordligare Finska folken mindre bildade än de sydliga, ehuru häfderna förtiga nästan alla omständigheter i detta afseende; tvertom framställa sig mer än ett skäl, att antaga dem stående ungefär på samma punkt af politisk

---

4) *Origines Livoniæ*. Francofurt. 1740; s. 7, not. m, 38, 57, 82, 88, 89, 164, 182. *Arndts* öfvers. s. 10, 35, 49, 69, 87, 94, 102, 192, 211. — *Jemnf. Adam. Bremens.* n. 75. — *Essai Critique sur l'histoire de la Livonie*, par L. C. D. B. Dorpat, 1817; s. 22-29. — *Föreg.* Del. II, s. 163, not. 6.

5) *Periplus*; l. c. s. 99-106.

utveckling. För öfrigt intyga både Karelares och Tavastars strider med Ryssarne, de rika byten dessa sednare uppgifva sig hafva erhållit under sina ströftåg emot Jämer, m. fl., de af dem uppbrände byarne, förstörde sädesfälten, o. s. v. att dessa nationer redan framgått vida öfver en lägre odlings grad. Deras sjöväsande måste hafva hunnit en icke obetydlig höjd, då det Finska tungomålet äger inhemska benämningar på fartyg och båtar af olika storlek, på segel, ankar, mast, bågspröt, m. m. af hvad som för en utvidgad sjöfart, är nödvändigt. Äfvenså har språket ett rikt förråd af benämningar på vapen och rustningar af alla slag, och då äfven en stridshäst är utmärkt med ett serskildt namn, har man full anledning att förmoda, det Finnarne, likasom deras stamförvandter Esterna, plögade strida tillhäst 6). Att Finnarne hafva ett inhemskt ord för borgar och slott, är förut anmärkt. Och intill sednaste tider hafva dels ruiner bibehållit sig af forntida befästningar, dels omtalas de i fremmande folkslags häfder 7) eller folkets egna traditioner 8). Dessutom äro Karelares, Tavastars och Esters plundringar, äfven på andra sidan om Östersjön, ända till Sverige och Danmark, allmänt bekanta 9), samt voro ett af de skäl, hvilka verkade Svenskarnes krigståg emot Finland, hvaraf dess underkufvande slutligen blef en följd 1).

För öfrigt hade Finnarne redan länge haft stadiga boningsplatser, de voro ett åkerbrukande folk, förstodo alla de sysslor och handverk som för deras

6) *Porthan*, Anmärkningar rör. Finska folket's läge, etc. l. c. s. 27, 28.

7) Se föregående Del. II, s. 207.

8) *Åbo Tidningar*, år 1775, s. 54, m. fl.; År 1776. s. 161, ff.

9) *Origines Livoniæ*; s. 23, ff. 178.

1) *Porthan*, *Syll. Monum.* s. 42. — *Benzelius*, *Monument. vet. eccles. Sveogoth.* s. 34. — *Stora Rimkrönikan* (*Scriptt. rer. Svec. med. ævi. Tom. I, Sect. II*, s. 10). — *Ericus Olai, Hist. Svec. Gothorum qvc. Holmiæ*, 1654; s. 55, 62.

läge voro nödvändige, hade lärt konsten att bearbeta metaller och voro försedde med verktyg och husgeråd, hvilka begagnas endast af folkstammar, som redan hunnit längre på odlingens bana. Ett ovanligt rikt förråd af omvexlande benämningar, på alla slags verktyg, arbeten, bohagsting, bygnader, m. m. oftast olika i de skilda dialekterna, och till ett vida mångfaldigare antal än andra språk kunna uppte sådana, bevisa tydligen, att Finnarne länge varit bekanta med alla dessa saker 2). — Då man sammanfattar dessa omständigheter, synas deraf böra dragas den slutföljden, att Finnarne, då de underkufvades af de Svenska härförarne, ingalunda stodo på den låga bildningspunkt man i allmänhet förmodat det, utan tvertom redan hunnit en icke obetydlig höjd af odling och välmåga.

Af Finnarnes fordna samhällsinrättningar hafva de gamla häfderna bibehållit ringa spår, och nästan inga tillförlitliga vittnesbörd. Strödda underrättelser här om äro redan förut meddelade, hvilka kunna lemna en vägledning för undersökningen 3). Det synes deraf att Finnarne hade begrepp om ett visst förmanskap, om anförare, beherrskare, de äldres inslytande, fria medborgare och slafvar, skatter, böter, folkförsamlingar, m. m.; men huru allt detta ordnat sig till ett helt, och hvad slags statsform deraf uppstått, här om förekomma inga bestämda uppgifter, endast sannolika anledningar erbjuda sig för utvecklingen af dessa frågor. Den afgjorda likheten med de Estniska stamförvandterna, tjenar till ledtråd för forskningar äfven i detta ämne. Hos dem hafva vi funnit vissa anförare och hufvudmän (de Äldsta), ett slags indelning i härader, allmänna sammanträden till gemensamma öfverläggningar, o. s. v. Man anträffar hos Finnarne ingenstädes spår af en förenad statsmagt, eller ett öfverhufvad, hvilket i sin person sammanfattade väldet öfver hela folket, ehuru de, såsom nämndt är, erkände ett förmanskap, m. m. Troligen hafva således också

2) *Porthan*, Finska folkets läge, etc. I. c. 15-18.

3) *Föreg.* Del. I, s. 3-8.

Finnarne lefvat under en art af husfaders välde, under ledning eller ett slags öfverstyrelse af nationens Äldste. Inom sig bildade de smärre förbund emellan nästgränsande byar, till gemensam styrka och inre försvar. Ett sådant förbund benämnes i det inhemska språket *Sihla*, och namnet *Sihlafunta* (numera härad) utmärkte fordom sammanfattningen af alla de sålunda förenade byalagen. Dessa *Sihlafunnat* sammanträdde inom sig till öfverläggningar rörande allmänna beslut för samhället, och då uppstodo så kallade *Keräjäät* (folkförsamlingar), hvilken benämning numera öfvergått till begreppet af ting 4). En sådan samhällsform, så vanlig för folkslag som äro delade i slægter och familjer, och så naturlig för hvarje ännu icke utbildadt samhälle, lämpar sig otvunget till de minnesmärken språket bibehållit af fordna statsinrättningar, och till de otydliga spår man ännu af sådana äger kvar.

Kunskapen om Finnarnes gamla religions begrepp är nästan lika dunkel, som den om deras äldsta öden. Hvad man ännu bibehållit af deras fordna mythiska åsigter, har i det föregående blifvit framställt, i den korthet utrymmet erfordrat 5). Men en särdeles egenhet hos hela denna vidsträckta folkätt, är det begrepp om trollkunnighet och en gemenskap med hemliga naturkrafter, hvilken bland nästan alla nationer tillägges hvarje olika utgrening af den Finska folkstammen. Det är bekant huru man redan från äldsta tider hyste en sådan öfvertygelse om Finnarne. Bjarmerna fruktades såsom väldige trollkarlar; de väckte storm och oväder mot sina fiender. Inbyggarna i Finmarken ägde samma förmåga, och de kunde förhäxa äfven vapen och rustningar; man besökte detta land för att lära sig trollkonster. Tron på Lapparnes trollsyndighet, har bibehållit sig intill våra dagar. De egentliga Finnarnes styrka i dessa hemliga konster,

4) Ordet *Keräjäät* härleder sig af *Keräyän*, eller *Keräännyn* infinit. *Keräytä*, *Keräyntyä*, *församlas*. — Ordet *Thing* utmärker på samma sätt af ålder en folksammankomst, och har bibehållit detta begrepp t. ex. i namnet *Storthing* uti Norrige.

5) Del. I, s. 13-19; II, s. 66-68.

bevittnas af de gamla sagorna; och Ynglinga ätten förföljdes länge af den trolldomsförbannelse, hvilken träffat Wanland och hans son Wisbur. Hos Ryssarne stodo Estlands gamla invånare i starkt rop för sin häxande förmåga, och äfven Mordvinerna blefvo beryktade för en lika egenskap.

Denna sällsamma öfverensstämmelse emellan så olika och vidt åtskilda nationers begrepp om det Finska folket, tyckes ej kunna vara tillfällig, eller uppkommen utan all föranledande grund. Det synes icke osannolikt, att Finska stammarna innehade vissa hemliga naturkuskaper, dem de begagnade för att gifva sig anseende och göra sig fruktade hos sina vidskep-
liga grannar.

Rättelser.

Första Delen.

Sid. 17 r. 4 nedifr. står Nojat läs Noijat

Andra Delen.

- 4 — 11 *st. Pedersöre l. Lappjärvi (dit Soini kapell nu hör, efter Pedersöre sockens delning i 2:ne pastorater: Pedersöre och Lappjärvi).*
- 58 — 13 *st. tre l. fyra*
- 59 — 29 — *lava, r. 31 lavan, l. lafve, lafven.*
- 81 — 26 *tillägges: De reciproca Conjugationum Forma in lingua Fennica, dissert.; af A. Poppius. P. I. Upsala, 1818.*
- 85 — 24 *st. Åboländska l. Åboläniska.*
- — — 27 — *Tavastländska — Tavastländska.*
- 192 — 28 — *de — Bjarmerna.*
- — — — *Lordbrok — Lodbrok.*
- — — 35 — *motsägelsen — motsägelser.*

Folkmängden i Finlands Städer, år 1825.

	Personer.		Personer.
Björneborg	3830.	Ny Carleby	800.
Borgå	2660.	Nyslott	300.
Brahestad	1470.	Nystad	1790.
Christinestad	1520.	Nådendal	710.
Eknäs	1180.	Raumo	1710.
Fredrikshamn	1710.	Sordavala	240.
Gamla Carleby	2040.	Sveaborgs Luth. förs.	870.
Heinola	815.	Tamerfors	1300.
Helsingfors	8420.	Tavastehus	2290.
Jakobstad	1420.	Torneå	650.
Kajana	370.	Uleåborg	4330.
Kaskö	590.	Wasa	3310.
Kexholm	540.	Wiborg	2560.
Kuopio	1750.	Willmanstrand	470.
Lovisa	2440.	Åbo	13610.

Första Delen

Första Delen

Andra Delen

Andra Delen

Första Delen
Andra Delen
Tredje Delen
Fjärde Delen
Femte Delen
Sjätte Delen
Sjunde Delen
Åttende Delen
Nionde Delen
Tionde Delen
Elftonde Delen
Tolvtonde Delen
Trettonde Delen
Fjortonde Delen
Fifftonde Delen
Sjolfte Delen
Åttioende Delen
Noggonende Delen
Hundrade Delen

Exemplaret kostar hufstadt:

För Subskribenter . . . . . 2 R:dr B:ko.
För Köpare . . . . . 2: 16. —

1000	1000	1000
900	900	900
800	800	800
700	700	700
600	600	600
500	500	500
400	400	400
300	300	300
200	200	200
100	100	100
0	0	0

Priset:

för Subscribenter 2 Rd. B.co.
för Köpare 2 Rd. 10 sk. B.co.

(så väl i Landsorten, som i Stockholm)

